

De Nederlandse plattelandseconomie

Een analyse van de externe en sociale bedrijfsomgeving van Nederlandse plattelandsgemeenten

Jos van Heest

24 september 2017

Universiteit Utrecht

Bron afbeelding voorblad: Vrienden Oostvlietpolder (2010)

De Nederlandse plattelandseconomie

Een analyse van de externe en sociale bedrijfsomgeving van Nederlandse plattelandsgemeenten

Jos van Heest

Studentnummer: 3996565

Adres: Vleutenseweg 286, 3532 HS Utrecht

E-mail: josheest@gmail.com

Masterscriptie

Universiteit Utrecht

Faculteit: Geowetenschappen

Masterprogramma: Economische Geografie

Scriptiebegeleider: Han Olden

Stagebegeleider: Gerwin Gabry

Utrecht, 24 september 2017

Universiteit Utrecht

Voorwoord

Voor een stadse jongen als ik is de Nederlandse plattelandseconomie misschien niet het meest voor de hand liggende onderwerp voor een masterscriptie. Toch werd mijn nieuwsgierigheid voor dit onderwerp opgewekt tijdens het volgen van de masteropleiding Economische Geografie. Een van de centrale vraagstukken van de economische geografie die mij erg interesseert is: wat zorgt er nu voor dat de ene plek economisch floreert en de andere plek niet? De literatuur die we lezen over dit vraagstuk was vaak erg op steden gefocust. Hierdoor ging ik me afvragen: hoe zit het eigenlijk met alle gebieden die geen stad zijn? Welke factoren en processen zijn hier van belang voor economische ontwikkeling en in hoeverre verschilt dit met stedelijke gebieden?

Deze vragen spoorden mij aan om in de Nederlandse plattelandseconomie te duiken en mijn masterscriptie aan dit onderwerp te wijden. Door veel wetenschappelijke literatuur te lezen, data te analyseren, experts te interviewen en zelf plattelandsgemeenten te bezoeken om met lokale actoren te spreken heb ik heb mij de afgelopen maanden in de plattelandseconomie verdiept. Het resultaat hiervan heeft u op dit moment voor zich.

Ik wil graag een aantal mensen bedanken die van waarde zijn geweest bij het tot stand komen van deze scriptie. Mijn dank gaat uit naar Han Olden, die mij nog voor de start van mijn onderzoek geholpen heeft met het concretiseren en mij vervolgens gedurende het hele proces met nuttige feedback heeft voorzien. Daarnaast ben ik dank verschuldigd aan Gideon Bolt, die altijd bereid was om de tijd te nemen om mij te begeleiden in het kwantitatieve deel van mijn onderzoek. Ook wil ik mijn stagebegeleider Gerwin Gabry en de andere medewerkers van KuiperCompagnons bedanken voor een leerzame en aangename stageperiode. Ook bedank ik graag de experts, ondernemers en gemeentemedewerkers die hebben meegewerkt aan mijn onderzoek voor hun medewerking en voor de stuk voor stuk interessante gesprekken. Als laatste bedank ik mijn vrienden, ouders en mijn vriendin Marit voor de steun en bemoedigende woorden als ik die nodig had.

Voor mij betekent deze scriptie het einde van een tijdperk. Mijn studententijd zit erop. Hoewel ik af en toe met weemoed terug zal kijken, is het tijd om verder te gaan. Tijd om de collegebanken te verlaten en om mijn opgedane kennis en vaardigheden in de praktijk te gaan gebruiken.

Het is gelukt om antwoorden te formuleren op de vragen die mij tot het schrijven van deze scriptie hebben aangezet. Ik hoop dat deze scriptie u ook nieuwe inzichten kan bieden over de ontwikkeling van de Nederlandse plattelandseconomie. Ik wens u in elk geval veel leesplezier toe!

Jos van Heest

Utrecht, 24 september 2017

Samenvatting

Aanleiding en doelstelling

Dit onderzoek gaat in op economische ontwikkeling van Nederlandse plattelandsgemeenten. De focus van ruimtelijk economisch beleid ligt voornamelijk op steden. Ook de wetenschappelijke literatuur over ruimtelijk economische ontwikkeling richt zich sterk op steden. Volgens (Rodríguez-Pose, 2010) komt dit doordat steden over het algemeen economisch gezien beter presteren dan de overige gebieden in een land. Er heerst het beeld dat steden productiever zijn dan het platteland (Glaeser, 2011; Hemel, 2016) en dat het platteland kampt met demografische, maar ook economische problematiek (Stand van het Land, 3 januari 2017). Er zijn echter ook auteurs die dit beeld nuanceren en stellen dat het zo slecht nog niet gaat met de plattelandseconomie (De Vries & Koenders 2016; SCP, 2006).

Het doel van dit onderzoek is om het begrip van de Nederlandse plattelandseconomie en de factoren die van belang zijn bij de ontwikkeling van de plattelandseconomie te vergroten. De plattelandseconomie wordt hierbij gezien als *'het economisch functioneren van gebieden buiten de grote steden'* (Terluin et al., 2005, p. 21). Daarnaast poogt dit onderzoek met de resultaten meer duidelijkheid te verschaffen in hoe plattelandsgemeenten hier met beleid op in kunnen spelen.

Dit leidt tot de volgende centrale vraag:

Wat zijn belangrijke factoren voor economische ontwikkeling in plattelandsgemeenten in Nederland en hoe kunnen plattelandsgemeenten inspelen op kansen voor economische ontwikkeling?

Theorie

Uit de theorie komt naar voren dat plattelandsgebieden divers zijn en dat er binnen het platteland verschillen bestaan in economische ontwikkeling (Bürcher et al, 2015; OECD, 2016; Van der Ploeg et al., 2008). Plattelandsgemeenten in de buurt van steden maken volgens Malecki, (2003), Pezzi & Urso (2016) en Rodríguez-Pose (2010) een gunstigere economische ontwikkeling door dan afgelegen plattelandsgemeenten. Daarnaast kan vanuit de theorie verwacht worden dat de externe bedrijfsomgeving en de sociale bedrijfsomgeving een rol spelen bij de ontwikkeling van plattelandsgemeenten. De externe bedrijfsomgeving bestaat uit de factoren bevolkingsdynamiek, bedrijvigheid, opleidingsniveau, bereikbaarheid en cultureel kapitaal. De sociale bedrijfsomgeving bestaat uit actieve actoren, netwerken en sociaal kapitaal, *entrepreneurial heritage* en *entrepreneurial embeddedness*. De externe- en sociale bedrijfsomgeving vormen samen een set van lokale factoren die gezien kunnen worden als een lokaal *entrepreneurial ecosystem* die toe te passen is op een plattelandseconomie.

Methoden

Om een antwoord te kunnen geven op de centrale vraag is er een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden toegepast. De rol die de factoren van de externe bedrijfsomgeving spelen in de ontwikkeling van plattelandsgemeenten is met behulp van beschrijvende- en toetsende statistiek aan de hand van secundaire data kwantitatief onderzocht. De sociale bedrijfsomgeving is aan de hand van expert interviews en interviews met lokale actoren in plattelandsgemeenten Kaag en Braassem en Staphorst onderzocht.

Resultaten

De resultaten wijzen uit dat er binnen het platteland variatie bestaat in economische ontwikkeling. Plattelandsgemeenten in een (sterk) stedelijke regio hebben een positievere economische ontwikkeling dan plattelandsgemeenten in een landelijke regio. De werkgelegenheidsontwikkeling

van plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio is tussen 2008 en 2015 bovendien positiever dan de werkgelegenheidsontwikkeling in stedelijke gemeenten.

Uit de shift-share analyse blijkt dat er in plattelandsgemeenten in een (sterk) verstedelijkte regio lokale factoren aanwezig zijn die de werkgelegenheid positief beïnvloeden. Hierdoor worden de negatieve effecten van de nationale conjunctuur en de ongunstige sectorale indeling gecompenseerd. Plattelandsgemeenten in (sterk) verstedelijkte regio's zijn dus weerbaar voor negatieve nationale en sectorale ontwikkelingen. In stedelijke gemeenten is de werkgelegenheidsontwikkeling juist ongunstiger dan aan de hand van de sectorale indeling verwacht mag worden. De lokale factoren die in stedelijke gebieden zijn dragen negatief bij aan de werkgelegenheidsontwikkeling. Ook plattelandsgemeenten in een landelijke regio hebben te maken met lokale factoren die de werkgelegenheid negatief beïnvloeden.

De externe bedrijfsomgeving blijkt niet erg bepalend te zijn voor economische ontwikkeling van plattelandsgemeenten. Het lijkt erop dat de factoren binnen de sociale bedrijfsomgeving wel een rol spelen en dat plattelandsgemeenten hier voordelen uit kunnen halen ten opzichte van stedelijke gemeenten. Daarnaast blijkt dat de regionale context een belangrijke rol speelt in de economische ontwikkeling van gemeenten. Dit kan een verklaring zijn voor het relatief goede presteren van plattelandsgemeenten in een (sterk) verstedelijkte regio. Deze gemeenten hebben het voordeel van een stedelijke regio, met bijbehorende agglomeratievoordelen, plus de voordelen van de sociale bedrijfsomgeving.

Conclusie

De plattelandseconomie is divers. Plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's blijken positieve lokale factoren te hebben die er in de plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio zelfs voor zorgen dat de werkgelegenheid tussen 2008 en 2015 is gestegen. De externe bedrijfsomgeving blijkt hier geen grote invloed op te hebben, terwijl de sociale bedrijfsomgeving wel een positief effect op de lokale economie lijkt te kunnen hebben. Ook blijkt de regionale context voor de economische ontwikkeling van plattelandsgemeenten van belang te zijn. Plattelandsgemeenten zouden hun beleid op basis van deze resultaten dus moeten focussen op het versterken van de sociale bedrijfsomgeving en daarnaast op het aangaan van regionale samenwerking en regionaal beleid.

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting.....	6
1. Inleiding	11
Aanleiding	11
Doelstelling en onderzoeksvragen	12
Wetenschappelijke relevantie	12
Maatschappelijke relevantie.....	13
Leeswijzer	13
2. Economische ontwikkeling van plattelandsgebieden	14
Regionale economie	14
Theorieën over regionale economische ontwikkeling	14
Regionale economische ontwikkeling in plattelandsregio's.....	17
Bepalende factoren voor plattelandsontwikkeling	19
Regionale concurrentiekracht.....	19
Concurrentiekracht en innovatie op het platteland.....	20
Plattelandseconomie	20
Ondernemerschap op het platteland	20
Entrepreneurial ecosystems	22
Typen plattelandseconomie	24
Plattelandsbeleid	27
Verwachtingen en hypothesen	29
3. Methodologie	31
Kwantitatief	31
Kwalitatief	31
Data	33
Operationalisering	36
Betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid	38
4. De Nederlandse plattelandseconomie.....	39
Ontwikkeling plattelandsgemeenten	41
Sectoren.....	43
Shift-Share analyse	44
5. De ontwikkeling van de externe bedrijfsomgeving in plattelandsgemeenten	47
6. Bepalende factoren voor ontwikkeling van de plattelandseconomie	53
Regressieanalyse	53

Regionale analyse	57
Conclusie externe bedrijfsomgeving	58
7. De sociale bedrijfsomgeving	60
Conclusie sociale bedrijfsomgeving	66
8. Conclusie.....	68
9. Discussie	71
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek.....	72
Literatuurlijst	73
Bijlagen	80
Bijlage 1: Indeling typen gemeenten.....	80
Bijlage 2: Voorwaarden multipele regressie	83
Bijlage 3: Multilevelanalyse.....	86
Bijlage 4: Gemeenten Kaag en Braassem en Staphorst	88
Bijlage 5: Topiclits interviews.....	93

1. Inleiding

Aanleiding

'Terwijl de grote steden oververhit raken, dreigt in de provincie het dorpse leven te verdwijnen', zo schets het televisieprogramma *Stand van het Land* (3 januari 2017). 'De stille ramp' wordt het genoemd in de eerste aflevering van de tiendelige documentaireserie van Omroep WNL. Jan Latten, hoofddemograaf van het CBS, stelt dat er steeds meer contrasten ontstaan tussen de stad en het platteland. 'Er komen verschillende kwaliteiten van leven. Het vraagstuk wordt dus: kun je in deze ontwikkeling de bestaanszekerheid van mensen op het platteland handhaven en hoe moet je dat doen?' (Jan Latten in *Stand van het Land*, 3 januari 2017).

In dit onderzoek wordt ingegaan op de economische ontwikkeling van plattelandsgemeenten met als doel meer kennis te verschaffen over het vraagstuk omtrent het handhaven van het plattelandsbestaan. De toenemende aandacht voor plattelandsontwikkeling vanuit bijvoorbeeld het CBS, de NPO en Ruimtevolk vormen voor dit onderzoek de aanleiding om de plattelandseconomie onder de loep te nemen en empirisch te onderzoeken hoe de economie van het Nederlandse platteland zich heeft ontwikkeld in de recente jaren.

In de wetenschappelijke literatuur over economische ontwikkeling ligt het accent sterk op urbane gebieden (Freire-Gibb & Nielson, 2013; Bürcher et al, 2015). Steden worden steeds meer gezien als de motor van de economie (Ahrend & Schumann, 2014). Glaeser (2011) spreekt in zijn boek van de triomf van de stad. Volgens Glaeser (2011) is de stad de beste uitvinding van de mens tot nu toe en maakt de stad ons rijker, slimmer, duurzamer, gezonder en gelukkiger. Hemel (2016) borduurt voort op de denkbeelden van Glaeser en past het toe op de Nederlandse context. Volgens Hemel (2016) zijn grote steden productiever dan het platteland en hij pleit daarom voor pro-groei beleid ten aanzien van de Nederlandse steden, vooral voor Amsterdam. Maar zijn steden wel per definitie productiever dan het platteland?

Mayer & Baumgartner (2014) onderschrijven dat een plattelandseconomie zich over het algemeen op een andere manier ontwikkelt dan een stedelijk gebied. Uit het onderzoek van het SCP (2017) blijkt echter dat het Nederlandse platteland divers is en dat het te kort door de bocht is om stad en platteland tegenover elkaar te zetten.

In de media komt het platteland vaak naar voren als een economisch probleemgeval. Krimp, vergrijzing, laagopgeleiden en leegstand worden hiermee geassocieerd. Aan de andere kant is het platteland juist een broedplaats voor economische activiteit en innovatie. Er liggen kansen in de lokale identiteit, de lage vastgoedprijzen en de aanwezigheid van ruimte en groen. De plattelandseconomie gaat simpelweg over de economische activiteiten die op het platteland plaatsvinden, of zoals Terluin et al. (2005, p. 21) zeggen: '*de discipline plattelandseconomie richt zich op het economisch functioneren van gebieden buiten de grote steden*'. De plattelandseconomie gaat dus veel verder dan alleen landbouw. Ook economische activiteiten binnen bijvoorbeeld recreatie, toerisme, industrie en diensten (Van der Ploeg et al., 2008; Terluin et al., 2005) behoren tot de plattelandseconomie.

Plattelandsgemeenten zijn volop bezig met experimenteren met nieuwe vormen van samenwerken, burgerinitiatieven en ideeën (Ruimtevolk, 2016). Volgens De Vries & Koenders (2016) staan veel dorpen voor grote uitdagingen, maar de lokale en regionale ecosystemen blijken in de praktijk verrassend creatief en veerkrachtig. Dorpen zijn volgens hen koplopers in maatschappelijke innovatie. Ze zijn een inspiratiebron voor elkaar en voor steden.

Hoewel stad en platteland vaak als tegengestelden worden gezien, benadrukt Hans Tijl, directeur Ruimtelijke Ontwikkeling bij het ministerie van Infrastructuur & Milieu, dat stad en platteland in essentie één systeem vormen: 'In feite is Nederland één grote stad en vanaf bijna elk plekje op ons platteland is er een stad binnen een half uur bereikbaar.' Hiermee ontkent hij echter niet de problemen en uitdagingen van het platteland: 'De groei van de stad hangt onmiskenbaar samen met de trek van het platteland. Dit leidt tot ruimtelijke ongelijkheid en dat is een belangrijke opgave voor het nieuwe kabinet' (Koenders, 2017).

Doelstelling en onderzoeksvragen

Dit onderzoek is bedoeld om het begrip van de Nederlandse plattelandseconomie te vergroten, te onderzoeken hoe de plattelandseconomie zich ontwikkeld heeft en te bezien welke factoren hierbij van belang zijn. Hierbij worden zowel nationale, regionale en lokale factoren meegenomen. Door het begrip van de Nederlandse plattelandseconomie te vergroten wordt er daarnaast meer inzicht verkregen in hoe plattelandsgemeenten het beste economisch beleid kunnen voeren.

Hieruit komt de volgende centrale vraag uit naar voren:

Wat zijn belangrijke factoren voor economische ontwikkeling in plattelandsgemeenten in Nederland en hoe kunnen plattelandsgemeenten inspelen op kansen voor economische ontwikkeling?

Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

Hoe heeft de Nederlandse plattelandseconomie zich ontwikkeld tussen 2008 en 2015 ?

Welke factoren en processen zijn bepalend de ruimtelijk economische dynamiek van plattelandsgemeenten in Nederland?

Hoe kunnen plattelandsgemeenten inspelen op de kansen voor economische ontwikkeling?

Wetenschappelijke relevantie

Hoewel er wel degelijk literatuur bestaat over de karakteristieken en de ontwikkeling van het platteland, valt er ook nog veel te onderzoeken. De bestaande onderzoeken over het platteland van Nederland zijn vooral rondom de Agenda voor een Vitaal Platteland (2004) verschenen; een meerjarenprogramma van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, waarin de provincies opgeroepen worden om een eigen Agenda Vitaal Platteland 2007-2013 op te stellen. Veel studies naar het platteland focussen zich voornamelijk op de demografische en sociale factoren (Koomen, 2011; Delfmann et al, 2014; Markantoni et al., 2013). Een economisch geografische benadering ontbreekt. Dit onderzoek heeft als doel dit gat te vullen en meer kennis te genereren over de ruimtelijke economische dynamiek op het platteland.

Bestaand onderzoek over plattelandsontwikkeling is vaak ofwel heel breed en integraal - waarbij uiteenlopende thema's als demografie, woonklimaat, welzijn en ecologie worden behandeld (Terluin et al, 2005; SCP, 2006) en dus niet specifiek op economische ontwikkeling wordt ingegaan - ofwel heel specifiek, waarbij een bepaald economisch onderdeel, zoals de 'side activities' van agrariërs, toerisme of 'social innovation' (Briedenhann, 2004; Bock, 2012; Koster et al., 2010) wordt uitgelicht. In dit onderzoek wordt het economische aspect van plattelandsontwikkeling breed behandeld. Bovendien is dit onderzoek uniek omdat het zowel kwantitatieve als kwalitatieve methoden gebruikt en daarbij de nationale en lokale context bestudeert.

Maatschappelijke relevantie

Naast op de toevoeging die deze scriptie kan bieden aan de wetenschappelijke kennis over de Nederlandse plattelandseconomie, is deze scriptie ook op verschillende wijzen maatschappelijk relevant.

Zoals uit de inleiding ook duidelijk werd is plattelandsontwikkeling een actueel onderwerp in zowel de media als de bestuurlijke context. De relevantie van de bestuurlijke context wordt versterkt door de komst van de Omgevingswet die naar verwachting eind 2019 in werking treedt, hoewel een exacte datum nog niet bekend is. Met de Omgevingswet wil de overheid de regels voor ruimtelijke ontwikkeling vereenvoudigen en samenvoegen (Rijksoverheid, 2016). Eén van de kerninstrumenten van de Omgevingswet is de omgevingsvisie: een integrale visie van een bestuursorgaan over de noodzakelijke en de gewenste ontwikkelingen in zijn bestuursgebied. Het opstellen van een omgevingsvisie wordt verplicht voor iedere gemeente (en provincie) in Nederland (Gabry, 2016). Dit dwingt gemeenten en provincies na te denken hoe de fysieke en sociale leefomgeving met elkaar in verbinding kan worden gebracht, met welke ontwikkelingen en vraagstukken de gemeenten op dit gebied te maken krijgen en hoe dit vertaald kan worden in beleid. Een belangrijk overkoepelend thema hierbij is de lokale economie. De omgevingsvisie is dus voor veel gemeenten aanleiding om het economisch beleid en de economische visie nog eens onder de loep te nemen. Aangezien 222 gemeenten tot het platteland gerekend kunnen worden (CBS, 2015; SCP, 2006), waar ook ongeveer 40% van de bevolking woonachtig is, is meer kennis van de economische dynamiek relevant voor het economisch beleid van plattelandsgemeenten.

Door de bundeling van kwantitatief onderzoek en de kennis van experts kan een helder en goed onderbouwd beeld worden gevormd dat inzichten kan bieden voor lokaal en regionaal economisch beleid. Bovendien biedt het lokale kwalitatieve onderzoek beleidsimplicaties voor deze specifieke gemeenten. Daarnaast vormt dit onderzoek een mooie aanvulling op het onderzoeksprogramma Sociale Staat van het Platteland van het SCP en gezien worden als (aanzet tot) de Economische Staat van het Platteland.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de theorie en wetenschappelijke literatuur met betrekking tot economische ontwikkeling van plattelandsgebieden besproken. Hierbij wordt eerst ingegaan op groeitheorieën en bepalende factoren voor plattelandontwikkeling. Vervolgens komt het concept regionale concurrentiekracht en de toepassing hiervan op plattelandsgebieden aan bod. Ook wordt literatuur over ondernemerschap op het platteland en verschillende typen platteland besproken. Het theoretische hoofdstuk wordt afgesloten met beleidsimplicaties ten aanzien van de ontwikkeling van de plattelandseconomie. Hoofdstuk 3 bevat de methodologie, waarin de methodologische keuzes worden verantwoord en de onderzochte variabelen worden geoperationaliseerd. Hoofdstukken 4, 5, 6 en 7 omvatten de onderzoeksresultaten. In hoofdstuk 4 worden de karakteristieken van de Nederlandse plattelandseconomie geschetst. Vervolgens komt in hoofdstuk 5 de beschrijvende statistiek van ontwikkelingsfactoren aan bod, waarvan in hoofdstuk 6 wordt getoetst in welke mate ze de economische ontwikkeling beïnvloeden. In hoofdstuk 7 worden de resultaten van het kwalitatieve onderzoek besproken. De thesis wordt afgesloten met een conclusie, waarin de vraagstelling beantwoord, en een discussie (hoofdstuk 9), waarin wordt gereflecteerd op het onderzoek en aanbevelingen aan bod komen.

2. Economische ontwikkeling van plattelandsgebieden

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de relevante theorie en wetenschappelijke literatuur over de economische ontwikkeling van plattelandsgebieden. Als eerste worden algemene theorieën over regionale economische ontwikkeling behandeld, waarna deze theorieën worden toegepast op de ontwikkeling van plattelandsregio's. Ook worden de belangrijke factoren die een rol spelen in de economische ontwikkeling van plattelandsregio's besproken. Vervolgens komen theorieën en concepten met betrekking tot concurrentiekracht en innovatie op het platteland aan bod. In de daarop volgende paragrafen wordt ingegaan op de karakteristieken van de plattelandseconomie. Er worden verschillende typen plattelandseconomie behandeld en de relevante literatuur over ondernemerschap op het platteland wordt besproken. Als laatste worden het huidige beleid en de implicaties voor beleid ten aanzien van de economische ontwikkeling van plattelandsregio's besproken.

Regionale economie

Theorieën over regionale economische ontwikkeling

Terluin (2003) toont aan dat rurale regio's in Europa niet per definitie het toneel zijn van banenverlies en ontvolking. Er is sprake van een mozaïek van winnaars, middenmoters en verliezers. Voor dit onderzoek is belangrijk om een eerst goed begrip te krijgen van hoe economische verschillen tussen gebieden ontstaan en hoe regio's zich ontwikkelen. Over regionale economische ontwikkeling is veel wetenschappelijke literatuur geschreven en er bestaan uiteenlopende theorieën over de ontwikkeling van regionale economieën.

Neoklassieke groeitheorie

De theorieën over regionale economische ontwikkeling zijn ontstaan uit verschillende disciplines. De neoklassieke handelstheorie en de neoklassieke groeitheorie vormen de basis voor het begrip van de economische ontwikkeling van regio's. De (neo)klassieke groeitheorie is gebaseerd op de denkbeelden van Smith en Ricardo uit de 18^e eeuw (Atzema et al., 2012) en gaat uit van het constant herstellen van evenwicht. Economische verschillen tussen landen en regio's zullen door het marktmechanisme opgeheven worden. Dit komt volgens deze theorie door de mobiliteit van productiefactoren, waardoor achterblijvende regio's weer inlopen op de vooruitlopende regio's door de lagere arbeids- en productiekosten. Op die manier ontstaat er dus convergentie tussen regio's (Gardiner et al., 2004).

Tegenwoordig dient het evenwichtsdenken nog steeds een belangrijke bron van inspiratie voor economisch onderzoek, beleid en advies (Atzema et al, 2012). Vooraanstaande organisaties zoals het de World Trade Organisation en het Internationaal Monetair Fonds baseren hun visie op de wereld nog steeds op deze denkbeelden. Als er sprake is van vrij verkeer van arbeid, kapitaal en producten kunnen de achterblijvende regio's zich optrekken aan de vooruitlopende regio's (Atzema et al, 2012). Hoewel de neoklassieke benadering dus nog steeds zijn invloed uitoefent, is gebleken dat de stroom van kapitaal van ontwikkelde naar minder ontwikkelde regio's in de praktijk niet opgaat (Lucas, 1990). Bovendien kan met de (neo)klassieke benadering groei op lange termijn niet verklaard worden.

In de jaren '50 kwamen er dan ook verschillende alternatieve theorieën, die de ongelijke regionale ontwikkeling trachtten te verklaren. Hier ontstond het principe van cumulatieve causatie (Myrdal, 1957). Het idee achter cumulatieve causatie is dat een automatisch terugkerende balans niet bestaat, en dat er bij een groeiproces krachten werkzaam zijn die de onevenwichtige situatie niet verminderen, maar juist versterken. Als een regio eenmaal een economische voorsprong heeft

gekregen, dan zal het deze voorsprong verder vergroten. Er ontstaat een cyclus, waarbij door de ontwikkeling van diensten, scholing en culturele activiteiten de aantrekkelijkheid van de regio verder vergroot wordt. Hierdoor wordt het voor bedrijven interessant om zich juist in de groeiende regio te vestigen en niet in de achtergebleven regio. Op deze wijze zal een groeiende regio de initiële voorsprong steeds verder kunnen uitbreiden en door de stijgende lonen en winst- en afzetmogelijkheden een steeds aantrekkelijkere vestigingsplaats worden. Aan de andere kant raakt de achterblijvende regio steeds verder achterop. Deze regio krijgt te maken met krimp doordat de beroepsbevolking in het centrum werkzaam wil zijn. Dit betekent een vermindering van de marktomvang in dit gebied, waardoor het als vestigingsplaats voor het bedrijfsleven ook minder aantrekkelijk wordt. De achterblijvende regio zou echter wel kunnen profiteren van de economische groei van de vooroplopende regio door het zogenaamde 'trickle-down' effect (Brakman & Garretsen, 2003). Het idee van dit 'trickle down' effect is simpel gezegd dat rijkdom van de rijken doorsijpelt naar de armen. Dit zou komen doordat naarmate de rijken rijker worden ze meer investeren, wat vervolgens meer werkgelegenheid oplevert. Op die manier zouden armen, en in dit geval een plattelandsregio, kunnen profiteren van de rijken, ofwel een vooroplopende regio (Aghion & Bolton, 1997).

De bijdragen van Myrdal (1957) en andere belangrijke economisch geografische literatuur in de jaren '50 (Hirschman, 1957; Rostow, 1959) hebben de basis gelegd voor de moderne theorieën over economische groei en ontwikkeling en voor beleid ten aanzien van regionale economische ontwikkeling. Toen in de jaren '80 en '90 de wereld echter verder uit elkaar groeide, begonnen wetenschappers opnieuw na te denken over economische groei en ontwikkeling. Dit resulteerde in een theoretische transformatie van het wetenschapsveld. In deze transformatie zijn vier nieuwe stromingen te onderscheiden. Als eerste kwam er de endogene groei revolutie (Romer, 1986; Lucas, 1988), waarna de 'the new economic geography' (Krugman, 1991, 1995; Fujita et al., 1999) volgde. Als derde kwam de 'institutional turn' (Amin & Thrift, 1995; Rodrik et al., 2004) en als vierde en meest recente stroming de evolutionaire economische geografie (Boschma & Frenken, 2006). In het vervolg van deze paragraaf worden deze stromingen en de manier waarop zij regionale economische ontwikkeling verklaren behandeld.

Endogene groeitheorie

De endogene groeitheorie voorspelt dat economische groei vooral tot stand komt door endogene factoren en in mindere mate door exogene factoren, zoals bij de (neo)klassieke benadering wordt verondersteld. Ontwikkelingen komen volgens de endogene groeitheorie voornamelijk uit micro-economische factoren. De belangrijkste factoren zijn, naast toenemende schaalvoordelen die ook bij de exogene groeitheorie een rol spelen, 'human capital' en technologie (Dawkins, 2003; Martin & Sunley, 1998). De endogene groeitheorie gaat uit van de idee van dat groei beïnvloedbaar is op basis van investeringen in kennis en menselijk kapitaal, waardoor een gezonde sociaal-economische ontwikkeling kan worden gestimuleerd (Gardiner et al., 2004). Met de endogene groeitheorie kan ook economische groei op lange termijn verklaard worden en bovendien kan op basis van de endogene groeitheorie niet enkel convergentie, maar juist ook divergentie tussen regio's worden verwacht (Dawkins, 2003).

New economic geography:

In 1991 bracht Krugman *Geography and Trade* uit, waarmee hij de aanzet gaf tot de 'new economic geography' (NEG). Hoewel er discussie bestaat over hoe 'new' en hoe geografisch deze benadering precies is (Martin, 1999), wordt de NEG wel degelijk als een nieuwe stroming binnen de economisch geografische literatuur gezien. De NEG kan het beste gezien worden als een uitbreiding van de neoklassieke theorie van waaruit handel, specialisatie en agglomeratie uitgelegd kunnen worden. In de NEG worden de assumpties van volledige concurrentie en constante schaalvoordelen echter niet meegenomen. In plaats daarvan wordt aangenomen dat er sprake is van toenemende

schaalvoordelen op bedrijfsniveau en imperfecte concurrentie tussen bedrijven.

Krugman (1991) en Fujita et al. (1999) voegden met de nieuwe economische geografie meer geografie toe aan de economische wetenschap. De opkomst van de 'nieuwe economische geografie' biedt een meer fundamentele verklaring voor regionale ontwikkelingsverschillen dan de literatuur uit de jaren '50 (Brakman & Garretsen, 2003). Met de theorie van de NEG kan verklaard worden dat een agglomeratie kan ontstaan zonder dat er regionale verschillen of externaliteiten bestaan. Boschma & Frenken (2006, p. 3) vatten het als volgt samen: 'it basically is a micro-economic theory that explains the existence and persistence of agglomerations in terms of rational decisions of economic agents'. In de modellen gaat de NEG uit van de mogelijkheid tot meervoudige evenwichten. Dit betekent dat het onvoorspelbaar is in welke regio's de meeste economische activiteiten zich zullen concentreren. Krugman en Fujita et al. (1999) stelden dat het afhankelijk is van initiële condities (zoals het toevallige vestigingsgedrag van een aantal bedrijven) welke regio's als winnaar uit de bus komen. Kleine gebeurtenissen kunnen grote gevolgen hebben, met een zichzelf versterkend proces van groei tot gevolg (Boschma & Frenken, 2006).

Institutionele theorie:

Kormendi & Meguire (1985) poogden als eersten de invloed van instituties op economische ontwikkeling te bepalen. In navolging hierop volgde een grote diversiteit aan onderzoeken die verschillende landen, tijdsperiodes en variabelen tegen het licht houden. Alle studies hieromtrent hebben als resultaat dat de institutionele context een significante en substantiële invloed heeft op het tempo van economische groei. Volgens Amin & Thrift (1995) is de 'institutional thickness' van een regio hierbij van belang. Deze institutional thickness bestaat volgens Amin & Thrift uit een sterke institutionele aanwezigheid, een hoge mate van interactie tussen lokale organisaties, de structuur van dominantie van organisaties en het bewustzijn van de organisaties dat ze in een gemeenschappelijke belang opereren. Concreet kan het daarbij gaan om zaken als handelsverdragen, samenwerkingsverbanden, wetten en 'local elites', het effect hiervan op lokaal en regionaal beleid, maar ook dingen als inter- of intraregionale afspraken, een gedeelde visie en uitgangspunten en ongeschreven regels. Het concept van 'institutional thickness' kan op lokaal en regionaal niveau gebruikt worden om te verklaren waarom sommige gebieden meer succesvol zijn dan andere (Zukauskaite, 2017).

Evolutionaire economische geografie

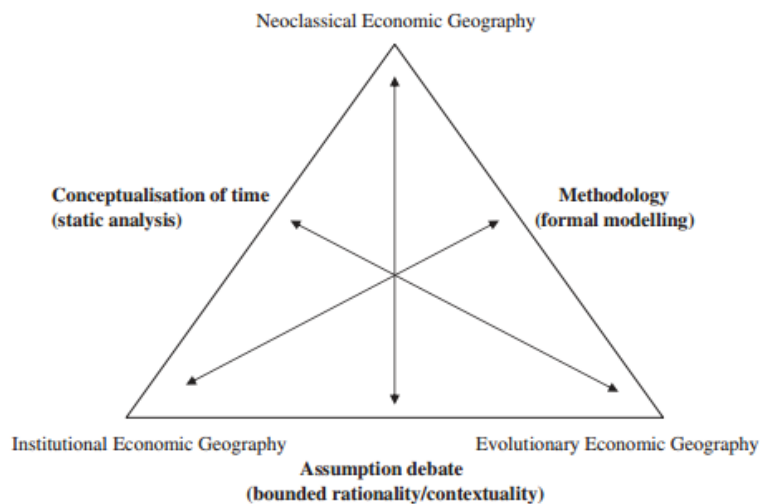
De komst van de 'new economic geography' zorgde voor een heuse Methodenstreit (Martin, 1999). De endogene groeitheorie en de institutionele theorie bewogen zich weg van de (neo)klassieke theorie, terwijl de NEG de neoklassieke theorie juist weer terug bracht. Boschma & Frenken (2006) onderscheiden drie belangrijke stromingen binnen de economische geografie. De eerste twee zijn de neoklassieke- en de institutionele economische geografie. De derde stroming die zij onderscheiden is de evolutionaire economische geografie.

De evolutionaire economie is het best te omschrijven als een theorie van economische verandering en aanpassing. Aan de hand van begrippen als variatie, selectie, oprichting en opheffingen analyseert de evolutionaire benadering naar hoe ruimtelijke verschillen in economische activiteit en ontwikkeling ontstaan (Martin & Sunley, 2015). Het gaat hierbij bijvoorbeeld om hoe nieuwe variatie in de economie terechtkomt en hoe deze leidt tot verandering van technologie, marktstructuur, sectorstructuur en instituties, en hoe selectieomgeving, die bestaat uit zowel markten als instituties, bepaalt welke variatie overleeft en hoe dit leidt tot een bepaalde mate van stabiliteit (lock-in). Ook gaat de evolutionaire economische geografie ervan uit dat veranderingsprocessen onomkeerbaar en padafhankelijk kunnen zijn en dat economisch gedrag suboptimale, onvoorspelbare en meervoudige uitkomsten kan opleveren (Brinkman et al., 2008).

De evolutionaire economische geografie koppelt de neoklassieke benadering en de institutionele economische geografie doordat het de methodologie van het modelleren van de neoklassieke benadering gebruikt en de behaviourale uitgangspunten (bounded rationality) van de institutionele economische geografie (zie figuur 2.1.). Over de conceptualisatie van tijd wijkt de evolutionaire economische geografie af van de neoklassieke en institutionele benadering, die beide een statische conceptualisatie van tijd hanteren. Padafhankelijkheid speelt bij de evolutionaire benadering een belangrijke rol, waarbij gebeurtenissen uit het verleden effect hebben op de gebeurtenissen in de toekomst en dus de huidige situatie niet alleen op basis van het heden verklaard kan worden (Boschma & Frenken, 2006).

Figuur 2.1. De uitgangspunten van economische geografische theorieën.

Bron: Boschma & Frenken (2006)

Regionale economische ontwikkeling in plattelandsregio's

Het overzicht van regionale ontwikkelingstheorieën in de voorgaande paragraaf geeft meer inzicht in hoe en waarom regio's zich ten opzichte elkaar ontwikkelen. Deze theorieën zijn vaak gebaseerd op processen die spelen in stedelijke gebieden en zijn daardoor soms minder goed toepasbaar op plattelandsregio's (Terluin, 2001). Het is hierbij belangrijk om te beseffen dat het platteland en de stad steeds meer verbonden zijn (Lichter & Brown, 2011). Volgens Cabus & Vanhaverbeke (2003) zijn stad en platteland complementaire onderdelen van het economische systeem. Terluin (2001) onderzocht welke theorieën toegepast kunnen worden op plattelandsgebieden en concludeerde daaruit welke theorieën geschikt zijn om de economische ontwikkeling van plattelandsgebieden beter te begrijpen.

Exogene plattelandsontwikkeling

Volgens exogene modellen heeft modernisering geleid tot een splitsing in economische activiteit tussen urbaan en ruraal, waarbij in urbane gebieden vooral de industriële- en dienstensector aanwezig zijn en in rurale gebieden vooral de landbouwsector belangrijk is. De rurale gebieden vervullen een aantal functies voor de urbane gebieden: ze verzorgen voedsel voor de urbane gebieden, een afzetmarkt voor de urbane gebieden, dienen als een bron van kapitaal en arbeid en vormen een bron van inkomsten voor urbane gebieden zodat deze zich kunnen ontwikkelen (Terluin, 2001). Tot de jaren '70 was de exogene benadering het dominante model om plattelandsontwikkeling te verklaren. Dit vertaalde zich in beleid dat vooral gericht was om de agrarische sector te moderniseren. Toen dat onvoldoende bleek werd ook beleid gevoerd met het doel om industrie te vestigen op platteland. Maakindustrie werd aangemoedigd om op het platteland te vestigen om zo werkgelegenheid te creëren. Na de jaren '70 verlaten werd met dit beleid gestopt,

omdat bleek dat het niet leidde tot duurzame economische groei doordat de betreffende regio's te afhankelijk waren van de industrie. Dit zorgde voor kwetsbaarheid voor de conjunctuur (Terluin, 2001; Lowe et al., 1995).

Endogene plattelandsontwikkeling

De endogene ontwikkelingsbenadering kijkt plattelandsontwikkeling als een lokale ontwikkeling die vooral dankzij lokale invloeden en bronnen plaatsvindt (Picchi, 1994, p. 195). Ook de baten van ontwikkeling blijven voornamelijk binnen de regio, in tegenstelling tot wat de exogene benadering veronderstelt (Van der Ploeg & Long, 1994). Plattelandsbeleid gebaseerd op endogene theorieën richtte zich op diversifiëring, een bottom-up benadering, steunen van lokale ondernemingen en lokale initiatieven en het aanbieden van trainingen. Intensieve samenwerking en informatie-uitwisseling tussen lokale actoren zijn belangrijke voorwaarden voor ontwikkeling in de endogene ontwikkelingsbenadering (Stöhr, 1990).

Terluin (2003) brengt twee specifieke theorieën binnen de endogene benadering naar voren. Dit zijn de 'community led' ontwikkelingstheorie en Bryden's theorie over immobiele productiefactoren.

'Community led' ontwikkelingstheorie

De 'community-led' plattelandsontwikkeling theorie (Murray & Dunn, 1995) focust op de capaciteit van zelfhulp van lokale actoren. Actieve actoren zijn volgens deze benadering een belangrijke voorwaarde voor economische ontwikkeling. Samenwerkingsverbanden en aanpassing van institutionele structuren worden in deze benadering gezien als de belangrijkste middelen in het proces van het opbouwen van de capaciteit van zelfhulp.

Bryden's theorie over immobiele productiefactoren

Een van de gevolgen van mondialisering is de toenemende mobiliteit van productiefactoren als kapitaal, arbeid, informatie, producten en diensten. Bryden & Munro (2000) stelt dat deze productiefactoren gezien hun mobiliteit geen goede basis bieden voor plattelandsgebieden om een ontwikkelingsstrategie op te baseren. Bovendien zijn de mobiele productiefactoren schaars, waardoor plattelandsgebieden er met elkaar om zouden moeten concurreren. Concurrentie betekent winnaars, maar ook verliezers, waardoor de plattelandseconomie er als geheel niet beter van wordt (Terluin, 2003)

Bryden beargumenteert dat plattelandsgebieden hun ontwikkelingsstrategie dus niet moeten baseren op mobiele factoren, maar juist op immobiele factoren. Hierbij onderscheidt hij vier verschillende typen immobiele factoren: sociaal kapitaal, cultureel kapitaal, ruimtelijk kapitaal en lokaal kenniskapitaal. Sociaal kapitaal vertegenwoordigt hier de sociale organisatie van een gebied en bestaat bijvoorbeeld uit vertrouwen, normen en waarden en sociale netwerken. Cultureel kapitaal bestaat uit een regionale geschiedenis, tradities en gebruiken, taal, muziek, kunst en verhalen. Ruimtelijk kapitaal verwijst naar de natuurlijke kenmerken van een gebied en de gebouwde omgeving. Lokaal kenniskapitaal omvat de capaciteit van een gebied om op lokaal niveau kennis en informatie te genereren en te behouden. Om de kans tot economische ontwikkeling te vergroten en de kwetsbaarheid en afhankelijkheid te verkleinen zou de ontwikkelingsstrategie van plattelandsregio's zich volgens Bryden op deze vier vormen van immobiel kapitaal moeten richten.

Gemixte exogene/endogene plattelandsontwikkeling

Deze benadering ziet de exogene en endogene benadering niet als tegengestelden, maar kijkt juist de wisselwerking tussen lokale en externe factoren bij plattelandsontwikkeling. In de huidige geglobaliseerde wereld hebben actoren in plattelandsgebieden zowel lokale als externe netwerken. De omvang, kwaliteit en intensiteit van deze interne en externe netwerken verschillen echter per regio. Plattelandsontwikkeling wordt in deze benadering uitgelegd als een complex web van

netwerken, waarin productiefactoren en kapitaal wordt gemobiliseerd en waarin het proces van ontwikkeling wordt bepaald door de wisselwerking tussen lokale en externe factoren.

Bepalende factoren voor plattelandsonwikkeling

Zoals al een aantal keer naar voren is gekomen, ontwikkelt een plattelandseconomie zich over het algemeen op een andere manier dan een stedelijk gebied (Mayer & Baumgartner, 2014). Hierdoor is het dus belangrijk om een goed begrip te krijgen van welke factoren en er specifiek bij de ontwikkeling van het platteland van belang zijn.

Terluin (2001) onderzocht 18 rurale regio's in Europa op patronen die overeenkomen met de theorieën over plattelandsonwikkeling. Op deze manier kan inzicht worden verkregen op hoe plattelandsgebieden zich ontwikkelen en welke ontwikkelingsstrategieën het meest succesvol kunnen zijn. Uit de resultaten blijkt dat de 'mixed exogenous/endogenous' benadering, de 'community-led rural development' theorie en het sociaal en cultureel kapitaal uit Bryden's theorie bruikbaar zijn voor de beschrijving van economische ontwikkeling in rurale regio's (Terluin, 2001). Het onderzoek van Terluin wijst dus uit dat het bestaan van sterke interne en externe netwerken en een grote capaciteit tot zelfredzaamheid belangrijk is voor de ontwikkeling van plattelandsgebieden. Vooral de stijging van de niet-agrarische werkgelegenheid blijkt van belang te zijn voor de ontwikkeling van plattelandsgebieden, en juist deze factoren dragen hieraan bij (Terluin, 2001).

Waar Terluin (2001) ingaat op de theorieën die plattelandsonwikkeling verklaren (waaruit overigens wel weer factoren te ontleden zijn), gaan Agarwal et al. (2009) in hun onderzoek specifiek in op de factoren die economische ontwikkeling op het platteland kunnen bevorderen. Deze factoren zijn: economisch kapitaal, menselijk kapitaal, sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en natuurlijk kapitaal. De studie van Agarwal et al. (2009) laat zien dat drie factoren in het bijzonder belangrijk zijn voor de economische ontwikkeling van plattelandsgebieden. Twee van deze factoren behoren tot het economisch kapitaal, betreffende bedrijvigheid en investeringen en bereikbaarheid en infrastructuur, terwijl de derde, namelijk kennis en onderwijs, onder 'human capital' is onder te brengen. Behalve de drie factoren noemen Agarwal et al. (2009) ook migratie als een belangrijk ingrediënt voor plattelandsgebieden. Vooral het aantrekken en behouden van hoogopgeleide en economisch actieve immigranten (Agarwal et al., 2009).

Regionale concurrentiekracht

Vanuit de neoliberale benadering is vanaf de jaren '90 een toenemende aandacht voor het begrip concurrentiekracht ontstaan. Landen, regio's en steden zouden geen andere optie hebben dan met elkaar te concurreren om te kunnen overleven in de geglobaliseerde wereldeconomie (Best, 1990). In zowel de wetenschap als in de beleidswereld is dit sindsdien een veel gebruikt begrip (Gardiner et al., 2004). De meeste beleidsdocumenten presenteren het concept 'internationale concurrentiekracht van regio's' als een positief concept voor de regionale ontwikkeling. Het wordt neergezet als de leidraad waarmee een regio zich klaar stoomt voor de gevolgen van globalisering (Thissen et al., 2011).

In de wetenschap is er echter nog geen overeenstemming over de definitie van regionale concurrentiekracht. Storper (1997) geeft een definitie die de meeste navolging krijgt: 'the capability of a region to attract and keep firms with stable or increasing market shares in an activity, while maintaining stable or increasing standards of living for those who participate in it'. Regionale concurrentiekracht gaat dus vooral over het aantrekken en behouden van bedrijven waardoor de productiviteit en werkgelegenheid stijgen. Werkgelegenheid en productiviteit zijn de belangrijke indicatoren voor de bewezen concurrentiekracht, die vervolgens leidt tot een hogere welvaart (Porter, 2003; Gardiner et al., 2004). Als een regio erin slaagt om veel bedrijven aan te trekken en te behouden, wordt deze regio een winnaar en gaat dit ten koste van een andere regio.

Concurrentiekracht en innovatie op het platteland

Concurrentiekracht gaat uit van winnende en verliezende regio's. Of een regio wint of verliest hangt in grote mate af van de ontwikkelingsfactoren van de regio ten opzichte van concurrenten. Plattelandsregio's scoren anders op deze factoren dan stedelijke gebieden. Op het platteland is er in beperkte mate sprake van clustering en is er vaak sprake van 'organisational thinness': gebrek aan relevante actoren. Tödtling & Tripl (2005) gaan in op regionale innovatiesystemen in verschillende typen regio's. Uit hun onderzoek blijkt dat in veel plattelandsgebieden de belangrijkste determinanten voor een goed innovatiesysteem gebrekkig aanwezig zijn. Als er wel sprake is van clustering op het platteland is dit vaak in traditionele sectoren en vindt er weinig innovatie en R&D plaats. R&D activiteiten, patentaanvragen en hoogwaardige innovaties zijn vaak zeer geconcentreerd in de grotere agglomeraties (Feldman & Audretsch, 1999; Simmie, 2003). Dit komt mede door de dominantie van het midden- en kleinbedrijf op het platteland, waar weinig in innovatie en R&D wordt geïnvesteerd. Ook kennisuitwisseling vindt vaak plaats in clusters en agglomeraties. Het bereik van deze kennis is vaak beperkt tot een bepaalde afstand vanaf deze agglomeraties (Audretsch & Feldman, 1996; Baptista, 2003; Jaffe et al., 1993). Een logisch gevolg hiervan is dat plattelandsgebieden over het algemeen minder innovatief zijn dan agglomeraties. Er vindt minder R&D en innovatie plaats en de innovatie die er plaats vindt is vooral incrementele en proces innovatie, terwijl de radicale innovaties voornamelijk in de agglomeraties geconcentreerd zijn (Feldman & Florida, 1994; Fritsch, 2000; Tödtling, 1992). Dit zorgt niet alleen voor een lagere mate van kennis en innovatie, maar ook voor een lagere 'absorption capacity' (capaciteit van een organisatie om de waarde van nieuwe informatie in te schatten, het eigen te maken en het toe te passen) van de regionale bedrijven (Cohen & Levinthal, 1990).

Verder is er vaak sprake van lage concentratie van kennisleveranciers en opleidingsinstituten. Ook de netwerken met kennisinstellingen zoals universiteiten zijn vaak slecht ontwikkelend. Hierdoor zijn low- en medium-skilled medewerkers meestal goed beschikbaar, maar de meer gespecialiseerde arbeidskrachten minder. In sommige gevallen zijn er wel organisaties opgezet om regionale kennisuitwisseling innovatie te stimuleren, maar deze blijken vaak niet effectief (Lagendijk, 2000).

Plattelandseconomie

Met plattelandseconomie wordt in dit onderzoek de economische activiteiten die niet in stedelijke gebieden plaatsvinden bedoeld. Het gaat hierbij dus om een ruimtelijke afbakening, waarbij de stedelijke en niet-stedelijke gebieden op basis van adressendichtheid worden bepaald. De studie van de plattelandseconomie zou als een tegenhanger van de urbane economie kunnen gezien worden: *'waar de urbane economie zich bezig houdt met het economisch functioneren van steden en agglomeraties, richt de discipline plattelandseconomie zich op het economisch functioneren van gebieden buiten de grote steden'* (Terluin et al., 2005, p. 21). Van der Ploeg et al. (2008) stellen dat het bij de plattelandseconomie gaat om de co-productie tussen de mens en de natuur. Het kan hier gaan om landbouw, bosbouw en visserij, maar ook recreatie en toerisme. Het platteland vormt steeds meer een plaats die geconsumeerd wordt door steden. Innovaties als het agro-toerisme, zorgboerderijen en nieuwe vormen van energieproductie zijn nieuwe vormen van co-productie. Deze definitie blijft echter vrij beperkt. Ook andere economische activiteiten zoals de industrie- en dienstensector horen bij de studie naar de plattelandseconomie (Terluin et al., 2005).

Ondernemerschap op het platteland

Ondernemerschap wordt vaak gezien als een van de belangrijkste factoren voor economische ontwikkeling (Malecki, 1994; Metcalfe, 2004). Regionale economische ontwikkeling wordt in grote mate bepaald door de mate waarin ondernemers kansen ontdekken, evalueren en benutten. Dit geldt in het bijzonder voor plattelandsgebieden (Shane, 2003). Audretsch et al. (2012) stellen dat er binnen onderzoek en beleid ten aanzien van ondernemerschap meer aandacht moet worden besteed

aan de verschillen tussen regio's. De meeste onderzoeken naar ondernemerschap zijn in stedelijke gebieden uitgevoerd. In stedelijke gebieden floreert ondernemerschap door schaalvoordelen, lokalisatie-effecten, urbanisatie-effecten en de aanwezigheid van de creatieve klasse (Glaeser et al., 2010). Acs et al., (2011) stellen zelfs dat ondernemerschap, op enkele uitzonderingen na, een stedelijk verschijnsel is. Door deze focus op ondernemerschap in stedelijke regio's is ondernemerschap in plattelandsgebieden onderbelicht gebleven. Hierdoor zijn veel inzichten over ondernemerschap gebaseerd op de stedelijke context (Bürcher et al., 2015).

Recentelijk zijn wetenschappers begonnen met onderzoek naar regionale verschillen in ondernemerschap (Audretsch et al., 2012; Bosma & Schutjens, 2011), waarbij ook naar rurale gebieden aandacht hebben gekregen (Bürcher et al., 2015; Markantoni et al., 2013; Freire-Gibb & Nielsen, 2014). Ondernemers op het platteland hebben een aantal nadelen ten opzichte van ondernemers in steden. Zo is er volgens Acs & Malecki (2003) door de lage bevolkingsdichtheid minder vraag in plattelandsgebieden. Dit geldt vooral voor de bevolkingsvolgende werkgelegenheid. Ook is de geografische afstand van de ondernemers tot de afzetmarkt, informatie, arbeid en andere factoren vaak groter in plattelandsgebieden (Acs & Malecki, 2003).

Aan de andere kant, zo stellen Freire-Gibb & Nielsen (2014), kan er ook gezegd worden dat er juist voordelen zijn voor ondernemers in plattelandsgebieden. Er is namelijk minder lokale concurrentie. Bovendien zijn de productiekosten vaak lager door lage grondprijzen en arbeidskosten. Ook kunnen ondernemers in hun thuisregio van hun lokale netwerk en lokale kennis profiteren (Dahl & Sorenson, 2012). Daarnaast kunnen de lage kosten voor levensonderhoud en een aangename leefomgeving voordeel bieden voor ondernemers op het platteland (Bürcher et al., 2015). Volgens Strijker & Markantoni (2011) is het platteland een broedplaats voor nieuwe bedrijven. In 2009 ontstond bijna de helft van de start-ups in Nederland in een plattelandsgemeente. Hoewel de landbouwsector qua ruimtegebruik op het platteland nog dominant is, bevindt de werkgelegenheid zich vooral in andere sectoren. Voornamelijk industrie, recreatie en toerisme, bouw en distributie zijn in plattelandsgemeenten vaak oververtegenwoordigd (Strijker & Markantoni, 2011). Daarnaast bevinden zich relatief veel ZZP'ers op het platteland volgens Strijker & Markantoni (2011). Dit komt volgens hen omdat veel beginnende bedrijfjes vanuit huis worden opgezet en hier bij plattelandswoningen vaak meer mogelijkheden zijn. Een tweede reden is dat het in sectoren die relatief veel aanwezig zijn op het platteland, zoals bouw en tuinonderhoud, gebruikelijk is om als ZZP'er te werken.

Entrepreneurial heritage en entrepreneurial embeddedness

Ondernemers in plattelandsgebieden kunnen volgens Bürcher et al. (2015) het gebrek aan schaalvoordelen, instituties en organisaties compenseren. Er zijn hierbij twee factoren van belang, namelijk *entrepreneurial heritage* en 'embeddedness'. *Entrepreneurial heritage* kan omschreven worden als de lokale ondernemerscultuur die als gevolg van de lokale historie is ontstaan (Wyrwich, 2012). De *entrepreneurial heritage* benadering gaat ervan uit dat bedrijven in een regio bepaalde routines met elkaar gemeen hebben. Omdat externe bronnen van kennis cruciaal zijn voor bedrijven in plattelandsregio's, is het van belang welke routines bedrijven hebben geleerd om nieuwe kennis te verzamelen en te implementeren. Bürcher et al. (2015) verstaan onder routines specifiek *absorptive capacity* routines. Hierbij gaat het om de mate waarin een bedrijf in staat is om kennis te verzamelen, te verwerken, om te vormen en te gebruiken. *Absorptive capacity* kan ontleend worden aan het moederbedrijf, maar kan ook geïmiteerd worden als er sprake is van kennisuitwisseling tussen bedrijven. Bedrijven met superieure routines profiteren hiervan en zijn over het algemeen succesvoller dan andere bedrijven. *Spinoffs* van deze bedrijven hebben een grotere kans op overleven (Dahl & Sorenson, 2013). Doordat *spinoffs* de neiging hebben om zich dichtbij het moederbedrijf te vestigen, kan er een geografische concentratie van succesvolle routines in een regio ontstaan.

De tweede factor die van belang is voor de prestatie van ondernemers in plattelandsgebieden is volgens 'Bürcher et al. (2015) is de *embeddedness* van bedrijven in de regio. Het gaat hierbij om de externe relaties van bedrijven welke de concurrentiekracht van bedrijven en de ontwikkeling van regio's kunnen beïnvloeden. De mate van *embeddedness* verschilt per plattelandsregio en kan daarom een verklaring zijn van verschillen in economische ontwikkeling (Atterton, 2007). Vooral de regionale binding, of 'engagement', is in de context van plattelandsgebieden van belang als er gekeken wordt naar de *embeddedness*. Het is voor ondernemers in plattelandsgebieden kenmerkend dat ze zich graag voor de lokale economie in willen zetten en als doel hebben lokaal waarde toe te voegen (Baumgartner et al., 2013). Actoren in plattelandsregio's hebben vaak sterke, informele relaties die gebaseerd zijn op vertrouwen (Atterton, 2007). Veel ondernemers in een plattelandsregio kennen elkaar en leggen makkelijk contact met elkaar. Deze netwerken, die ook wel 'bonding social capital' genoemd worden, kunnen nuttig voor ondernemers. Een sterk netwerk maakt het uitwisselen van kennis en efficiënt samenwerken makkelijk. Het is echter ook belangrijk om samenwerking met andere regio's aan te gaan en zo *bridging social capital* te creëren. Om regionale engagement te bewerkstelligen moeten verschillende regionale actoren willen samenwerken, waarbij ook de kwaliteit van de samenwerking van belang is. Wanneer er een gebrek aan uitwisseling en samenwerking tussen bedrijven en andere regionale actoren is, heeft dit nadelige gevolgen voor de regionale economie (Bürcher et al., 2015). Naast de *bonding-* en *bridging social capital* is *linking social capital* ook een belangrijke vorm van netwerk voor een regio. Hierbij zoeken ondernemers contact met beleidsmakers, waardoor zij invloed kunnen uitoefenen op regelgeving en wetten.

Entrepreneurial ecosystems

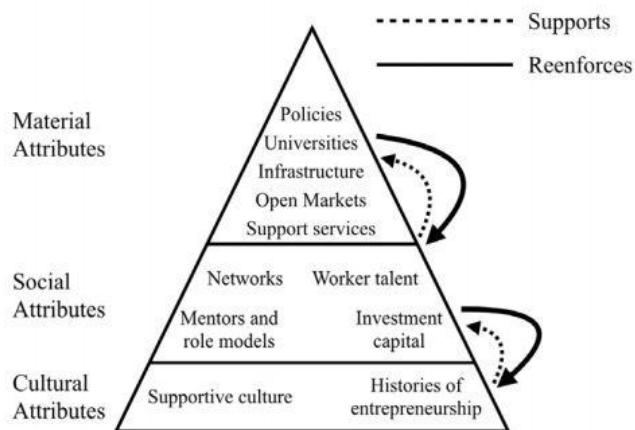
Recentelijk krijgt het concept *entrepreneurial ecosystems* meer aandacht in de wetenschappelijke literatuur over ondernemerschap. De *entrepreneurial ecosystem* benadering kijkt naar hoe de lokale context invloed heeft op 'ambitieuw' ondernemerschap. Het begrip *entrepreneurial ecosystems* gaat over de sociale en economische omgeving van ondernemerschap. Hoewel er geen exacte definitie is van een ecosysteem voor ondernemerschap, definiëren Stam & Spigel (2016) *entrepreneurial ecosystems* als een geheel van samenhangende actoren en factoren die productief ondernemerschap stimuleren in een bepaald gebied. Hierbij is ondernemerschap niet alleen de uitkomst van een systeem, maar productief ondernemerschap zien zij hierbij als een uitkomst van 'ambitieuw' ondernemerschap. Ambitieuw ondernemerschap zit hem in het zoeken, ontdekken en exploiteren van nieuwe goederen en diensten om zo veel waarde als mogelijk toe te voegen (Stam et al., 2012). Ambitieuw ondernemerschap is volgens Stam (2014) meer dan eigen baas zijn: 'Ambitieuw ondernemerschap richt zich nadrukkelijk op het realiseren van een zo groot mogelijke impact' (p. 6). In de *entrepreneurial ecosystems* benadering wordt niet elk type ondernemerschap hetzelfde behandeld. Enkel ondernemerschap dat leidt tot innovatie, productiviteitsgroei en werkgelegenheid wordt als ondernemerschap gezien. Het gaat hierbij om *high-growth start-ups* of *scaleups* (Mason & Brown, 2014; Stam & Spigel, 2016).

Veel van de *entrepreneurial ecosystem* benadering heeft raakvlakken met aanverwante theorieën en benaderingen, zoals clusters, innovatiesystemen en de endogene groeitheorie (Stam, 2015). Deze benaderingen gaan er allen vanuit dat er factoren bestaan, buiten de grenzen van bedrijven, maar binnen de grenzen van een gebied die bijdragen aan de prestaties van bedrijven (Spigel, 2017).

In de figuur van Spigel (2017) zijn de factoren die volgens hem het *entrepreneurial ecosystem* omvatten afgebeeld (zie figuur 2.2.). Hij deelt de factoren in drie verschillende groepen in: materiele-, sociale- en culturele factoren. Hierbij beargumenteerd hij dat deze categorieën niet los van elkaar staan, maar juist met elkaar in verband staan. Spigel (2017) noemt hierbij het voorbeeld dat *entrepreneurial support organizations* (*material* attributes) een belangrijke rol kunnen spelen in lokale netwerken en het imago van lokale start-ups. Dit zou nieuwe actoren aanmoedigen om in netwerken deel te nemen door hen aan succesverhalen bloot te stellen. Hierdoor nemen de

financiële, technische en raadgevende middelen toe binnen lokale sociale netwerken. De aanwezigheid van *social attributes*, zoals netwerken, mentoren en kapitaal, kan er vervolgens voor zorgen dat het ecosysteem versterkt wordt doordat deze factoren genormaliseerd worden en er een nieuwe 'geschiedenis' van succesvol ondernemerschap gecreëerd wordt.

Figuur 2.2. De factoren binnen het *entrepreneurial ecosystem* en relaties tussen de categorieën factoren

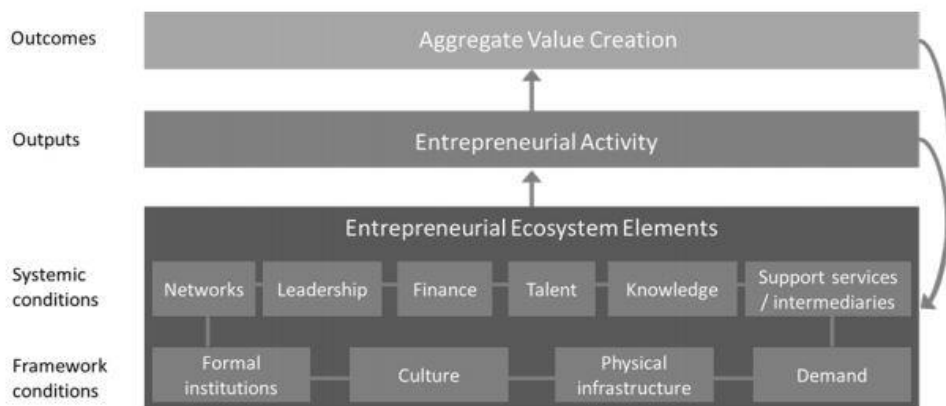

Bron: Spigel (2017)

Mede doordat de benadering pas recentelijk in opkomst is, zijn er nog een aantal tekortkomingen (Stam & Spigel (2016)). Zo is volgens hen de redenering nogal tautologisch: *entrepreneurial ecosystems* zijn systemen die het ontstaan van succesvol ondernemerschap stimuleren, en waar veel succesvol ondernemerschap is, is er een goed *entrepreneurial ecosystem*. Een nadeel hiervan is dat een tautologische redenering voor beleid uiteindelijk weinig inzicht biedt. Ook is er nog niet veel duidelijk over hoe de gerelateerde factoren die een het *entrepreneurial ecosystem* samenhangen en wat hun gezamenlijke effect is op het ondernemerschap en de welvaart (Stam & Spigel, 2016). Een laatste tekortkoming die Stam & Spigel (2016) noemen, is dat is het niet duidelijk is op welk niveau van analyse deze benadering zich richt. Dit kan een dat een stad, regio of land zijn. Het kunnen ook andere, minder strikt ruimtelijk afgebakende systemen zijn, zoals sectoren of ondernemingen (Stam, 2014).

Stam (2015) heeft als reactie op deze tekortkomingen een nieuw model voor het *entrepreneurial ecosystem* ontwikkeld (zie figuur 2.3.). In dit model is er meer hiërarchie aangebracht in de indeling van de factoren. De *framework conditions* (instituties, cultuur, infrastructuur en vraag) en *systemic conditions* (netwerken, leiderschap, financiering, talent, nieuwe kennis, intermediaire diensten) vormen samen de elementen van het *entrepreneurial ecosystem*. Ondernemend gedrag vormt een intermediaire output en leidt uiteindelijk tot nieuwe waarde creatie, dat bestaat uit productiviteit, inkomen, werkgelegenheid en welzijn (Stam, 2015).

Figuur 2.3. Bepalende factoren, relaties en uitkomsten van het *entrepreneurial ecosystem*

Bron: Stam (2015)

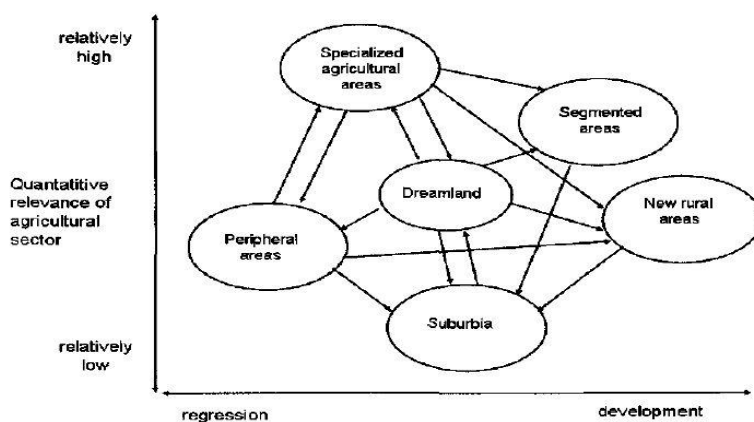
Het concept *entrepreneurial ecosystems* gaat tot nu toe uit van een stedelijke omgeving en wordt toegepast op stedelijke gebieden, zoals Silicon Valley en Brainport Eindhoven (Stam et al., 2016). De wetenschappelijke literatuur die ingaat op *entrepreneurial ecosystems* vertoont echter ook overeenkomsten met de literatuur over economische ontwikkeling op het platteland. Vooral de sociale en culturele factoren (zie figuur 2.2.) komen overeen met de ideeën van de literatuur over bepalende factoren voor plattelandontwikkeling, die eerder in dit hoofdstuk besproken zijn.

Typen plattelandseconomie

In de vorige paragrafen is naar voren gekomen dat verschillende regio's zich op verschillende manieren economisch ontwikkelen. Ook het platteland is geen homogeen gebied. Tussen landen maar ook zeker binnen landen bestaan verschillende typen plattelandsgebieden (Van der Ploeg et al., 2008).

Van der Ploeg et al. (2008) maken onderscheid in de mate van relevantie van de agrarische sector en de mate van economische ontwikkeling tussen plattelandsregio's. Hieruit volgen zes typen regio's die in figuur 2.4. te zien zijn.

Figuur 2.4. Typen plattelandsregio's aan de hand van de economische ontwikkeling en het belang van de landbouwsector

Bron: Van der Ploeg et al. (2008)

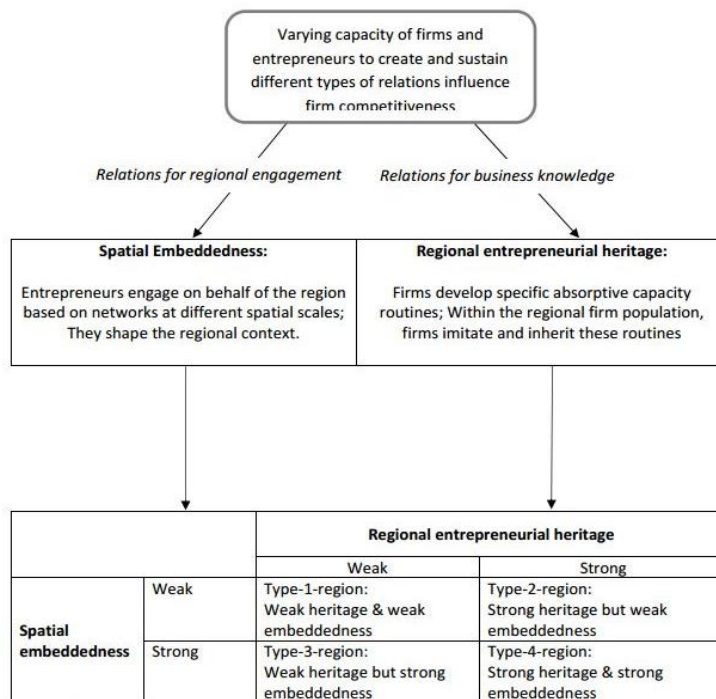

Als eerste noemen Van der Ploeg et al. (2008) 'specialized agriculture areas'. Dit zijn regio's die gespecialiseerd zijn in de agrarische sector en waar deze sector weinig connecties heeft met andere sectoren. 'Peripheral areas' is het tweede type. Dit zijn perifere plattelandsregio's waar landbouw nooit een grote rol heeft gespeeld, of waar de landbouwsector in verval is. Het derde type, 'new rural areas', zijn regio's waar landbouw zich ontwikkelt en steeds meer verbonden raakt met de regionale economie en het sociale domein. Ook de leefomgeving, waaronder bijvoorbeeld het landschap, biodiversiteit, energieproductie, wordt positief beïnvloed. Regio's waar, naast landbouw, andere sectoren zich eveneens ontwikkelen, vallen onder de 'segmented areas'. De diversiteit binnen de regio is hier hoog, maar de sectoren zijn onderling niet verbonden, zoals bij de 'new rural areas' wel het geval is. Het vijfde type regio's, 'new suburbia', zijn regio's waar de landbouw afneemt en waar nieuwe bebouwing op aan het komen is. Deze regio's zijn vaak in sterke mate verbonden met steden. Een zesde type regio zijn de 'dreamland', regio's. Vaak zijn dit geen stabiele regio's. Het zijn bijvoorbeeld regio's die in de zomermaanden vitaal en levendig zijn dankzij toerisme en recreatie, maar in de wintermaanden verlaten zijn.

Bürcher et al. (2015) hanteren een andere indeling. Zij onderscheiden op basis van *entrepreneurial embeddedness* en *entrepreneurial heritage* vier typen perifere regio's. In figuur 2.5. zijn deze type regio's weergegeven.

De type-1 regio's zijn regio's die de meeste wetenschappers als perifeer zouden typeren. In dit type regio is zowel het *entrepreneurial heritage* als de *embeddedness* zwak ontwikkeld. Er is hier vaak sprake van weinig export en innovatie en *organizational* en *institutional thinness*. Type-2 regio's worden gekenmerkt door een goed kennisnetwerk tussen bedrijven. De verbondenheid met de regio is hier echter niet hoog. Ondernemers in de type-3 regio's van Bürcher et al. (2015) hebben een sterke verbondenheid (*embeddedness*) met de regio en dus een goede mix van *bonding, bridging and linking social capital*. De kennisnetwerken en de *absorptive capacity* zijn echter minder goed ontwikkeld. Onder de type-4 regio's vallen de meest succesvolle perifere regionale economieën. Hier zijn zowel de kennisnetwerken als de regionale betrokkenheid sterk ontwikkeld. Bedrijven in dit type regio hebben vaak een grote capaciteit om netwerken te vormen en te onderhouden, waardoor ze de nadelen van de perifere ligging teniet kunnen doen. Het blijven echter perifere gebieden waar de lage dichtheid aan bedrijven (*organisational thinness*) ervoor zorgt dat er geen clusterproces zal ontstaan (Bürcher et al., 2015). Bedrijven in plattelandsgebieden zijn dus in grotere mate afhankelijk van externe kennisnetwerken. Ook hebben bedrijven in plattelandsgebieden vaak een minder sterke positie als het gaat om het vormen van de regionale institutionele context.

Figuur 2.5. Raamwerk voor typen perifere regio's op basis van 'embeddednes' en *entrepreneurial heritage*.

Bron: Bürcher et al. (2015).

Op basis een onderzoek naar ruimtelijk-economische patronen, trends en ontwikkelingen van de Nederlandse ruimtelijke economie onderscheiden Tordoir et al. (2015) drie typen plattelandseconomie. Als eerste onderscheiden zij zogenaamde glocaliserende kernen, met vaak een ondernemende traditie, vooral in de agrarische sector. Sociale en culturele netwerken zorgen voor economische clusters met een sterkte economische concurrentiekracht. Voorbeelden hiervan zijn het Westland, de Duin- en Bollenstreek, Zuidwest-Friesland, gemeenten rondom het Veluwemassief en Noordoost-Brabant. Deze gebieden zijn vaak nabij of binnen een groot stadsgewest gelegen, waardoor ze kunnen profiteren van hoogwaardige verbindingen, voorzieningen en een grote arbeidsmarkt. De tweede categorie zijn plattlandsgebieden die zich onderscheiden door een goed natuurlijk verblijfsklimaat, bos en water en daardoor profiteren van de opkomende 'grijze' consumptie- en zorgeconomie. Deze gebieden profiteren niet alleen van migrerende ouderen, maar ook van recreatie door jongere hoogopgeleiden. Als derde zijn er gebieden die te maken hebben met 'arme vergrijzing', uitsortering en structuurproblematiek. Dit betreffen kernen met een perifere ligging, kernen in industriële en (agro)logistieke complexen die te maken hebben met teruglopende leefbaarheid en arbeidsuitstoot en kernen die ligging binnen grote stadsgewesten die te maken hebben met uitsortering.

In veel gebieden speelt een combinatie van factoren Veel gebieden zijn dan ook niet in één categorie in te delen. Gebieden die in de derde categorie vallen hebben het meeste last van vergrijzing en het vertrek van jongeren, wat leidt tot zowel economische als demografische krimp of stagnatie. Ook andere plattlandsgebieden hebben te maken met vergrijzing en het vertrek van jongeren, maar bij glocaliserende kernen en kernen waar de zorgeconomie nieuwe werkgelegenheid genereert is het effect hiervan minder groot (Tordoir et al., 2015).

De Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) maakt onderscheid tussen verschillende plattlandsgebieden op basis van de afstand tot de stad. Het OECD stelt dat dit een goede manier van het typeren van plattlandsgebieden is. Netwerkvorming tussen de plattlands- en stedelijke gebieden speelt hierbij een rol. Op deze manier komt de OECD tot drie typen

plattlandsgebieden: plattlandsgebieden gelegen in een metropolitane regio, plattlandsgebieden dichtbij een metropolitane regio en plattlandsgebieden ver van een metropolitane regio vandaan (OECD, 2016). Uit het onderliggende onderzoek van de OECD blijkt dat deze typen plattlandsgebieden zich op een verschillende manier ontwikkelen. Plattlandsgebieden dichtbij steden een gunstigere economische ontwikkeling kennen dan plattlandsgebieden die meer afgelegen zijn.

Plattlandsbeleid

In de voorafgaande paragrafen van dit theoretisch kader is het al zijdelings gegaan over beleid voor de economische ontwikkeling in plattlandsregio's. Uit sommige literatuur is (Argawal et al., 2005; Tödtling & Tripl, 2005) zijn implicaties af te leiden, terwijl in andere studies concreet wordt ingegaan op economisch beleid voor plattlandsgebieden (Terluin, 2001; Bürcher et al., 2015).

Zoals al naar voren kwam in het theoretisch kader is de aandacht voor de plattlandseconomie in de wetenschappelijke literatuur gering. Ook het economisch beleid richt zich voornamelijk op steden. Volgens (Rodríguez-Pose, 2010) komt dit doordat steden over het algemeen economisch gezien beter presteren dan de overige gebieden in een land. Hierdoor worden steden gezien als de economische motoren van nationale economieën (Herrschel, 2009). Het is daarom dan ook niet verassend dat de aandacht van wetenschappers, beleidsmakers en politieke leiders voor de aandacht voor regionale economische groei voornamelijk richting metropolitane gebieden is gegaan (Harrison & Heley, 2015). Waar steden dus worden gelinkt aan economische ontwikkeling, worden plattlandsgebieden vooral gelinkt aan een slechte bereikbaarheid, bevolkingskrimp en braindrain (Pezzi & Urso, 2016). Deze nadelen worden deels veroorzaakt door de onevenredige machtsverhoudingen en de daardoor (ongewilde) negatieve effecten voor plattlandsgebieden als bijeffect van politieke interventies (Herrschel, 2011).

Harrison & Heley (2015) uiten hun zorgen over deze manier van regionaal beleid in Europa en zijn het hierbij eens met Woods (2009), die zegt dat de focus op steden in beleid ervoor kan zorgen dat plattlandsgebieden enkel worden gezien in hun relatie tot stedelijke gebieden en dat de stem van het platteland niet voldoende wordt gehoord, doordat het systeem demografisch en economisch gezien voornamelijk gedomineerd wordt steden. Hierbij worden gedateerde opvattingen van geografische centraliteit en hiërarchie in stand gehouden, waarbij plattlandsgebieden ook actief worden gemarginaliseerd en polarisatie tussen stad en platteland wordt versterkt (Woods, 2006). Volgens Pezzi & Urso (2016) zijn de belangen van actoren op het platteland inderdaad van ondergeschikt belang in de belangrijke actoren in het dominante beleidsnetwerk. Er wordt hierbij verondersteld dat het *trickle down effect* ervoor zorgt dat de concurrentiekracht en economische ontwikkeling van steden 'doorsijpelt' naar de plattlandsgebieden (Harrison & Heley, 2015). Het *trickle down effect* is echter niet onomstreden. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat beleid dat gericht is op het *trickle down* niet, of slechts in beperkte mate effectief is (Aghion & Bolton, 1997; Hirsch, 1980).

Implicaties uit de literatuur

Terluin gaf in 2001 een overzicht van de mogelijkheden om wetenschappelijke theorieën over plattlandsontwikkelingen toe te passen in beleid. Ze concludeerde hieruit dat het als eerste belangrijk is om zowel op lokaal als mondiaal niveau actief te zijn. 'Think global and act local', stelt Terluin (2001, p. 224). Als tweede is het belangrijk om de capaciteit van lokale actoren te verbeteren om ontwikkeling van de regio te genereren. Capaciteit verwijst hierbij naar de mate waarin actoren zelfkritisch de mogelijkheden en vooruitzichten beschouwen. Voor beleidsmakers is het hierbij belangrijk om veelbelovende initiatieven en projecten te steunen en beleid te voeren om publieke en private investering aan te trekken. Als derde is het van belang dat de samenwerking tussen lokale actoren en de samenwerking met actoren binnen en buiten de regio gestimuleerd wordt. Deze

samenwerking maakt netwerkvorming en publiek-private partnerships mogelijk, wat kan leiden tot lokale synergie. Belangrijke actoren hierbij zijn: lokale leiders, publieke actoren, bedrijven en intermediaire instituties op gebieden als kennisuitwisseling en training. Een culturele en lokale identiteit kan ook een belangrijke katalysator zijn in het bevorderen van samenwerking en netwerkvorming. Ook zouden lokale actoren zich volgens Terluin (2001) moeten richten op het aanpassen van administratieve structuren, zoals de verbindingen tussen lokale, regionale, nationale en Europese overheden, op een manier waarop de administratieve structuur bottom-up initiatieven mogelijk maakt en stimuleert. Als laatste is het volgens Terluin (2001) belangrijk om een uitgebreid regionaal ontwikkelingsplan te maken, gebaseerd op krachten, zwakten, kansen en bedreigingen van de regio. Deze krachten, zwakten, kansen en bedreigingen verschillen per regio, wat dus zal leiden tot een verschillend regionaal ontwikkelingsplan.

Bürcher et al. (2015) geven op basis van vier typen regio's ook een aantal beleidsimplicaties voor de economische ontwikkeling van rurale regio's. Net als Terluin (2001) stellen Bürcher et al. (2015) dat succesvol beleid afhankelijk is van de omstandigheden in de regio. In type-1 regio's moet beleid zich volgens hen richten op de actoren die de meeste potentie hebben om kennisnetwerken op te bouwen en regionale betrokkenheid te bevorderen. In type-2 regio's, waar een lage regionale betrokkenheid heerst, zouden succesvolle bedrijven moeten worden aangemoedigd om hun netwerkkwaliteit te gebruiken ten voordele van de regio. Dit kan gerealiseerd worden door bedrijven en regionale actoren te integreren en door netwerken op extra regionale schaal te creëren. Type-3 regio's hebben beperkte externe kennisnetwerken. Het lokale sociale kapitaal dat bedrijven in dit type regio wel hebben, kan als basis ingezet worden voor het opzetten van externe kennisuitwisseling. In de meest succesvolle perifere regio's zou beleid zich volgens Bürcher et al. (2015) moeten focussen op het versterken van veelbelovende sectoren die reeds in de regio aanwezig zijn en daardoor een zelfversterkend proces van clustering kunnen veroorzaken. Lokale beleidsmakers en ondernemers zijn de belangrijkste actoren die invloed uitoefenen op de uitvoering de ontwikkelingsstrategie. In veel gevallen is echter aanmoediging vanaf een hogere bestuurs eenheid, ontwikkelingsinstantie of universiteiten nodig om de ontwikkelingsstrategie ook echt uit te voeren.

Volgens de *entrepreneurial ecosystem* benadering zouden plattelandsregio's een gunstig ecosysteem voor actief ondernemerschap moeten creëren. Beleid moet volgens deze benadering niet het doel moeten hebben om het aantal ondernemers zo groot mogelijk te laten zijn, maar vooral om een context te creëren waarin productief ondernemerschap kan floreren (Stam & Spigel, 2016). Hierbij vormen ondernemers niet het alleen het resultaat van het systeem, maar spelen ook een belangrijke vormgevende rol als actoren in het proces. In regionale ecosystemen zijn lokale en regionale overheden ook belangrijke actoren, hoewel de rol beperkt blijft tot deelnemer van het systeem (Mason & Brown, 2014; Stam & Spigel, 2016). Verder onderkent de *entrepreneurial ecosystem* benadering net als Terluin (2001) en Bürcher et al. (2015) dat succesvol beleid afhankelijk is van de omstandigheden in de regio. Volgens Mason & Brown (2014) is ieder *entrepreneurial ecosystem* verschillend, ondanks dat ecosystemen overeenkomsten zullen hebben (Mason & Brown, 2014).

Ook de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) houdt zich in het kader van *Rural Policy 3.0* bezig met plattelandsbeleid, met als doelstelling beleid te promoten waarmee de economie en de levenskwaliteit verbeterd wordt. Effectief plattelandsbeleid kenmerkt zich volgens de OECD doordat het beleid erkent dat kansen en beperking voor ontwikkeling in plattelandsgebieden anders zijn dan in stedelijke gebieden. Bovendien kunnen er verschillen zijn tussen de drie typen plattelandsgebieden. Volgens de OECD moet plattelandsbeleid zich richten op werkgelegenheid in productieve en concurrerende sectoren, voldoende voorzieningen en sociale cohesie en een prettige woonomgeving. Volgens de OECD kunnen overheden bij het falen van de markt invloed uitoefenen op de economie om de leefbaarheid in plattelandsgebieden te verbeteren.

Volgens de OECD (2016) kan het stimuleren van sociaal of maatschappelijk ondernemers een goede manier zijn om dit te doen.

Verwachtingen en hypothesen

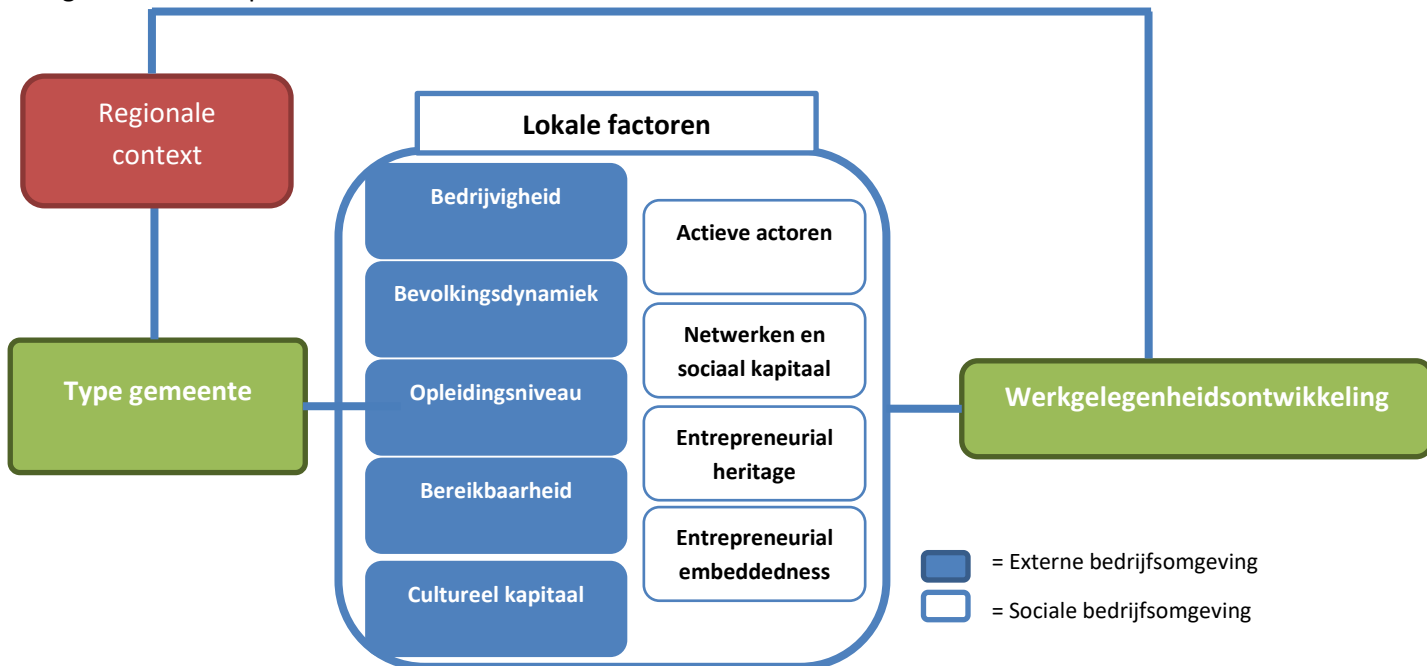
Uit de theorie blijkt dat verwacht kan worden dat stedelijke gemeenten een positievere werkgelegenheidsontwikkeling hebben doorgemaakt dan plattelandsgemeenten (Acs & Malecki, 2003; Glaeser, 2011). Daarnaast laten verschillende studies zien dat er tussen plattelandsgemeenten net zo goed verschillen bestaan als tussen stad en platteland (Terluin, 2003; Van der Ploeg et al, 2008; OECD, 2016). Hieruit kan de verwachting worden opgesteld dat plattelandsgemeenten in de buurt van steden een gunstigere economische ontwikkeling doormaken dan afgelegen plattelandsgemeenten (Malecki, 2003; Pezzi & Urso, 2016; Rodríguez-Pose, 2010). De regionale context speelt dus ook een belangrijke rol in de lokale werkgelegenheidsontwikkeling.

Uit de wetenschappelijke literatuur over economische ontwikkeling in plattelandsgebieden zijn een aantal factoren naar voren gekomen die belangrijk zouden zijn voor de economische ontwikkeling van plattelandsregio's. Zo zijn een hoge mate van bedrijvigheid en een goede bereikbaarheid volgens Agarwal et al. (2009) factoren die de economie van plattelandsgebieden positief beïnvloeden. Ook wordt verwacht dat een positieve bevolkingsdynamiek, waaronder een groeiende en jonge bevolking wordt verstaan, een positieve invloed heeft op de economische ontwikkeling. Daarnaast zou volgens Agarwal et al. (2009) ook opleidingsniveau voor plattelandsgebieden een belangrijke rol spelen in de economische ontwikkeling van plattelandsgemeenten. Terluin (2001) toont in haar onderzoek aan dat ook het cultureel kapitaal van een regio een bepalende factor voor economische ontwikkeling op het platteland kan zijn. De genoemde factoren vormen samen de externe bedrijfsomgeving in plattelandsgemeenten (zie figuur 2.9.) en worden in het kwantitatieve deel van deze thesis onderzocht.

Er kunnen uit de theorie ook minder makkelijk te kwantificeren factoren worden ontleend. Dit zijn factoren van de sociale bedrijfsomgeving. De eerste factor van de sociale bedrijfsomgeving komt uit de studie van Terluin (2003) die stelt dat succesvolle plattelandsregio's met elkaar gemeen hebben dat ze 'actieve actoren' hebben en dat deze bepalend zijn voor de economische ontwikkeling. De tweede factor is 'netwerken en sociaal kapitaal' welke volgt uit de studies van Bryden & Munro (2000) en Terluin (2003) waaruit blijkt dat interne (lokale) en externe netwerken van belang zijn voor de ontwikkeling van plattelandsgebieden. De derde en vierde factor binnen de sociale bedrijfsomgeving waarvan een positieve uitwerking op de werkgelegenheidsontwikkeling verwacht kan worden zijn *entrepreneurial heritage* en *entrepreneurial embeddedness*. Bürcher et al. (2015) stellen dat plattelandsgebieden een aantal voordelen ten opzichte van de stad kunnen hebben. Volgens hen zijn *entrepreneurial heritage* en *entrepreneurial embeddedness* daarbij twee belangrijke factoren. De externe- en sociale bedrijfsomgeving vormen samen een set van lokale factoren die gezien kunnen worden als een lokaal *entrepreneurial ecosystem* die toe te passen is op een plattelandseconomie.

De verwachtingen zijn in figuur 2.9. uitgebeeld in een conceptueel model. In de blauwe vlakken staan de factoren die de externe bedrijfsomgeving omvatten en in de kwantitatieve analyse worden meegenomen. In de witte vlakken bevinden zich de factoren die de sociale bedrijfsomgeving bepalen en in de kwalitatieve analyse behandeld worden. Verder wordt er verondersteld dat de mate waarin de lokale factoren in de gemeente aanwezig zijn beïnvloed wordt door het type gemeente. De regionale context is bepalend voor het type gemeente (zie methodologie) en speelt naar verwachting ook een belangrijke rol in lokale werkgelegenheidsontwikkeling.

Figuur 2.9. Conceptueel model

Uit het conceptueel model worden een aantal hypothesen opgesteld, die in de kwantitatieve analyse getoetst gaan worden.

1. De werkgelegenheid in stedelijke gemeenten groeit sneller dan in plattelandsgemeenten
2. Plattelandsgemeenten in stedelijke en sterk stedelijke regio's kennen een sterkere ontwikkeling van de werkgelegenheid dan plattelandsgemeenten in landelijke regio's
3. Een groeiende regionale werkgelegenheid heeft een positieve invloed op de lokale werkgelegenheid
4. Een groter aantal bedrijfsvestigingen heeft een positieve invloed op de werkgelegenheidsontwikkeling.
5. Een positieve bevolkingsontwikkeling heeft een positieve invloed op de werkgelegenheidsontwikkeling.
6. Een hoger aandeel hoogopgeleiden heeft een positieve invloed op de werkgelegenheidsontwikkeling.
7. Een groter cultureel kapitaal heeft een positieve invloed op de werkgelegenheidsontwikkeling.
8. Een betere bereikbaarheid heeft een positieve invloed op de werkgelegenheidsontwikkeling.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk worden de methodologische keuzes en overwegingen besproken. Op die manier wordt duidelijk welke onderzoeksmethoden zijn gebruikt om tot de resultaten van dit onderzoek te komen en waarom deze methoden zijn gebruikt. De vraagstelling is leidend voor de gemaakte keuzes in de methodiek. Om zo volledig mogelijk antwoord te kunnen geven op deze vraagstelling zijn er zowel kwantitatieve als kwalitatieve methoden gebruikt.

Kwantitatief

Het kwantitatieve onderzoek omvat drie hoofdstukken (4, 5 en 6). In hoofdstuk 4 wordt de ontwikkeling van de Nederlandse plattelandseconomie behandeld, waarbij de economische ontwikkeling door middel van beschrijvende statistiek en een shift share analyse wordt geanalyseerd. In hoofdstuk 5 wordt de ontwikkeling van de factoren van de externe bedrijfsomgeving geanalyseerd en in hoofdstuk 6 wordt er via een regressiemodel getoetst of deze factoren een bepalende rol spelen in de werkgelegenheidsontwikkeling. Ook de regionale context komt in hoofdstuk 6 aan bod.

Beschrijvende statistiek

In hoofdstukken 4, 5 en 6 wordt er beschrijvende statistiek toegepast. Onder andere de ruimtelijke spreiding, economische- en demografische ontwikkeling en economische activiteit van verschillende typen plattelandsgebieden worden vergeleken met de ontwikkelingen van stedelijke gebieden. De meeste data wordt verkregen via CBS. Gegevens over werkgelegenheid en sectorale indeling worden verkregen uit data van het vestigingsregister LISA (zie ook tabel 3.2). De analyses hebben betrekking op gemeenten. Daarnaast wordt er in hoofdstuk 6 aandacht besteedt aan de mate waarin de regionale werkgelegenheidsontwikkeling de ontwikkeling van plattelandsgemeenten beïnvloed.

Shift-share analyse

De beschrijvende statistiek wordt aangevuld met een shift-share analyse. Door middel van een shift-share analyse kan er meer inzicht worden verkregen in de opbouw van de lokale werkgelegenheidsontwikkeling. Met een shift-share analyse wordt de werkgelegenheidsontwikkeling opgesplitst in drie delen: de *national share*, de *industry mix* en de *regional shift*. De *national share* (NS) meet de verwachte werkgelegenheidsontwikkeling aan de hand van de nationale groei (de conjunctuur). De *industry mix* (IM) meet het deel van de lokale ontwikkeling die toe te schrijven is aan de ontwikkeling van de sectoren die aanwezig zijn in de gemeente en de *regional shift* (RS) geeft aan of de gemeente meer of minder groeit dan verwacht op basis van de NS en IM. Als er sprake is van een positieve *regional shift* kan een gebied ondanks een nadelige conjunctuur en sectorstructuur nog groeien. Er zijn dan lokale factoren aanwezig die een positieve invloed hebben op de economische ontwikkeling (Stevens & Moore, 1980).

Regressie analyse

Als derde kwantitatieve onderdeel wordt er een regressieanalyse uitgevoerd om te toetsen welke factoren van belang zijn bij de ontwikkeling van plattelandsgemeenten. Met de regressieanalyse worden de hypothesen die uit het conceptueel model in figuur 2.9. volgen getoetst. De resultaten hieruit kunnen inzichten verschaffen over de factoren die van belang zijn bij het ontwikkeling van plattelandsgebieden. Ook hier wordt de data verkregen via CBS en LISA.

Kwalitatief

Zoals bij het bespreken van de verwachtingen al naar voren kwam zijn een aantal van de factoren die uit de literatuur naar voren komen lastig om te kwantificeren. Daarom wordt de kwantitatieve analyse aangevuld met kwalitatief onderzoek. Hierbij worden interviews met experts gecombineerd

met interviews met lokale actoren. In de interviews wordt er gefocust op de sociale bedrijfsomgeving. In tabel 3.1. zijn de participanten van het kwalitatieve onderzoek te zien. De topiclists die zijn gebruikt bij de interviews zijn opgenomen in bijlage 5.

Tabel 3.1. Participanten van het kwalitatieve onderzoek

Persoon	Organisatie	Functie	Datum
Corine van der Schoot en Jan Klink	Ministerie van Infrastructuur & Milieu en Economische Zaken	Programmamanager bevolkingsdaling en leegstand / Senior beleidsadviseur	06-06-2017
Ida Terluin	WUR / LEI	Onderzoeker	07-06-2017
Anja Steenbekkers	Sociaal cultureel planbureau – Plattelandsmonitor	Wetenschappelijk medewerker	07-06-2017
Eeke Landman	Netwerk Platteland	Manager Regiebureau POP	08-06-2017
Roderik Ponds	Atlas voor Gemeenten	Senior Onderzoeker	14-08-2017
<i>Kaag en Braassem</i>			
Virginia Schouten	Gemeente Kaag en Braassem	Bedrijfscontactfunctionaris	03-08-2017
Barry Verdel	Verdel ICT & Media / OVA Ondernemersvereniging	Directeur Verdel ICT & Media / Bestuurslid OVA	03-08-2017
Joost van Leeuwen	OVKB Oost, Ondernemersvereniging	Voorzitter OVKB Oost	15-08-2017
Joost Wesselman	Wesselman Flowers	Eigenaar Wesselman Flowers	15-08-2017
<i>Staphorst</i>			
Henk Bouman en Hennie Luten	ICC / LK Mediasupport	Voorzitter ICC / Bestuurslid ICC en Mede-eigenaar LK mediasupport	27-06-2017
Marijn Gerrits	Gemeente Staphorst	Bedrijfscontactfunctionaris	27-06-2017
Roelof Talen	Talen Tools	Directeur Talen Tools	07-08-2017
Anja Bosch	Stameta B.V.	Directrice Stameta B.V.	29-08-2017

Expert interviews

Er zijn ten behoeve van dit onderzoek vijf experts geïnterviewd. Tijdens de expert interviews worden de bepalende factoren voor economische ontwikkeling in plattelandsgebieden besproken. De resultaten van de expert interviews kunnen gebruikt worden om inzichten en verklaringen te bieden ten aanzien van de eerder verkregen resultaten uit het kwantitatieve onderzoek. Daarnaast wordt er bij de interviews ingegaan op het belang van de sociale bedrijfsomgeving bij de ontwikkeling van plattelandsgebieden. Deze resultaten vormen de basis van het kwalitatieve onderzoek.

Lokale interviews

Om een verdiepende slag te maken wordt er, na het bestuderen van de plattelandseconomie op nationaal niveau, ingezoomd op de lokale context van twee plattelandsgemeenten. Dit betreffen Staphorst, een plattelandsgemeente in het noorden van Overijssel, en Kaag en Braassem, een plattelandsgemeente in Zuid-Holland (zie bijlage 4 voor een uitgebreidere omschrijving van deze gemeenten). Kaag en Braassem en Staphorst zijn gekozen omdat beide gemeenten een verschillende type plattelandsgemeente zijn en in een ander landsdeel liggen. Wat de gemeenten gemeen hebben is dat ze een positieve *regional shift* hebben, wat betekent dat er lokale factoren aanwezig zijn die de lokale economie bevorderen. In beide gemeenten zijn vier lokale actoren geïnterviewd om zo te achterhalen op wat voor manier de sociale bedrijfsomgeving een rol speelt in de economische ontwikkeling van deze plattelandsgemeenten. De participanten bestaan in zowel Kaag en Braassem als in Staphorst uit twee ondernemers, de bedrijfscontactfunctionaris en de voorzitter van de

ondernemersvereniging (en tevens ondernemer).

Data

Voor het kwantitatieve deel van dit onderzoek is secundaire data gebruikt. Deze data is voornamelijk afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), die veel gegevens op gemeentenniveau beschikbaar heeft over verschillende jaren. Voor de analyse van de werkgelegenheidsontwikkeling en de sectorstructuur is LISA data gebruikt. Hier is voor gekozen omdat LISA data op dit gebied vollediger is en ook ZPP'ers meeneemt. Voor het relatieve aantal banen per sector is LISA data uit 2012 gebruikt, die via de Universiteit Utrecht is verkregen. Omdat de universiteit niet over recentere data beschikt, is voor de procentuele verandering van het aantal banen per sector LISA data uit 2008 en 2015 gebruikt, die via [waarstaatjegemeente.nl](http://www.waarstaatjegemeente.nl) (WSJG) is verkregen. Op deze manier is de data uit 2015 ook beschikbaar en kan de procentuele verandering tussen 2008 en 2015 berekend worden. Het nadeel hiervan is dat de data door WSJG al een sectorindeling heeft gekregen. De indeling is iets grover dan de sectorindeling die idealiter gebruikt wordt, omdat de bouw- en transportsector niet apart worden weergegeven. Hier dient rekening mee gehouden te worden bij het interpreteren van de resultaten.

Tabel 3.2. Gebruikte data per variabele

Variabelen	Operationalisering	Bron
Werkgelegenheidsontwikkeling	Procentuele verandering aantal banen	LISA, via WSJG (2015)
Sectorstructuur	Relatieve aantal banen per sector	LISA (2012)
	Procentuele verandering aantal banen per sector	LISA, via WSJG (2015)
Bedrijvigheid	Aantal vestigingen per 1.000 inwoners tussen de 18 en 64	LISA (2008) en CBS (2015)
Bevolkingsontwikkeling	Bevolkingsgroei	CBS (2015)
	Groene druk	CBS (2015)
	Grijze druk	CBS (2015)
Opleidingsniveau	% Hoogopgeleiden	CBS (2015)
Bereikbaarheid	Afstand tot hoofdverkeersweg in km	CBS (2015)
	Afstand tot treinstation in km	CBS (2015)
Cultureel kapitaal	Aantal Rijksmonumenten	CBS (2015)
	Aantal musea binnen 10 km	CBS (2015)
	Beschermde stads-en dorpsgezichten	CBS (2015)

De tijdsafbakening van dit onderzoek, het jaar 2008 tot en met het jaar 2015, heeft te maken met de beschikbaarheid van de data. Het doel van het onderzoek is om de ontwikkeling van de plattelands economie in recente jaren te onderzoeken. 2015 is het meest recente jaar waarin gegevens van alle factoren beschikbaar zijn. Belangrijk om bij de interpretatie van de resultaten uit de kwantitatieve analyse in gedachten te houden is dat de periode van 2008 tot 2015 een periode geweest van economische neergang.

De data is niet voor ieder jaar en iedere variabele volledig voor iedere gemeente. Vooral in de variabelen groene- en grijze druk en opleidingsniveau is de data niet volledig. Dit heeft te maken met gemeentefusies door de tijd heen en gaten in de CBS data. Door de missende waarden blijven er 362 van 393 gemeenten over in de regressieanalyse. De gemeenten die vervallen zijn gelijkmatig

verdeeld over de vier typen gemeenten, waardoor dit niet problematisch is.

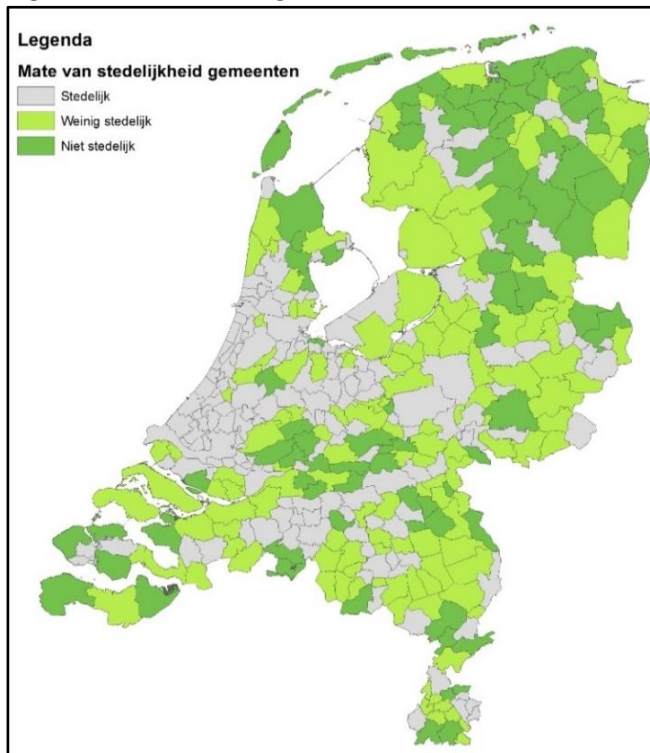
Afbakening Nederlandse plattelandseconomie

Typen plattelandsgemeenten

Als eerste is het belangrijk om te beseffen dat het Nederlandse platteland een ander karakter heeft dan het platteland in veel andere landen. De dichtheid van de bevolking en voorzieningen is in Nederland relatief hoog en de ernst van de problematiek op het platteland relatief klein vergeleken met andere landen (SER, 2005). Volgens de typering van de OECD heeft Nederland van alle OECD landen het minste platteland (OECD, 2017). Dat neemt niet weg dat er nog veel regio's en gemeenten zijn die als niet-stedelijk of matig-stedelijk kunnen worden getypeerd. Deze gebieden worden in dit onderzoek als platteland beschouwd, waarbij dus wel in gedachten moet worden gehouden dat het Nederlandse platteland een minder perifeer karakter heeft dan het platteland in veel andere landen.

In dit onderzoek wordt er op drie schaalniveaus naar de plattelandseconomie gekeken: op nationaal niveau, regionaal niveau (COROP-gebieden) en lokaal niveau (gemeenten). Voor het identificeren van een plattelandsgemeente wordt gekeken naar de adressendichtheid. Als een gemeente gemiddeld minder dan 1.000 adressen per km² heeft wordt de gemeente een plattelandsgemeente genoemd. Deze plattelandsgemeenten zijn op te delen in weinig stedelijke gemeenten met een adressendichtheid van 500-1.000 per km² en niet-stedelijke gemeenten met een adressendichtheid van minder dan 500 per km². In figuur 3.1. zijn alle plattelandsgemeenten in Nederland te zien. De weinig- en niet-stedelijke gemeenten worden in het vervolg simpelweg als plattelandsgemeenten beschouwd.

Figuur 3.1. Plattelandsgemeenten van Nederland 2015

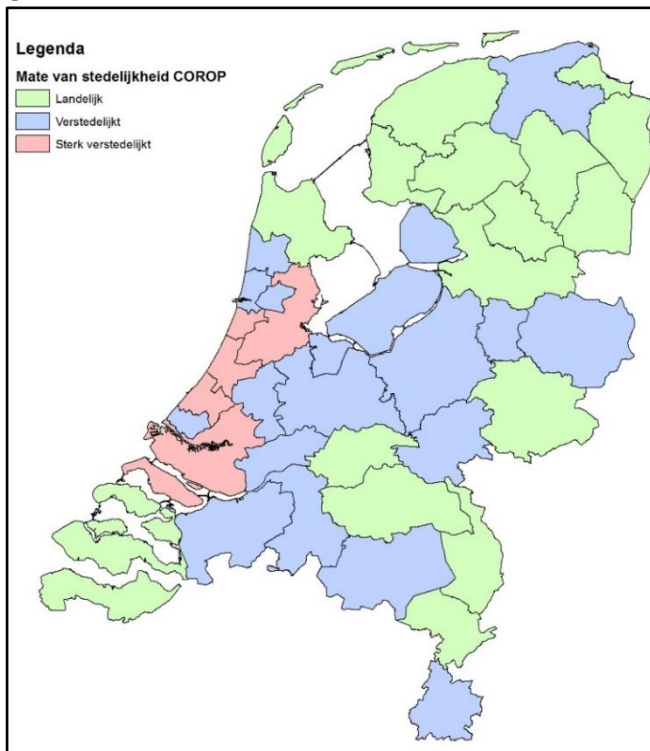
Bron: CBS (2015)

Omdat, zoals eerder naar voren kwam, het platteland divers is, wordt het Nederlandse platteland geanalyseerd aan de hand van verschillende typen gemeenten. Gemeenten staan niet los van de

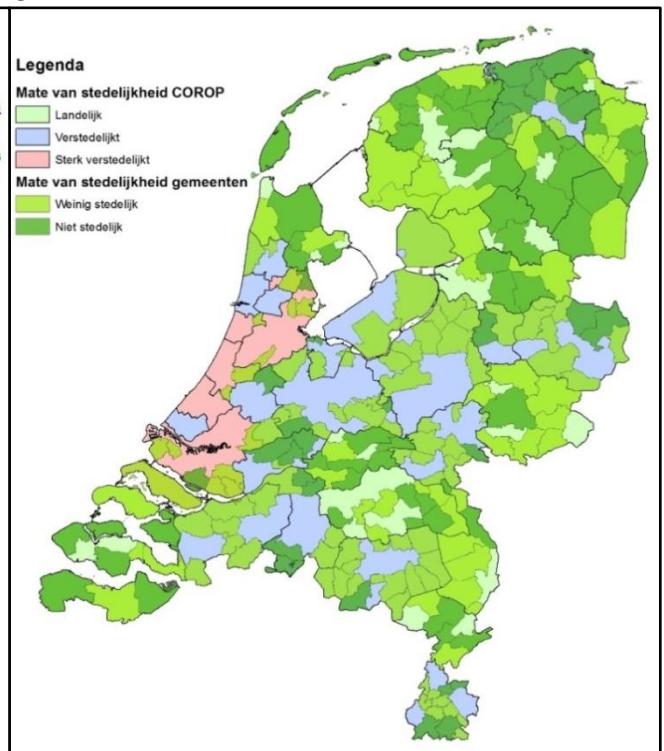
context van de regio. Daarom wordt de typering in plattelandsgemeenten gemaakt door te kijken naar het type COROP-regio waar ze in liggen. Deze typering valt uiteen in landelijk, verstedelijkt en sterk verstedelijkt (zie figuur 3.2.). Als meer dan 50% van de inwoners in een plattelandsgemeente woont behoort het COROP-gebied tot een landelijke regio, als tussen de 15% en 50% van de bevolking in een plattelandsgemeente woont behoort de regio tot de verstedelijkte categorie en bij 15% of minder van het aantal inwoners dat in een plattelandsgemeente woont behoort de COROP-regio tot de sterk verstedelijkte categorie.

Zoals in figuur 3.3. te zien liggen plattelandsgemeenten veelal in landelijke regio's, maar liggen er ook genoeg plattelandsgemeenten in verstedelijkte en in sterk verstedelijkte regio's. Dit komt overeen met de ideeën uit de literatuur van Van Der Ploeg et al. (2008) en OECD (2016) dat plattlandsgebieden divers zijn. Aan de hand van figuur 3.3. worden er vier typen gemeenten ontleent. Dit zijn drie typen plattelandsgemeenten (plattelandsgemeenten in een landelijke regio, plattelandsgemeenten in een verstedelijkte regio, plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio) en stedelijke gemeenten (zie bijlage 1 voor een overzicht van de gemeenten per gemeentetype).

Figuur 3.2. Mate van stedelijkheid in COROP-gebieden Nederland 2015

Figuur 3.3. Plattelandsgemeenten per COROP-gebied 2015

Bron: CBS (2015)

Definitie plattelandseconomie

Nu de definities van plattelandsgemeenten en plattlandsregio's die in dit onderzoek worden gehanteerd zijn bepaald, is het belangrijk om de 'plattelandseconomie' te definiëren. De plattelandseconomie gaat simpelweg over de economische activiteiten die op het platteland plaatsvinden, of zoals Terluin et al. (2005, p. 21) zeggen: *'de discipline plattelandseconomie richt zich op het economisch functioneren van gebieden buiten de grote steden'*. De plattelandseconomie gaat dus veel verder dan alleen landbouw. Ook economische activiteiten binnen bijvoorbeeld recreatie, toerisme, industrie en diensten (Terluin et al., 2005; Van der Ploeg et al., 2008) behoren tot de plattelandseconomie.

Operationalisering

Het is voor de transparantie en betrouwbaarheid van het onderzoek belangrijk om de gebruikte variabelen duidelijk te operationaliseren.

Economische ontwikkeling

In dit onderzoek wordt economische ontwikkeling gemeten aan de hand van de procentuele werkgelegenheidsontwikkeling tussen 2008 en 2015. Regionale economische ontwikkeling wordt vaak gemeten aan de hand van de ontwikkeling in productiviteit en werkgelegenheid (Gardiner, et al., 2004). Er zijn echter geen betrouwbare productiviteitscijfers beschikbaar op lokaal niveau. Daarom is gekozen om de economische ontwikkeling aan de hand van werkgelegenheidsontwikkeling te meten.

Externe bedrijfsomgeving

De operationalisering van de factoren van de externe bedrijfsomgeving wordt gebruikt in de kwantitatieve analyse, zowel bij de beschrijvende statistiek als bij de regressieanalyse.

Bedrijvigheid

Bedrijvigheid van een gemeente wordt gemeten aan de hand van het aantal vestigingen per 1.000 inwoners tussen de 18 en 64 jaar. Een hoog aantal vestigingen getuigt van een bedrijvige gemeente.

Bevolkingsdynamiek

Bevolkingsdynamiek wordt gemeten aan de hand van drie indicatoren. Als eerste simpelweg de bevolkingsontwikkeling tussen 2008 en 2015. De tweede indicator is de groene druk: de verhouding van inwoners onder de 19 jaar ten opzichte van de inwoners tussen 20 en 65 jaar. Als derde indicator wordt de grijze druk gebruikt: de verhouding van inwoners boven de 65 ten opzichte van inwoners tussen 20 en 65 jaar.

Opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van een gemeente wordt gemeten aan de hand van het percentage hoogopgeleiden ten opzichte van de totale beroepsbevolking. Hoogopgeleiden zijn inwoners met een HBO of WO diploma.

Bereikbaarheid

Bereikbaarheid wordt gemeten met twee indicatoren: afstand tot een hoofdverkeersweg en afstand tot een treinstation. De afstanden worden gegeven in kilometers en behelst de gemiddelde afstand voor bewoners binnen de gemeente naar een hoofdverkeersweg of treinstation. Hierbij dient dus in gedachten gehouden te worden dat het om inwoners gaat. Een grote afstand voor inwoners tot een hoofdverkeersweg of station hoeft niet te betekenen dat deze voor bedrijven ook groot is. Deze kunnen zich immers rondom de hoofdverkeerswegen en stations concentreren.

Cultureel kapitaal

Onder cultureel kapitaal vallen drie verschillende indicatoren: het aantal rijksmonumenten binnen de gemeente, het aantal musea binnen 10 kilometer en beschermde stads- en dorpsgezichten. Deze indicatoren meten het gekwantificeerde deel van cultureel kapitaal. Zaken als tradities en gebruiken komen in de kwalitatieve analyse naar voren, vooral bij *entrepreneurial heritage*.

Tabel 3.3. Operationalisering factoren externe bedrijfsomgeving

Onafhankelijke variabelen	Operationalisering
Bedrijvigheid	Aantal vestigingen per 1.000 inwoners
Bevolkingsdynamiek	% groei of krimp van het aantal inwoners tussen 2008 en 2015 Groene druk: verhouding tussen inwoners tot 20 jaar en 20-65 jaar Grijze druk: verhouding tussen inwoners ouder dan 65 jaar en 20-65 jaar.
Opleidingsniveau	% hoogopgeleiden
Bereikbaarheid	Afstand tot hoofdverkeersweg in km Afstand tot treinstation in km
Cultureel kapitaal	Aantal Rijksmonumenten Aantal musea binnen 10km Beschermd stads- en dorpsgezichten

Sociale bedrijfsomgeving

De operationalisering van de sociale bedrijfsomgeving wordt gebruikt in de topiclists van de interviews (zie bijlage 5), om de resultaten van de interviews goed te kunnen interpreteren en factoren van de sociale bedrijfsomgeving in deze resultaten te herkennen.

Actieve actoren

Actieve actoren zijn personen of bedrijven die individueel of in een collectief van grote waarde zijn voor de ontwikkeling van een gebied. Het kan gaan om ondernemers die zich voor de gemeenschap inzetten, maar ook om particulieren die initiatieven opzetten. Ook *leading firms* kunnen de rol van actieve actor innemen. De aanwezigheid van actieve actoren heeft een positieve uitwerking op de economische ontwikkeling van een gebied (Terluin et al., 2005).

Netwerken en sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal gaat over kapitaal dat onderdeel is van een groep, zoals connecties tussen individuen en sociale netwerken. Vertrouwen, uitwisseling, normen en gedrag(sregels) zijn belangrijke factoren binnen sociaal kapitaal. De omvang, kwaliteit en intensiteit van deze interne en externe netwerken verschillen echter per regio. In plattelandsgebieden kunnen sterke lokale netwerken en sociaal kapitaal zorgen voor economische voordelen. De factoren *entrepreneurial heritage* en *entrepreneurial embeddedness* overlappen deels met deze factor. Toch is er gekozen om deze factoren apart te behandelen. *Entrepreneurial heritage* en *entrepreneurial embeddedness* worden behandeld als onderdeel en verdieping van sociaal kapitaal.

Entrepreneurial heritage

Entrepreneurial heritage overlapt in enige mate met de factor *netwerken en sociaal kapitaal*. Zoals uitgelegd in het theoretisch kader kan *entrepreneurial heritage* worden omschreven als de lokale ondernemerscultuur die als gevolg van de lokale historie is ontstaan (Wyrwich, 2012). De *entrepreneurial heritage* benadering gaat ervan uit dat bedrijven in een regio bepaalde routines met elkaar gemeen hebben. Bürcher et al. (2015) verstaan onder routines specifiek *absorptive capacity* routines, waarbij het gaat om de mate waarin een bedrijf in staat is om kennis te verzamelen, te verwerken, om te vormen en te gebruiken. Omdat externe bronnen van kennis cruciaal zijn voor bedrijven in plattelandsregio's, is het interessant om te kijken naar welke routines bedrijven hebben geleerd om nieuwe kennis te verzamelen en te implementeren. Bedrijven met superieure routines profiteren hiervan en zijn over het algemeen succesvoller dan andere bedrijven.

Entrepreneurial embeddedness

Ook *entrepreneurial embeddedness* overlapt ten dele met de factor *netwerken en sociaal kapitaal*. Het gaat bij *entrepreneurial embeddedness* vooral om sterke lokale netwerken en de mate waarin ondernemers verbonden zijn met regio. Vooral de regionale betrokkenheid, of *engagement*, is in de context van plattelandsgebieden van belang als er gekeken wordt naar de *embeddedness*. Het is voor ondernemers in plattelandsgebieden kenmerkend dat ze zich graag voor de lokale economie willen inzetten en als doel hebben om lokaal waarde toe te voegen (Baumgartner et al., 2013). Actoren in plattelandsregio's hebben vaak sterke, informele relaties die gebaseerd zijn op vertrouwen (Atterton, 2007).

Betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid

De kwaliteit van een onderzoek is afhankelijk van de betrouwbaarheid, bruikbaarheid en validiteit (Boeije, 2009). Daarom is het belangrijk om deze voorwaarden in beschouwing te nemen.

Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid van een onderzoek is afhankelijk van de aanwezigheid, of beter gezegd, de afwezigheid van toevallige fouten (Boeije, 2009). Bij kwantitatief onderzoek kan dit bijvoorbeeld gaan om fouten in de database. Er is enkel gebruik gemaakt van secundaire data, dus fouten in deze data is moeilijk te controleren. De data is afkomstig van grote en gerenommeerde aanbieders, waardoor fouten niet aannemelijk zijn. Bij het kwalitatieve onderzoek is gebruik gemaakt van een gestructureerde topiclist om de betrouwbaarheid te vergroten.

Validiteit

Bij de validiteit van een onderzoek gaat het om de mate waarin de waarnemingen de werkelijkheid dekken. Validiteit is de afwezigheid van systematische fouten (Boeije, 2009). De aanwezigheid van systematische fouten tast de geldigheid van de interpretatie aan en kan leiden tot verkeerde conclusies (Boeije, 2009). Door te zorgen voor een duidelijke operationalisering, die gebaseerd is op wetenschappelijke literatuur, neemt de kans op aantasting van de validiteit af.

Bruikbaarheid

De voorwaarde voor een bruikbaar onderzoek is dat de betrouwbaarheid en validiteit in orde is. Verder kan de bruikbaarheid van een onderzoek worden uitgelegd als de mate waarin een onderzoek gebruikt kan worden in de praktijk. Door in overleg met KuiperCompagnons de gemeenten voor het kwalitatieve onderzoek te kiezen wordt de bruikbaarheid van het onderzoek vergroot en kunnen de uitkomsten hiervan in de praktijk worden gebruikt. Voor KuiperCompagnons zijn deze resultaten bruikbaar omdat de gemeentes Kaag en Braassem en Staphorst op strategisch vlak geadviseerd worden. Ook voor overige plattelandsgemeenten kan dit onderzoek bruikbaar zijn, aangezien dit onderzoek meer duidelijk geeft over de bepalende factoren voor plattelandsontwikkeling en hoe hierop ingespeeld kan worden.

4. De Nederlandse plattelandseconomie

Het resultatenhoofdstuk begint met beschrijvende statistiek, waar de ontwikkeling van Nederlandse plattelandseconomie en de verschillende typen plattelandsgemeenten aan bod komen. Hierbij wordt ook een shift-share analyse uitgevoerd, waarbij de economische ontwikkeling wordt uitgesplitst in een nationaal, een sectoraal en een lokaal deel. De ontwikkeling van de kwantitatieve factoren, ofwel de factoren die de externe bedrijfsomgeving vormen, komen in hoofdstuk 5 aan bod. Vervolgens worden de opgestelde hypothesen getoetst door middel van een multi-pele regressieanalyse in hoofdstuk 6. De resultaten worden verder uitgediept door middel van een kwalitatief onderzoek (hoofdstuk 7).

In tabel 4.1 is te zien dat er in totaal 222 plattelandsgemeenten zijn in Nederland, ten opzichte van 171 stedelijke gemeenten. De totale oppervlakte van de plattelandsgemeenten is ruim twee keer zo groot als die van de stedelijke gemeenten. Er wonen in totaal zo'n 5 miljoen mensen op het platteland in Nederland, wat ongeveer 30% van de totale bevolking is. Ook is af te lezen dat bijna 25% van het aantal banen in plattelandsgemeenten vinden is.

Tabel 4.1. Typen gemeenten en karakteristieken

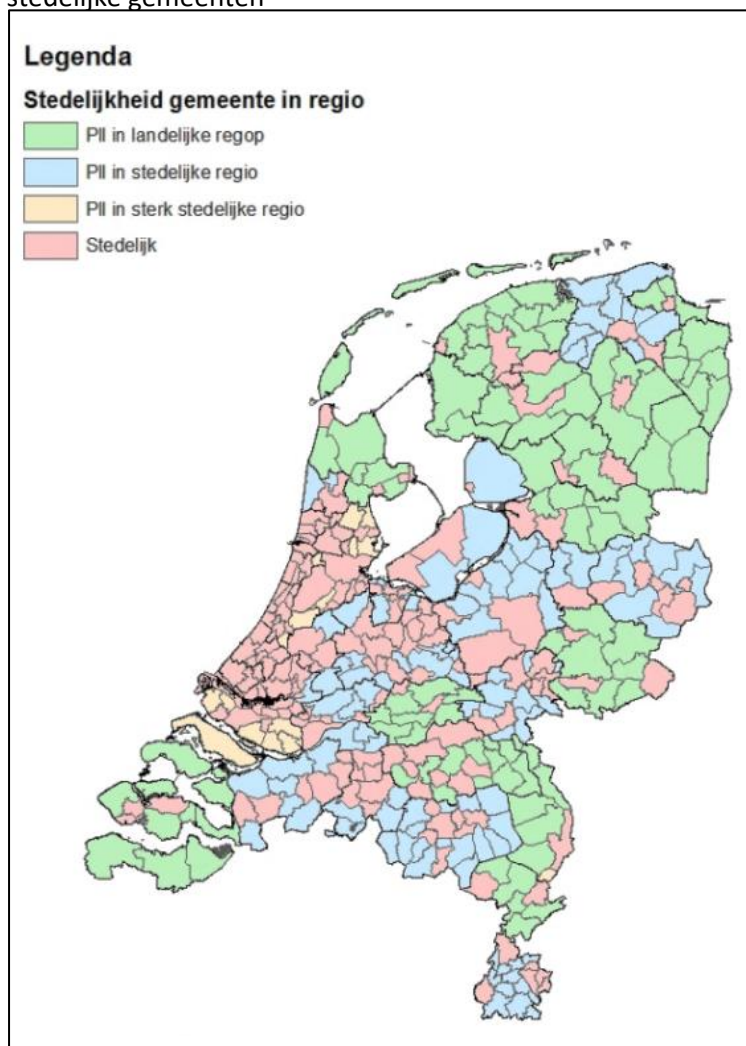
Type gemeente	Type regio	Aantal gemeenten	Aantal inwoners	Aantal banen	Totale oppervlakte in km ²
Platteland	Landelijke regio	100	2.524.618	1.021.240	17.294
	Verstedelijkte regio	107	2.268.092	882.559	9.989
	Sterk verstedelijkte regio	15	253.474	91.720	1.217
	Totaal platteland	222	5.046.184	1.995.519	28.499
Stedelijk		171	11.854.542	6.113.681	12.141
Totaal		393	16.900.726	8.109.200	40.640

Bron: CBS (2015)

Op de kaart figuur 4.1. is de ruimtelijke spreiding van plattelandsgemeenten en stedelijke gemeenten te zien. De plattelandsgemeenten in landelijke regio's bevinden zich voornamelijk in het noorden en oosten van Nederland. De plattlandsgebieden in sterk verstedelijkte regio's bevinden zich juist in het westen van Nederland, in en rondom de Randstad.

Door plattlandsgebieden op te delen in drie verschillende typen kunnen verschillen die er binnen het platteland bestaan aan het licht komen. Zoals Van der Ploeg et al. (2008) en Bürcher et al. (2015) stellen bestaan er verschillende typen plattlandsgebieden met een verschillende mate van economische ontwikkeling. Volgens Ida Terluin (interview, 2017) en Anja Steenbekkers (interview, 2017) is het dus niet alleen relevant om naar de verschillen tussen stad en platteland te kijken, maar juist vooral naar de verschillen binnen het platteland. De verschillen tussen plattlandsgebieden kunnen vrij groot zijn en zijn soms groter dan de verschillen dus stad en platteland.

Figuur 4.1. Ruimtelijke spreiding van plattelandsgemeenten en stedelijke gemeenten

Bron: Faculteit Geowetenschappen, UU (2017); CBS (2015)

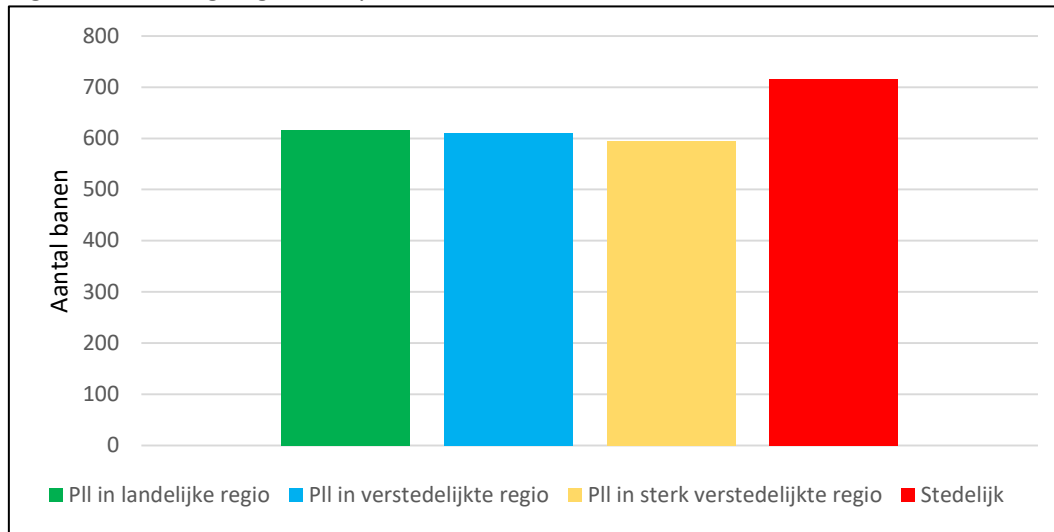
Zoals beargumenteerd in de operationalisering wordt er in het vervolg van dit onderzoek gesproken van vier typen gemeenten: plattelandsgemeenten in een landelijke regio, plattelandsgemeenten in een stedelijke regio, plattelandsgemeenten in een zeer stedelijke regio en stedelijke gemeenten.

In stedelijke gemeenten is per 1.000 inwoners tussen 18-64 jaar¹ meer werkgelegenheid aanwezig dan in plattelandsgemeenten. Dit komt overeen met eerdere studies die de economische prestaties van landelijke en stedelijke gebieden met elkaar vergeleken (Rodríguez-Pose, 2010; Tödtling & Trippl, 2005). Dankzij schaalvoordelen presteren steden over het algemeen economisch gezien beter dan de overige gebieden in een land (Feldman & Audretsch, 1999; Herrschel, 2009). De stedelijke gemeenten vervullen dus een regionale werkgelegenheidsfunctie en trekken pendelaars vanuit andere (plattelands)gemeenten aan.

¹ Was lang de beroepsbevolking; is dit niet meer door verhoging AOW-leeftijd.

Figuur 4.2. Werkgelegenheid per 1.000 inwoners tussen 18 en 64 in 2015

Bron: CBS (2015)

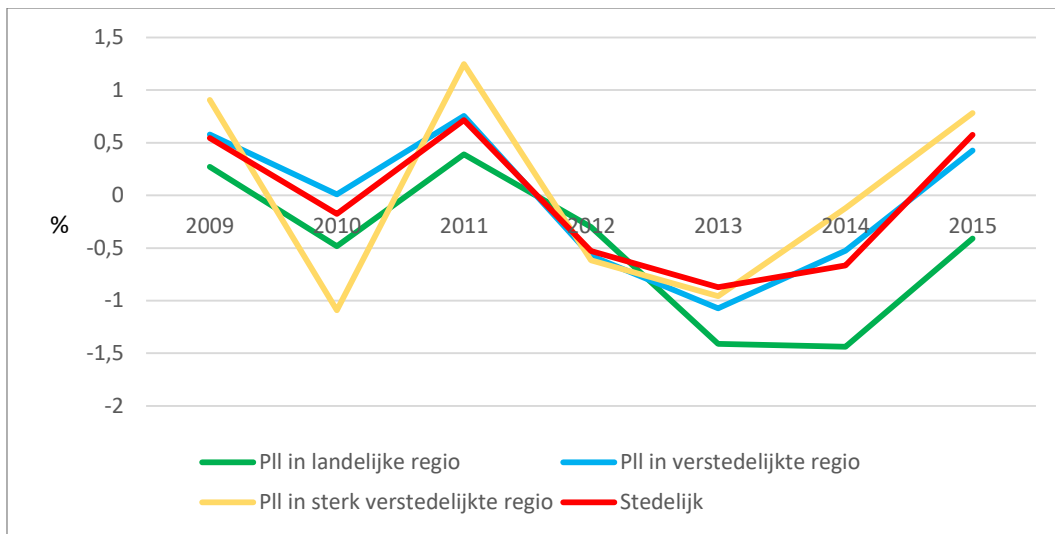
Verder blijkt dat de werkgelegenheid per 1.000 inwoners tussen 18-64 jaar in plattelandsgemeenten afneemt naarmate de stedelijkheid van de regio toeneemt. De werkgelegenheid in plattelandsgemeenten in een landelijke regio bedraagt gemiddeld 618 per 1.000 inwoners tussen 18-64 jaar, terwijl dit in plattelandsgebieden in sterk verstedelijkte regio's 594 bedraagt. In eerste instantie lijkt dit te contrasteren met het theoretisch kader, omdat hier werd geschetst dat plattelandsgebieden dichtbij steden het economisch beter doen dan afgelegen plattelandsgemeenten (OECD, 2016). Een verklaring voor de lagere werkgelegenheid per 1.000 inwoners tussen 18 en 64 jaar in plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio kan zijn dat door suburbanisatie de bevolking in dit type plattelandsgemeenten in een sterk stedelijke regio harder is gegroeid dan de werkgelegenheid, waardoor de werkgelegenheid per 1.000 inwoners tussen 18 en 64 jaar lager is uitgevallen. De stelling van Ponds (interview, 2017) dat plattelandsgemeenten in een sterk stedelijke regio zich op een strategische locatie bevinden voor mensen die met hun carrière bezig zijn sluit hierop aan. Volgens Ponds willen mensen graag meerdere potentiële banen tot hun beschikking hebben. Dan moet je wel in de buurt van steden wonen.

Ontwikkeling plattelandsgemeenten

Opvallend is dat de werkgelegenheidsontwikkeling in plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's een vergelijkbaar ontwikkelingspatroon als stedelijke gemeenten vertonen. De werkgelegenheid in plattelandsgemeenten in sterk verstedelijkte regio's groeit zelfs sterker dan stedelijke gemeenten. De ontwikkeling van het platteland doet dus niet per definitie onder voor de ontwikkeling in stedelijke gemeenten. Dit onderstreept de stelling van Steenbekkers (interview, 2017): 'plattelandsgebieden zijn niet per definitie gebieden waar niets gebeurt, in tegendeel, het gaat vaak juist goed op het platteland'. De plattelandsgemeenten in een landelijke regio laten een afwijkend beeld zien. Hoewel alle type gemeenten tussen 2011 en 2014 als gevolg van de economische crisis² te maken hadden met krimp, krompen plattelandsgemeenten in landelijke regio's het hardste en houdt de krimp ook in 2015 aan.

² De arbeidsmarkt reageert meestal met enige vertraging op veranderingen in de economische ontwikkeling waardoor de reactie op de crisis die vanaf 2008 begon vanaf 2011 te zien is (CBS, 2014)

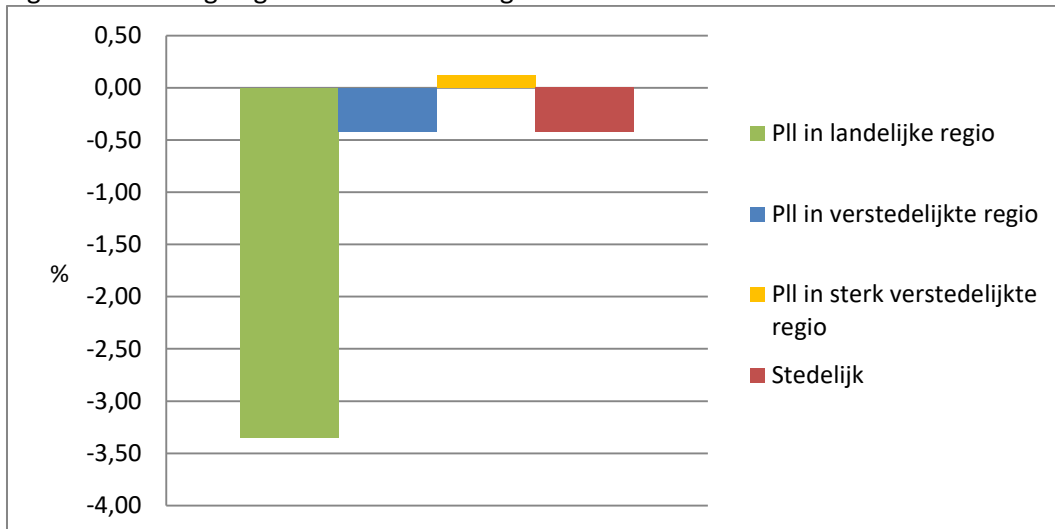
Figuur 4.3. Werkgelegenheidsontwikkeling 2008-2015

Bron: LISA via WSJG (2015)

Figuren 4.3. en 4.4. laten zien dat de stelling van Steenbekkers, dat de verschillen binnen het platteland minstens net zo relevant zijn als de verschillen tussen stad en platteland, terecht is. In figuur 4.4. is de totale werkgelegenheidsontwikkeling tussen 2008 en 2015 per type gemeente te zien. Enkel in de plattelandsgemeenten in een sterk stedelijke regio is er over de gehele periode sprake van een lichte groei van 0,12% van de werkgelegenheid. Stedelijke gemeenten en plattelandsgemeenten in een verstedelijkte regio ontlopen elkaar niet in de totale werkgelegenheidsontwikkeling: beide typen gemeenten hebben te maken met een daling van 0,42%. De werkgelegenheid van plattelandsgemeenten in een landelijke regio is met 3,35% gedaald tussen 2008 en 2015 en is daarmee de uitschieter van de vier typen gemeenten.

Figuur 4.4. Werkgelegenheidsontwikkeling 2008-2015

Bron: LISA via WSJG (2015)

Hoewel de werkgelegenheid per 1.000 inwoners tussen 18 en 64 jaar in plattelandsgemeenten in een sterk stedelijke regio dus het laagst is van de vier type gemeenten, kent dit type gemeente als enige een positieve werkgelegenheidsontwikkeling tussen 2008 en 2015. Dit kan ook te maken hebben met de suburbanisatie, waardoor het aantal inwoners en zo ook de werkgelegenheid in dit type gemeente steeg. Volgens Ponds (interview, 2017) is het daarnaast zo dat plattelandsgemeenten

nabij een stad in een positieve spiraal kunnen komen als de stedelijke omgeving het goed doet. Dan wordt de plattelandsgemeente ook aantrekkelijk voor bedrijven en mensen. Volgens Ponds (interview, 2017) is het voor bedrijven ook interessant om op een strategische locatie in een plattelandsgemeente te zitten, met veel andere bedrijven en potentiële werknemers in de regio.

De kruistabel van tabel 4.2. laat de typen gemeenten en de werkgelegenheids groei / -krimp van de gemeenten tussen 2008-2015 zien. De tabel laat zien dat de plattelandsgemeenten in sterk stedelijke gemeenten inderdaad het vaakst groei kennen en dat de werkgelegenheid in plattelandsgemeenten in een landelijke regio het vaakst krimpt. Om te toetsen of er samenhang bestaat tussen het groeien of krimpen van de werkgelegenheid en het type gemeente is er een Chi-kwadraat toets uitgevoerd. Uit de toets blijkt dat de p-waarde 0.002 is, lager dan de maximale α -waarde van 0.05 voor een significante relatie. De 0-hypothese: 'er is geen verschil in groei of krimp tussen de verschillende typen gemeenten', wordt verworpen. De kans dat de relatie tussen groei/krimp en type gemeente op toeval berust is 0.2%, waardoor het verband te kwalificeren is als significant. Hoewel de Cramers V met 0,198 duidt op een zwak verband, hangt het type gemeente dus significant samen met de groei of krimp van de werkgelegenheid.

Tabel 4.2: Type gemeenten en werkgelegenheids groei / -krimp van gemeenten tussen 2008-2015

Type gemeente	Krimp		Groei		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Platteland landelijk	70	70,7%	29	29,3%	99	100,0%
Platteland verstedelijkt	55	51,9%	51	48,1%	106	100,0%
Platteland sterk verstedelijkt	4	28,6%	10	71,4%	14	100,0%
Stedelijk	109	65,3%	58	34,7%	167	100,0%
Totaal	238	61,7%	148	38,3%	386	100,0%

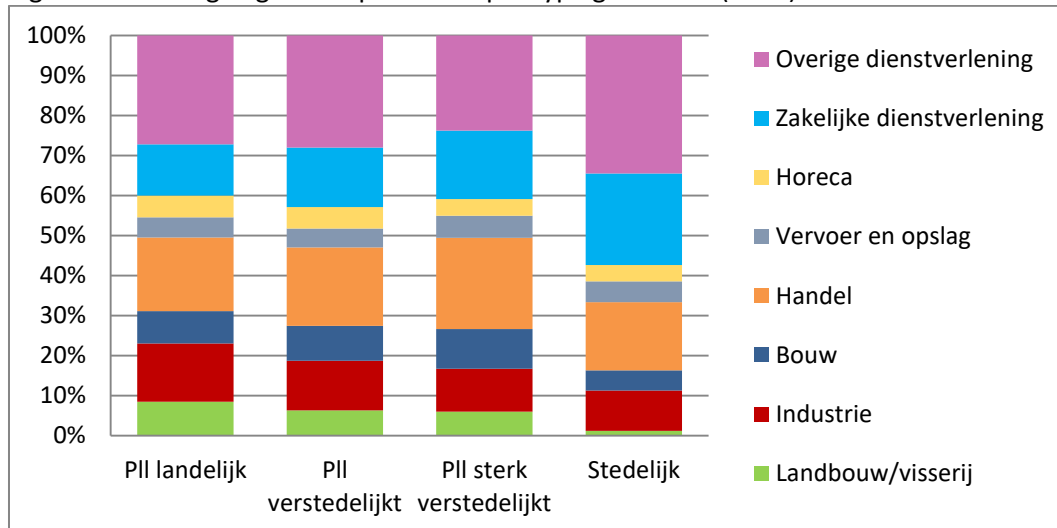
Chi kwadraat: 15,114 P = 0,002 Cramers V = 0,198

Bron: CBS (2015)

Sectoren

De sectorale verdeling van de werkgelegenheid verschilt sterk per type gemeente (zie figuur 4.5.). Hoe landelijker de regio is, hoe meer werkgelegenheid er in de landbouwsector zit. Toch blijft de werkgelegenheid van landbouw in de plattelandsgemeenten in landelijke regio's onder de 10%. Bij de industrie is hetzelfde beeld te zien. Hoe landelijker, hoe groter het aandeel dat de industriector heeft in de werkgelegenheid. De zakelijke dienstverlening laat een omgekeerd beeld zien. Voor deze sector geldt: hoe stedelijker, hoe groter de sector zakelijke en overige dienstverlening is. De dienstensector zorgt in stedelijke gemeenten in totaal voor ongeveer tweederde van de werkgelegenheid, terwijl dit in de overige typen gemeenten maximaal de helft is.

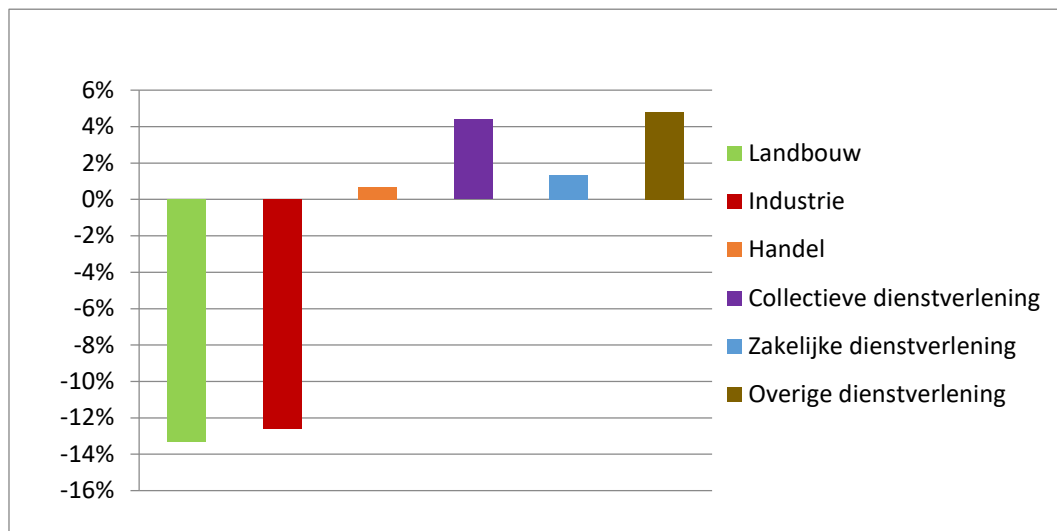
Figuur 4.5. Werkgelegenheid per sector per type gemeente (2012)

Bron: LISA (2012)

Zoals in de methodologie is uitgelegd zijn figuren 4.5. en 4.6. niet opgebouwd uit de dezelfde bronnen, waardoor de indeling in sectoren afwijkt. De bouwsector is in figuur 4.6 bij industrie ondergebracht, vervoer en opslag en horeca vallen onder zakelijke dienstverlening en onder overige dienstverlening in figuur 4.5 vallen collectieve- en overige dienstverlening uit figuur 4.6. Ondanks deze beperkingen zijn er wel degelijk een aantal conclusies uit de figuren te halen. In figuur 4.6. is te zien dat steden aan het grote aandeel van de dienstensector een voordeel hebben omdat de werkgelegenheid zich in deze sector positief heeft ontwikkeld tussen 2008 en 2015, terwijl in de landbouw- en industriële sector de werkgelegenheid juist is gedaald met respectievelijk 13,3% en 12,6%.

Figuur 4.6. Nationale werkgelegenheidsontwikkeling 2008-2015 per sector

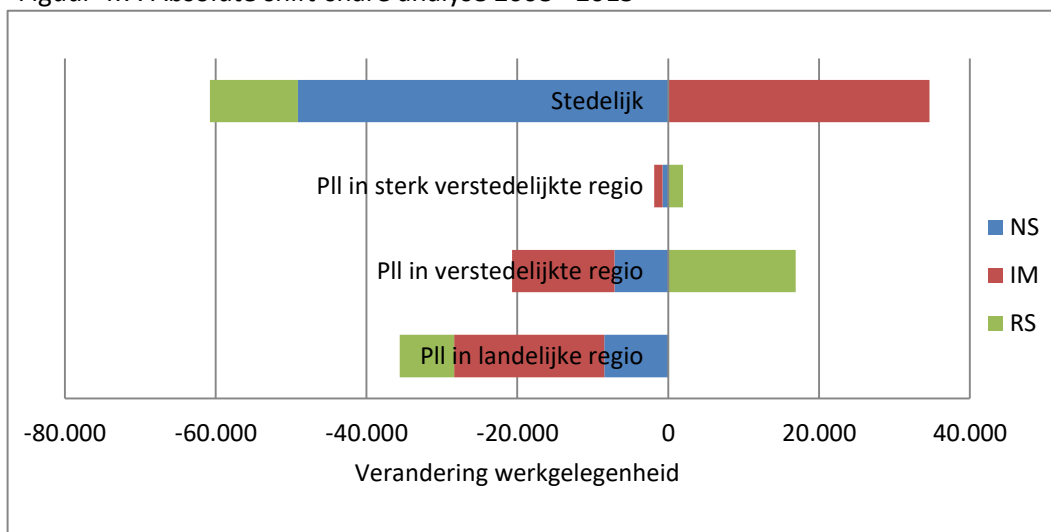
Bron: LISA via WSJG (2015)

Shift-Share analyse

In figuur 4.7. is afgebeeld welk deel van de absolute ontwikkeling in werkgelegenheid toe te schrijven is aan de *national share*, de *industrial mix* en de *regional shift*. Uit de shift-share analyse blijkt dat het grootste deel van de daling in het aantal banen in stedelijke gemeenten toe te schrijven is aan de

nationale daling van de werkgelegenheid. Zoals uit figuur 4.8. Is af te leiden komt dit door de omvang van de werkgelegenheid en is de relatieve *national share* overall even groot. Opvallend is dat stedelijke gemeenten het minder goed dan mag worden verwacht op basis van de aanwezige sectorstructuur (zie figuur 4.5.). De regionale share is in stedelijke gebieden negatief. Plattelandsgemeenten in (sterk) stedelijke regio's laten een tegenovergesteld beeld zien. De werkgelegenheid groeit sneller dan op grond van de sectorsamenstelling mag worden verwacht. In de plattelandsgemeenten in sterk stedelijke regio's zorgt dit er zelfs voor dat de werkgelegenheid licht is gestegen tussen 2008 en 2015. In dit type gemeenten zijn dus bepaalde factoren aanwezig die positief zijn voor economische ontwikkeling. Plattelandsgemeenten in landelijke regio's hebben evenals stedelijke regio's naast een negatieve *industrial mix* ook een negatieve *regional share*. Dit type gemeente heeft dus over het algemene lokale karakteristieken die een negatieve rol spelen op de economische ontwikkeling.

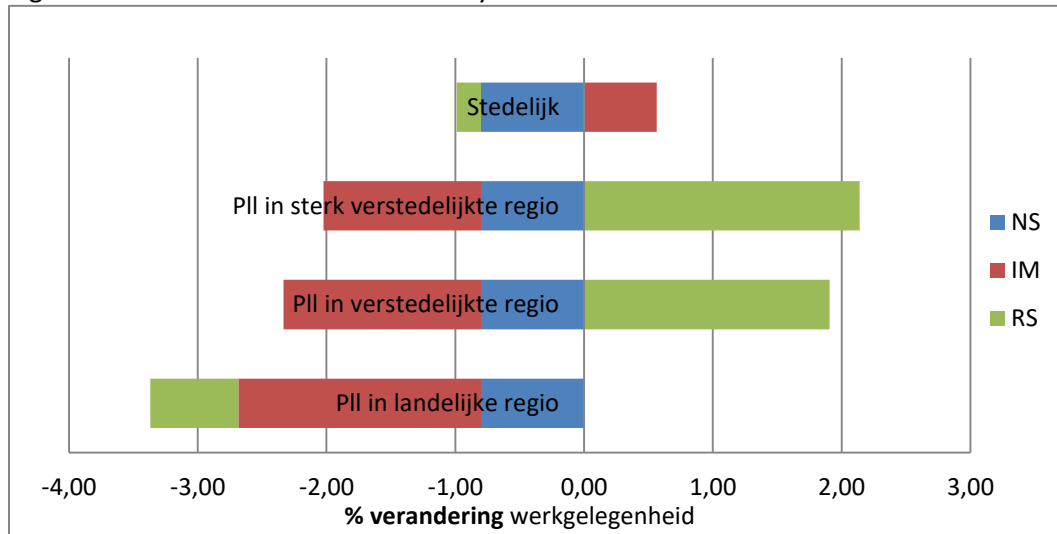
Figuur 4.7. Absolute shift-share analyse 2008 - 2015

Bron: LISA via WSJG (2015)

Figuur 4.8. laat de percentuele shift-share tussen 2008 en 2015 zien. Hieruit wordt duidelijk wat het relatieve belang is van de *national share*, de *industrial mix* en de *regional shift*. Vooral opvallend is dat de plattelandsgemeenten in sterk verstedelijkte regio's de grootste relatieve *regional shift* hebben en dat de *industrial mix* steeds negatiever wordt naarmate het gemeentetype landelijker wordt. Dit laatste kan verklaard worden door het grotere aandeel landbouw en industrie, en het kleinere aandeel van de dienstensector. Toch komt er bovenop deze negatieve *industrial mix* ook een negatieve *regional shift*. De overige typen plattelandsgemeenten hebben een positieve *regional shift*, wat erop duidt dat er in deze typen gemeenten factoren aanwezig zijn die in plattelandsgemeenten in een landelijke regio niet aanwezig zijn. Volgens Ponds (interview, 2017) profiteren plattelandsgemeenten in de buurt van de stad van de agglomeratievoordelen van de stad. Ook Steenbekkers (interview, 2017) stelt dat plattelandsgemeenten dicht bij de stad kunnen profiteren van de stad en daarbij ook de voordelen van een kleine gemeenschap hebben, in de vorm van sociaal kapitaal (zie hoofdstuk 7).

Figuur 4.8. Percentuele shift-share analyse 2008 -2015

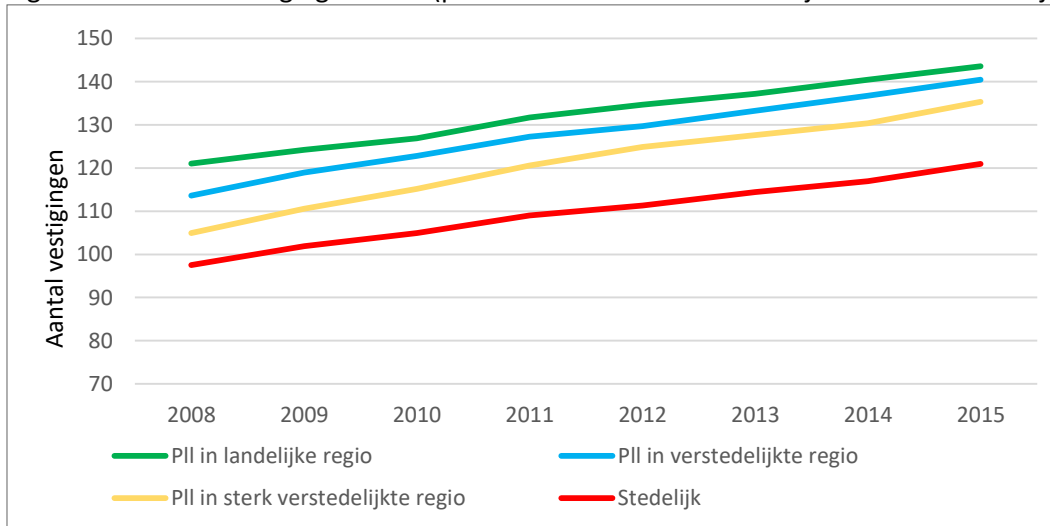

Bron: LISA via WSJG (2015)

5. De ontwikkeling van de externe bedrijfsomgeving in plattelandsgemeenten

In figuur 5.1. is het aantal vestigingen per 1.000 inwoners tussen de 15 en 64 jaar per type gemeente te zien. Opvallend is dat het aantal vestigingen in steden duidelijk lager ligt dan in de plattelandsgemeenten. Naarmate het type gemeente landelijker wordt, wordt het aantal vestigingen groter. Dit terwijl figuur 4.2. juist liet zien dat de werkgelegenheid per 1.000 inwoners tussen de 15 en 64 jaar in steden het hoogst ligt. Dit duidt erop dat het aantal arbeidsplaatsen per bedrijf in steden groter is. Steenbekkers (interview, 2017) zegt hierover dat op het platteland het zelfstandig ondernemen van oudsher sterk aanwezig is en dat er in de landbouw, bosbouw en visserij een groot aantal ZZP'ers actief zijn. Dit komt overeen met de gedachten van Strijker & Markantoni (2011), die wijzen op het grote aantal startende bedrijven en het grote aantal ZZP'ers op het platteland. De verklaring die Strijker & Markantoni (2011) hiervoor geven is de ruimte die er op het platteland vaak is om vanuit huis te beginnen en het hoge aandeel van sectoren waarbij zelfstandig opereren gebruikelijk is.

Figuur 5.1. Aantal vestigingen 2015 (per 1.000 inwoners in de leeftijd 15 tot en met 64 jaar)

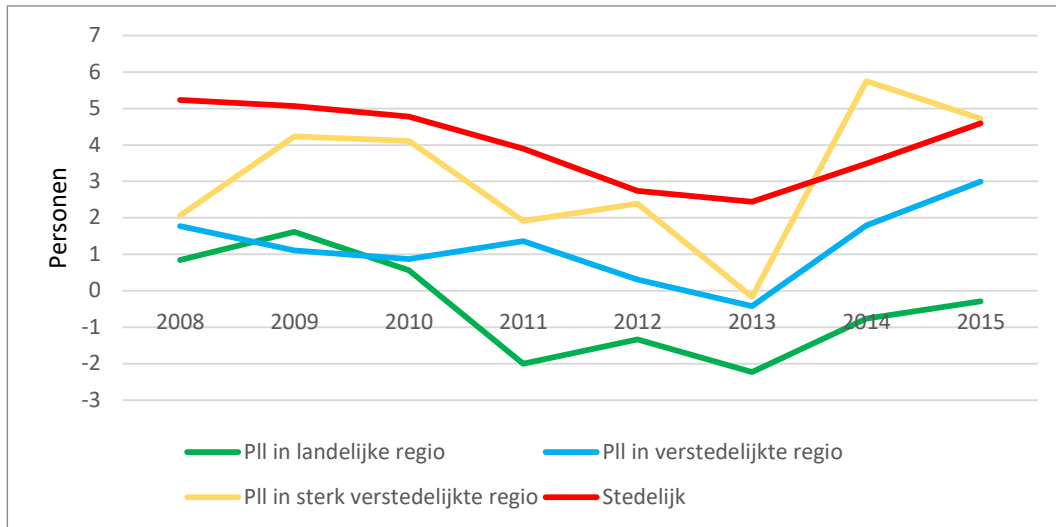
Bron: LISA via WSJG (2015)

Bevolkingsdynamiek

De ontwikkeling van de bevolking is volgens Ida Terluin (interview, 2017) een goede indicator voor de ontwikkeling van een regio. Een positieve bevolkingsontwikkeling kan volgens Terluin duiden op de vestiging van nieuwkomers in een gebied: 'nieuwkomers doen dingen anders en hebben een netwerk en kennis van waar ze vandaan komen', zo zegt Terluin (interview, 2017).

Kijkend naar de figuren 4.3. en 5.2. over de werkgelegenheidsontwikkeling en bevolkingsontwikkeling lijkt de stelling van Terluin (interview, 2017) redelijk te kloppen. Zowel bij de werkgelegenheidsontwikkeling als bij de bevolkingsontwikkeling ontlopen de stedelijke gemeenten en plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's elkaar niet veel, terwijl de plattelandsgemeenten in landelijke regio's zich in negatieve zin onderscheiden. De bevolking van plattelandsgemeenten in landelijke regio's krimpt vanaf 2010. Deze uitkomst komt overeen met de verwachtingen op basis van de literatuur, waar Pezzi & Urso (2016) stellen dat plattelandsgebieden vaker kampen met bevolkingskrimp.

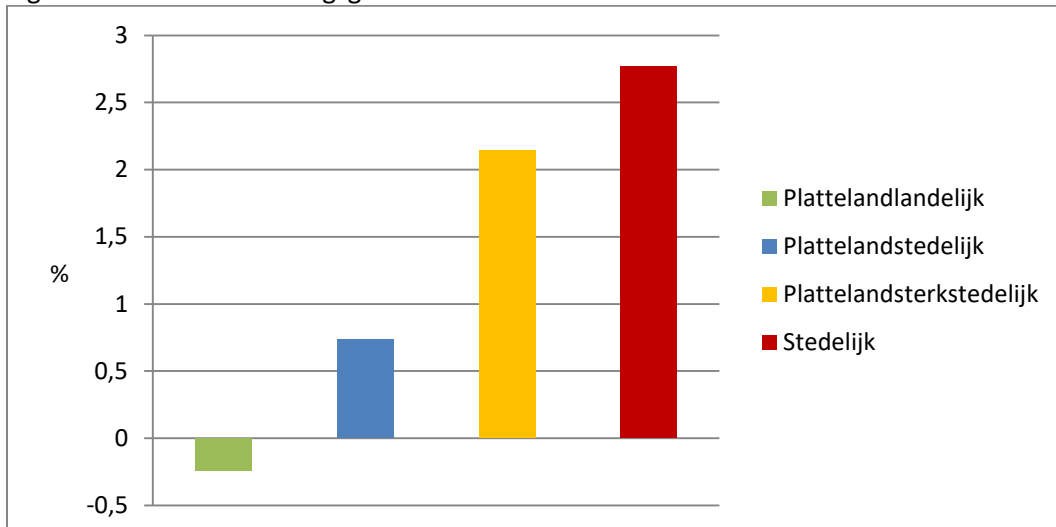
Figuur 5.2. Bevolkingsontwikkeling per 1000 inwoners

Bron: CBS (2015)

In figuur 5.3. is de totale bevolkingsgroei per type gemeente tussen 2008 en 2015 te zien. Hieruit is duidelijk te zien dat naarmate het type gemeente stedelijker wordt, de bevolking harder is gegroeid. Plattelandsgemeenten in een landelijke regio is het enige type gemeente waar de bevolking is gekrompen.

Figuur 5.3. Totale bevolkingsgroei 2008-2015

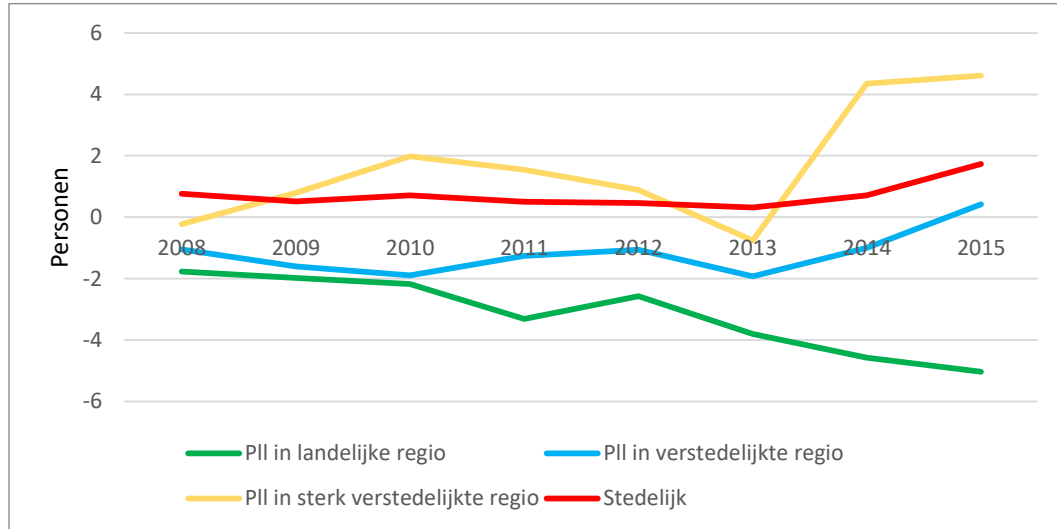

Bron: CBS (2015)

Bevolkingskrimp en -groei wordt veroorzaakt door het migratiesaldo en het geboortesaldo. Als het gaat om het binnenlandse migratiesaldo bestaan er tussen de verschillende typen gemeenten duidelijke verschillen. In plattelandsgemeenten in landelijke regio's is het migratiesaldo tussen 2008 en 2015 negatief en laat een dalende trend zien. Plattelandsgemeenten in (sterk) verstedelijkte regio's laten een positief migratiesaldo zien. Dit bevestigt het beeld dat Steenbekkers (interview, 2017) schetst door te stellen dat vooral in afgelegen plattelandsgebieden sprake is van demografische problematiek.

Figuur 5.4. Migratiesaldo per 1000 inwoners

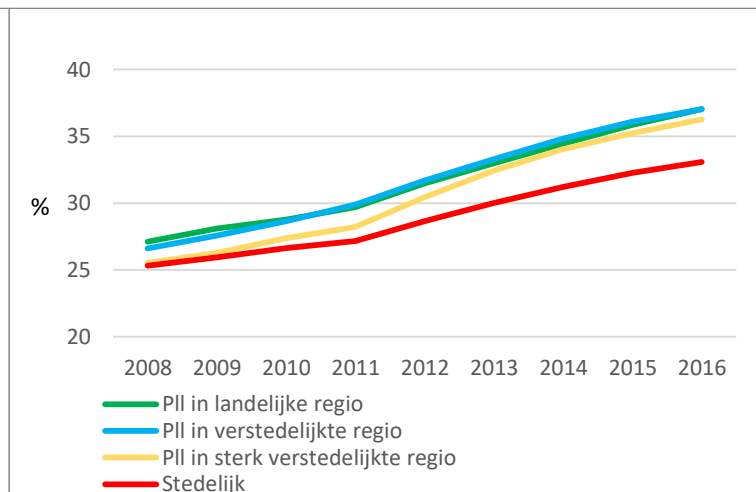
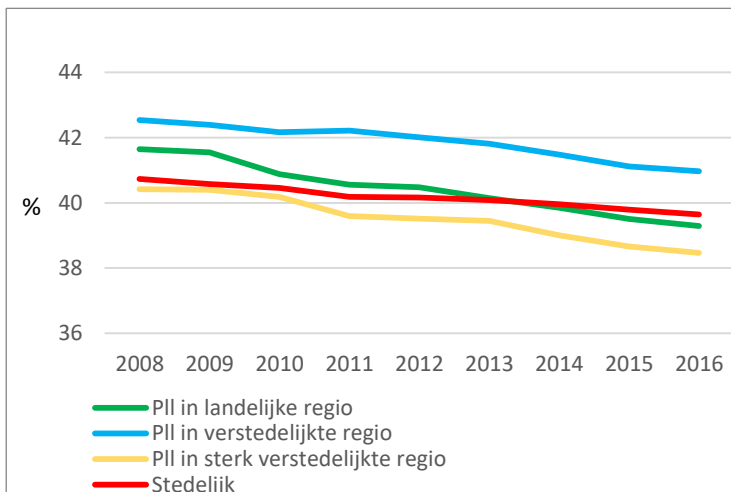

Bron: CBS (2015)

Volgens Ponds (interview, 2017) is een verklaring voor de bevolkingsgroei van plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio dat veel mensen die naar de stad zijn getrokken, op een gegeven moment buiten de stad willen settelen. Die mensen willen ruimte en gaan wonen in de plattelandsgemeenten rondom de stad. Dan groeien de gemeenten buiten de stad ook, komt er een hoger opleidingsniveau, een hoger inkomen, dus ontstaat er een soort regionale dynamiek rondom die stad heen (Ponds, interview, 2017). Daarnaast speelt de bereikbaarheid volgens Ponds (interview, 2017) een belangrijke rol in de migratie van inwoners richting (plattelands)gemeenten in een stedelijke regio.

Figuur 5.5. Groene druk (-19 t.o.v. 20-64 jaar) [%]

Figuur 5.6. Grijze druk (65+ t.o.v. 20-64 jaar) [%]

Bron: CBS (2015)

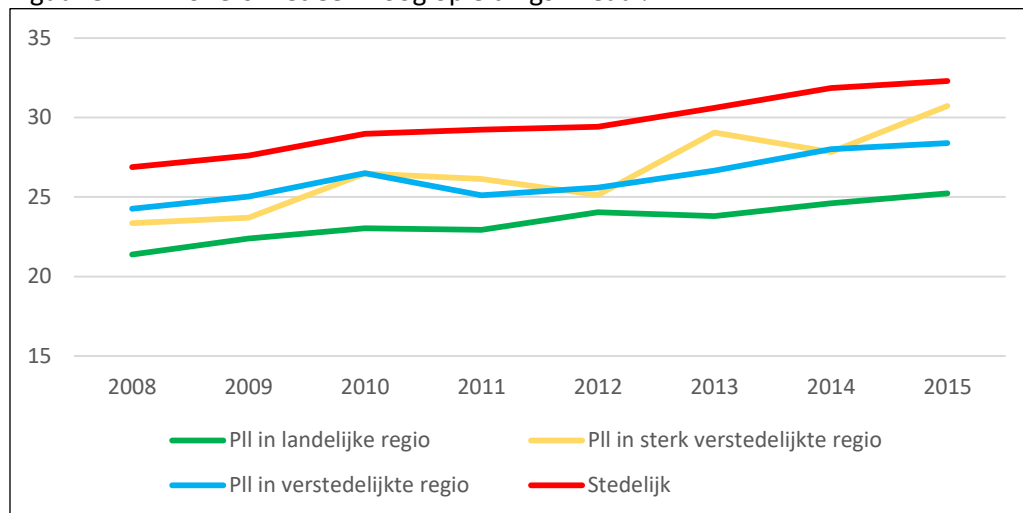
De vergrijzing in plattelandsgebieden is hoger en neemt sneller toe dan in stedelijke gemeenten. Volgens Tordoir et al. (2015) worden kernen met een perifere ligging hier het hardste door getroffen. De vergrijzing en het vertrek van jongeren kan leiden tot zowel economische als demografische krimp of stagnatie. Vrijwel alle plattelandsgebieden hebben te maken met vergrijzing en het vertrek van jongeren.

Kennis en opleiding

Volgens de endogene groeitheorie en Brydens groeitheorie zijn kennis en opleidingsniveau één van de belangrijke factoren voor de ontwikkeling van regio's. Agarwal et al. (2009) zien kennis en opleidingsniveau eveneens als factoren die een verklaring kunnen vormen voor de ontwikkeling van regio's. Ook in de piramide van Lengyel, die de belangrijke factoren voor de concurrentiekracht van een regio beschouwt, vormt het opleidingsniveau een van de succesfactoren. Het opleidingsniveau kan volgens de theorie dus een bepalende factor zijn voor de economische groei van regio's.

In figuur 5.7. is te zien dat het opleidingsniveau tussen 2008 en 2015 in Nederland gestegen is. Opvallend is dat het opleidingsniveau in stedelijke gemeenten het hoogste is en in plattelandsgemeenten in een landelijke regio het laagst.

Figuur 5.7. Inwoners met een hoog opleidingsniveau %

Bron: CBS (2015)

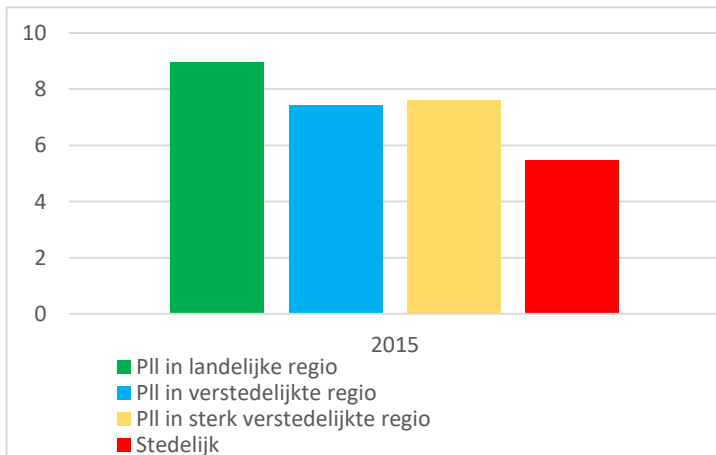
Volgens Steenbekkers (interview, 2017) zouden plattelandsgemeenten moeten zorgen dat ze hoger opgeleiden aantrekken, of op zijn minst vasthouden. De voedingsbodem zou hierbij de eigen jeugd moeten zijn. Een hoog opleidingsniveau haal je over het algemeen in de stad. Het is dus belangrijk dat de mensen die naar de stad vertrekken voor hun opleiding wel terug komen. Daarvoor is het belangrijk om passende werkgelegenheid creëren voor hoogopgeleiden. Ook Corine Flendrie (interview, 2017) stipt het belang van opleidingsniveau aan. Zij ziet opleidingsniveau als een van de belangrijkste drijvende krachten achter de economische ontwikkeling van gemeenten.

Bereikbaarheid

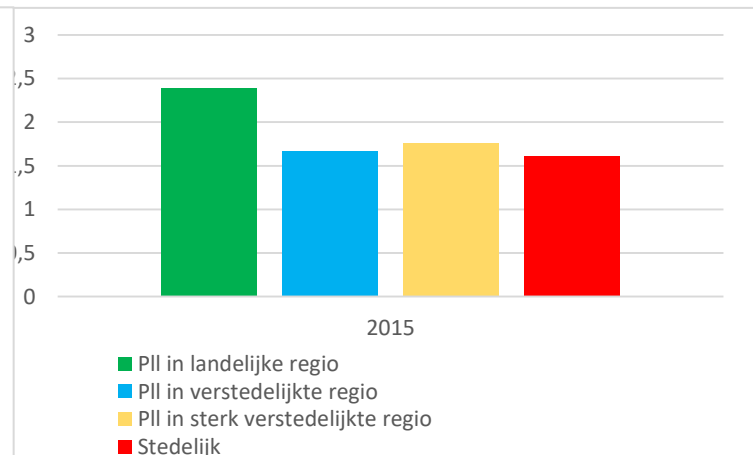
De resultaten laten tot nu toe zien dat plattelandsgemeenten het niet per definitie slecht doen. Ida Terluin (interview, 2017) stelt zelfs dat het erg goed gaat met het Nederlandse platteland. Problemen die genoemd worden, zoals krimp en vervuilende landbouw, zijn volgens haar ook relatief klein. Wel is er volgens haar een vervoersprobleem op het platteland: 'Je hebt eigenlijk altijd een auto nodig, omdat het openbaar vervoernetwerk op het platteland niet goed is. Scholieren hebben hierdoor moeite om hun school te bereiken en oudere vrouwen lopen het risico geïsoleerd te raken.'

De figuren 4.8. en 4.9. laten inderdaad zien dat het met de bereikbaarheid van plattelandsgemeenten, de plattelandsgemeenten in een landelijke regio in het bijzonder, slechter gesteld is dan de bereikbaarheid in stedelijke gemeenten. Volgens Jan Klink (interview, 2017) is dit juist een essentiële factor voor plattelandsgemeente om economische te ontwikkelen: ‘Als het maar een aantrekkelijke woongemeente is, dan komt de rest van zelf. Als zij ook de kansen hebben om een goede opleiding te genieten en aangesloten zijn op het snelwegnetwerk en het internet, dan kunnen ze ook thuis iets beginnen’.

Figuur 4.8. Afstand tot treinstation in km

Figuur 4.9. Afstand tot hoofdverkeersweg in km

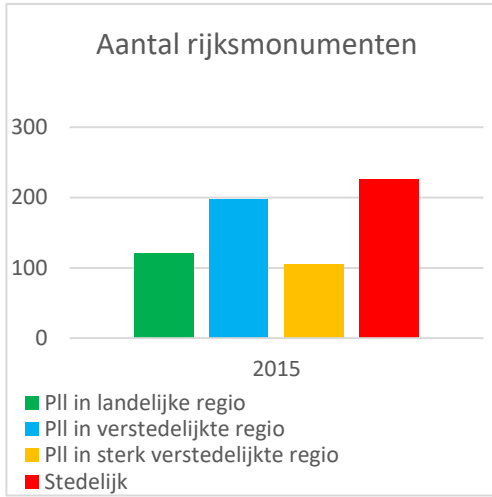
Bron: CBS (2015)

Cultuur en erfgoed

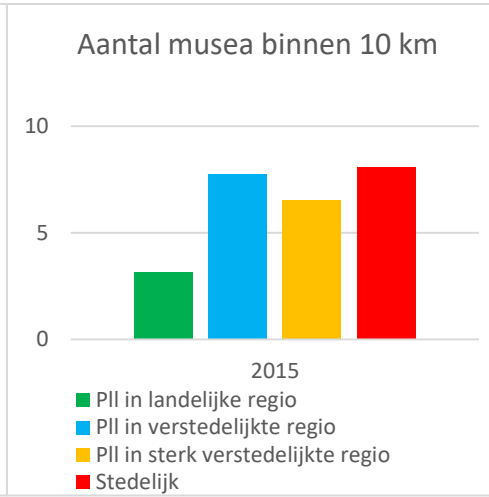
Het culturele kapitaal van een gemeente of regio kan volgens Bryden & Munro (2000) en Agarwal et al. (2009) en andere bepalende factor zijn voor economische ontwikkeling. Agarwal et al. (2009) stellen dat cultureel kapitaal een bepalende rol kan spelen omdat een sterke lokale of regionale culturele identiteit de potentie heeft om economisch voordeel uit te halen (Agarwal et al., 2009). Ook Flendrie (interview, 2017) stelt dat de aanwezigheid van cultuur en erfgoed een kracht van een gemeente of regio kan zijn waar economisch voordeel uit gehaald kan worden.

Stedelijke gemeenten hebben meer cultuur en erfgoed dan plattelandsgemeenten. Beschermde dorpsgezichten bevinden zich vooral in de plattelandsgemeenten die in een landelijke of verstedelijkte regio liggen. Opvallend is dat plattelandsgemeenten in verstedelijkte regio's relatief veel rijksmonumenten en musea binnen 10 kilometer hebben, meer nog dan de plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio.

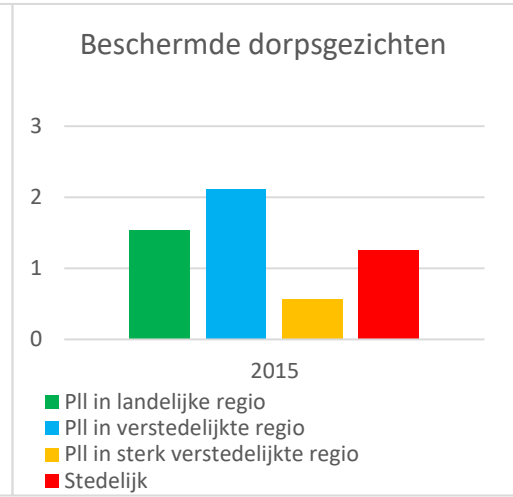
Figuur 4.10.

Figuur 4.11

Figuur 4.12.

Bron: CBS (2015)

6. Bepalende factoren voor ontwikkeling van de plattelandseconomie

Regressieanalyse

Uit de beschrijvende statistiek blijkt dat de werkgelegenheidsontwikkeling van plattelandsgemeenten over het algemeen niet onderdoet voor de werkgelegenheidsontwikkeling van stedelijke gemeenten. De shift-share analyse laat zelfs zien dat de werkgelegenheidsontwikkeling in plattelandsgemeenten in (sterk) verstedelijkte regio's gunstiger is dan verwacht mag worden op grond van hun sectorsamenstelling. De positieve regionale shift suggereert dat er specifieke factoren zijn die de werkgelegenheidsontwikkeling positief beïnvloeden. In stedelijk gemeenten is het omgekeerde het geval: hier zijn factoren werkzaam die de werkgelegenheid negatief beïnvloeden. Dit is opmerkelijk, omdat steden op veel van de factoren die geanalyseerd positiever lijken te scoren.

Dit kan betekenen dat de betreffende factoren geen of weinig invloed uitoefenen op de werkgelegenheidsontwikkeling. Deze constatering kan ook betekenen dat de factoren weinig tot geen invloed uitoefenen op de werkgelegenheidsontwikkeling voor stedelijke gemeenten, terwijl ze voor plattelandsgemeenten wel degelijk de werkgelegenheid beïnvloeden. Om te onderzoeken of er factoren zijn die een significante invloed hebben op de werkgelegenheidsgroei en of deze invloed verschilt tussen de verschillende typen gemeenten, wordt er een multipele regressie analyse uitgevoerd.

Variabelen

De variabelen die mee worden genomen zijn in de operationalisering reeds uitgediept. Als afhankelijke variabele van het regressiemodel wordt de procentuele *regional shift* tussen 2008 en 2015 genomen. De onafhankelijke variabelen inclusief een bondige operationalisering zijn in tabel 6.1. nogmaals te zien.

Tabel 6.1. operationalisering onafhankelijke variabelen.

Onafhankelijke variabelen	Operationalisering
Bedrijvigheid	Aantal vestigingen per 1.000 inwoners
Bevolkingsdynamiek	Bevolkingsontwikkeling Groene druk Grijze druk
Opleidingsniveau	% hoogopgeleiden
Bereikbaarheid	Afstand tot hoofdverkeersweg in km Afstand tot treinstation in km
Cultureel kapitaal	Aantal Rijksmonumenten Aantal musea binnen 10km Beschermd stads-en dorpsgezichten

Vooronderstellingen multipele regressie

Aan alle vooronderstellingen voor een regressie wordt voldaan (zie bijlage 2). In het regressiemodel worden uitsluitend interval- of ratio variabelen meegenomen en alle variabelen zijn gebaseerd op de theorie. Verder blijken de residuen voldoende normaal verdeeld en is het regressiemodel lineair en homoscedastisch (bijlage 2). Uit de correlatiematrix in bijlage 2 blijkt dat er geen sprake is van correlaties groter dan $r=0,8$. Dit betekent dat er geen sprake is van multicollineariteit. De hoogste correlaties die er worden gevonden zijn die tussen het aantal musea binnen 10km en het percentage hoogopgeleiden in de gemeente (0,433), tussen musea en het aantal rijksmonumenten (0,424) en die tussen afstand tot treinstation en afstand tot hoofdverkeersweg (0,412). Deze correlaties zijn

significant, en de betreffende variabelen overlappen elkaar deels, maar gaan niet boven multicollineariteitsgrens van 0,8 uit. Er zijn dus geen variabelen die bovenmatig correleren en (ongeveer) hetzelfde meten.

Outliers

Hoewel het geen harde vooronderstelling is, kan het voor de interpretatie van de analyse van belang zijn om outliers te identificeren. Door een residuenanalyse uit te voeren, kunnen cases die relatief ver van de regressielijn liggen worden opgespoord (De Vocht, 2014). Deze cases hebben door hun afwijking een bovenmatige invloed op de regressielijn. Bij een standaardafwijking van 2 of meer zijn er 15 outliers (4,1%) te identificeren, bij een standaardafwijking van 3 zijn dit zes cases (1,7%) (zie bijlage 2). De outliers buiten de analyse laten heeft weinig effect op het regressiemodel. Ze worden daarom meegenomen in het regressiemodel.

Enkel Amsterdam en Terschelling hebben een hoge Leverage waarde, met respectievelijk 0,84 en 0,82, wat duidt op afwijkende waarden van de onafhankelijke variabelen. Deze hoge Leverage waarden zijn te verklaren doordat het beide uitzonderlijke gemeenten betreft: de één de hoofdstad van het land, de ander een dunbevolkt Waddeneiland. Terschelling heeft van alle cases de hoogste Cook's Distance met 0,516, maar blijft hiermee dus ruim onder waarde 1, waardoor de invloed van deze case niet problematisch is (De Vocht, 2014).

Opbouw regressiemodel

De eerste regressieanalyse bestaat uit twee modellen. In het eerste model worden uitsluitend de dummie variabelen van de typen gemeenten meegenomen. Hierbij is het type plattelandsgemeente in landelijke regio de referentiecategorie, omdat dit de laagste waarde is van de ordinale dummievariabele. Zo kan er dus achterhaald worden of er significante verschillen bestaan in de invloed op de *regional shift* tussen de verschillende typen gemeenten. In het tweede model worden de onafhankelijke variabelen toegevoegd. Dit zal uitwijzen welke factoren een significante invloed hebben op de *regional shift* en of dit verschilt tussen de verschillende typen gemeenten.

Als aanvulling hierop wordt er een tweede regressieanalyse uitgevoerd, waarbij de cases worden opgesplitst in platteland en stad. Hierdoor wordt duidelijk of er verschil bestaat in bepalende factoren tussen platteland en stad. Om genoeg cases over te houden is er gekozen om niet de uitsplitsing te maken in de vier typen gemeenten. Bij deze regressieanalyse is er ook gecontroleerd voor de vooronderstelling voor een multipele regressie (zie bijlage 2).

Ook wordt er een multilevelanalyse uitgevoerd (zie bijlage 3), waarbij de regressie zoals in model twee nogmaals wordt uitgevoerd, maar dan gecontroleerd voor COROP-gebieden. Op die manier kan meer gezegd worden over de rol die de regionale context speelt in de lokale werkgelegenheidsontwikkeling.

Resultaten regressie

De R-square van model 1 is 0,039. Dit houdt in dat 3,9% van de *regional shift* van gemeenten wordt bepaald door het type gemeente (zie tabel 6.2.). Bij model 2 is de R-square 0,145 en de verklaarde variantie dus 14,5%. De factoren die worden toegevoegd in model 2 zorgen er dus voor dat de verklaarde variantie van het regressiemodel toeneemt. Hoewel de verklaarde variantie van model 2 nog steeds niet erg hoog is, zijn er wel weer een aantal factoren significant, waardoor er wel degelijk conclusies uit de regressie analyse getrokken kunnen worden.

Beide modellen zijn significant bij een significantiepercentage van 1%. Uit model 1 blijkt dat de *regional shift* in plattelandsgemeenten in verstedelijkte- en sterk verstedelijkte regio's significant hoger is dan in plattelandsgemeenten in een landelijke regio. Deze typen gemeenten hebben ook een significant hogere *regional shift* dan stedelijke gemeenten. Het verschil in regressie coëfficiënten

tussen aan de ene kant de plattelandsgemeenten in stedelijke- en sterk stedelijke regio's en aan de andere kant de stedelijke gemeenten is namelijk dermate groot dat ook gezegd kan worden dat tussen deze typen gemeenten een significant verschil bestaat. Opvallend is dat de *regional shift* van stedelijke gemeenten niet significant verschilt van die van plattelandsgemeenten in landelijke regio's.

Tabel 6.2: Resultaten regressie *regional shift*

Variabelen	Model 1		Model 2	
R ²	0,039		0,145	
N	361		361	
Afhankelijke variabele: <i>Regional shift</i> in % 2008-2015				
Onafhankelijke variabelen¹	Coëfficiënt	St. Beta	Coëfficiënt	St. Beta
Platteland verstedelijkt	2,002*	0,114	1,520	0,086
Platteland sterk verstedelijkt	5,771**	0,130	5,050**	0,114
Stedelijk	-0,895	-0,056	-1,950	-0,122
Vestigingen			-0,029	-0,091
Bevolkingsontwikkeling			0,115	0,051
Groene druk			0,212**	0,138
Grijze druk			-0,299***	-0,193
Opleidingsniveau			-0,002	-0,014
Afstand hoofdverkeersweg			0,005	0,001
Afstand treinstation			0,128*	0,105
Rijksmonumenten			0,001	0,073
Musea			0,055	0,042
Beschermde stads- en dorpsgezichten			-0,178	-0,038

*= significantieniveau 10%, **= significantieniveau 5%, ***=significantieniveau 1%

¹: Gemeentetype platteland in landelijke regio dient als referentiecategorie

Bron: LISA (via WSJG, 2015); CBS (2015)

In model 2, waar de onafhankelijke variabelen worden toegevoegd, blijft het beeld van de typen gemeenten grotendeels hetzelfde. Het significante verschil tussen plattelandsgemeenten in een landelijke regio en plattelandsgemeenten in een stedelijk regio verdwijnt wel, maar de verandering van het coëfficiënt en de gestandaardiseerde Beta is gering. Dit betekent dat de invloed van de 'bepalende factoren' op de *regional shift* van gemeenten niet significant verschilt tussen de verschillende typen gemeenten. Wel blijken er een aantal factoren significant invloed te hebben op de *regional shift*. Zo blijkt dat de samenstelling van de bevolking een significante invloed heeft op de *regional shift*. Een grotere groene druk heeft een significant positief effect op de *regional shift*, terwijl een grotere grijze druk een nadelige uitwerking heeft. Opvallend is dat gemeenten met een grotere afstand tot een treinstation een positievere *regional shift* blijken te hebben. Uit tabel 6.3. blijkt dat dit effect enkel voor plattelandsgemeenten geldt. Het is hierbij van belang te vermelden dat de variabele afstand tot een treinstation uitgaat van woonadressen en dus niet één op één overeenkomt met de afstand tot een treinstation van bedrijven in de gemeente. Het blijft desalniettemin een opvallende uitkomst. Het is aannemelijk dat gemeenten met een grote afstand tot een treinstation andere voordelen hebben waardoor de werkgelegenheid er harder is gegroeid tussen 2008 en 2015. Hierbij zou het bijvoorbeeld kunnen gaan om lagere grondprijzen in verband met de perifere ligging. Ponds (interview, 2017) vult hierop aan dat bijvoorbeeld in de Achterhoek, Friesland en Groningen veel stations in achtergestelde gebieden zijn, terwijl je in de Randstad een aantal plattelandsgemeenten hebt waar je geen trein hebt.

Om te onderzoeken of de onafhankelijke variabelen een andere uitwerking hebben op plattelandsgemeenten dan in stedelijke gemeenten zijn er afzonderlijke regressies uitgevoerd voor plattelands- en stedelijke gemeenten. In tabel 6.3 is de uitvoer van de betreffende regressie te zien. Logischerwijs zijn dezelfde onafhankelijke variabelen meegenomen. Er is duidelijk een ander beeld te zien tussen platteland en stad. De bevolkingssamenstelling blijkt net als bij de eerdere regressieanalyse een belangrijke factor te zijn. In plattelandsgemeenten blijkt dat een hoge grijze druk, dus een groot aandeel inwoners boven de 65 jaar een nadelig effect heeft op de *regional shift* in plattelandsgemeenten. Dit kan verklaard worden doordat deze inwoners vaak niet meer tot de beroepsbevolking behoren, en dus niet meer werken. In stedelijke gemeenten doet vooral de groene druk ertoe. Hoe groter het aandeel van inwoners onder de 19 is, hoe positiever de *regional shift* van een stedelijke gemeente. Verder heeft de afstand tot een treinstation in zowel plattelandsgemeenten als in stedelijke gemeenten een significant verband met de *regional shift*. Zoals eerder besproken is dit voor plattelandsgemeenten een positief verband. In stedelijke gemeenten is dit verband negatief, wat betekent dat een grotere gemiddelde afstand tot een treinstation zorgt voor een negatievere *regional shift*. Daarnaast hebben stedelijke gemeenten met veel bedrijfsvestigingen per 1.000 inwoners tussen de 18 en 64 jaar een minder gunstige *regional shift*. Dit laatste zou verklaard kunnen worden doordat het aannemelijk is dat in gebieden waar veel ontslagen zijn gevallen als gevolg van de crisis ook veel zelfstandige bedrijven zijn opgezet.

Tabel 6.3. Resultaten regressie platteland/stad

Variabelen	Platteland	Stad		
R ²	0,140	0,131		
N	200	160		
Afhankelijke variabele: <i>Regional shift</i> in % 2008-2015				
Onafhankelijke variabelen	Coëfficiënt	Std Beta	Coëfficiënt	Std Beta
Vestigingen	-0,014	-0,041	-0,064**	-0,190
Bevolkingsontwikkeling	0,168	0,061	0,119	0,059
Groene druk	0,081	0,047	0,283**	0,206
Grijze druk	-0,545***	-0,305	-0,157	-0,118
Opleidingsniveau	0,014	0,092	-0,002	-0,020
Afstand hoofdverkeersweg	-0,114	-0,039	-0,364	-0,027
Afstand treinstation	0,195**	0,179	-0,047*	-0,029
Rijksmonumenten	0,002	0,019	0,002	0,153
Musea	0,103	0,041	0,075	0,077
Beschermde stads- en dorpsgezichten	0,000	0,000	-0,272	-0,071

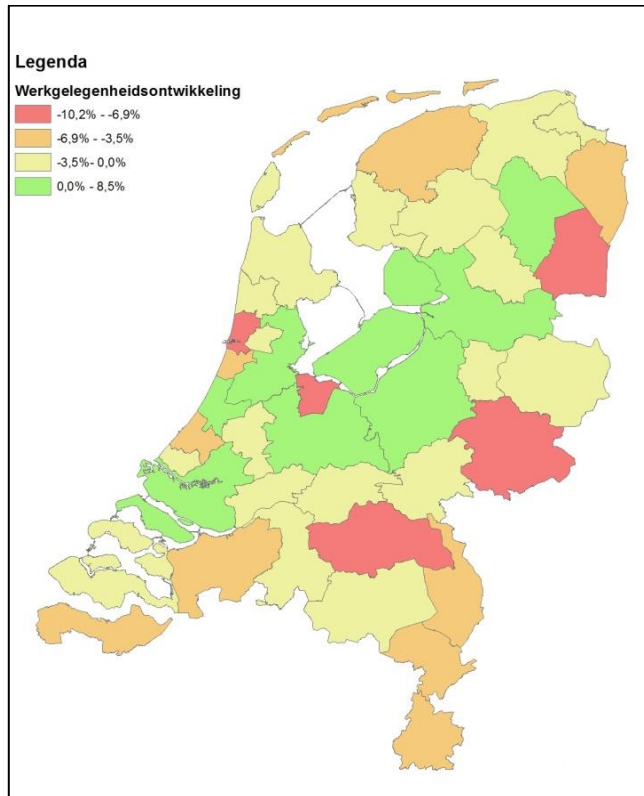
*= significantieniveau 10%, **= significantieniveau 5%, ***=significantieniveau 1%

Bron: LISA (via WSJG, 2015); CBS (2015)

Regionale analyse

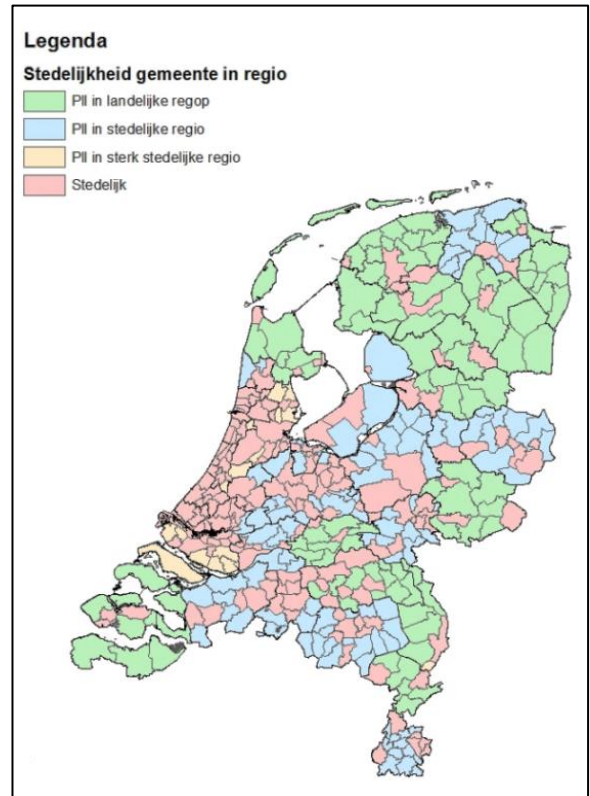
De economische ontwikkeling van een gemeente kan niet los gezien worden van de economische ontwikkeling van de regio waarin de gemeente ligt. De regionale werkgelegenheidsgroei zou dus ook een bepalende factor voor de lokale werkgelegenheidsgroei kunnen zijn. In figuur 6.1. is de werkgelegenheidsontwikkeling per COROP-regio tussen 2008 en 2015 te zien. Door figuur 6.2. er naast te zetten valt direct op te merken dat de sterk verstedelijkte COROP-regio's voornamelijk groeien in werkgelegenheid en dat de landelijke COROP-regio's vooral werkgelegenheidsdaling hebben gekend tussen 2008 en 2015.

Figuur 6.1. Werkgelegenheidsontwikkeling per COROP-regio 2008-2015

Bron: CBS (2015)

Figuur 6.2. Ruimtelijke spreiding van plattelandsgemeenten en

Er is voor gekozen om de regionale werkgelegenheidsontwikkeling niet als onafhankelijke variabele mee te nemen in het regressiemodel. Dit zou een discutabele variabele zijn, omdat de gemeentelijke werkgelegenheidsontwikkeling onderdeel is van de regionale werkgelegenheidsgroei. Er is wel een multilevelanalyse uitgevoerd, waarbij rekening is de gehouden met de COROP-indeling (zie bijlage 3). Uit de multilevelanalyse blijkt dat, als er rekening wordt gehouden met de regionale indeling, de significante verschillen in werkgelegenheidsontwikkeling tussen de typen gemeenten verdwijnen. Dit houdt in dat de gemeenten per type zijn geclusterd in bepaalde COROP-regio's en elkaar beïnvloeden.

Tabel 6.4. geeft inzicht in de samenhang tussen de werkgelegenheidsgroei van de COROP-regio en het type gemeente. Het blijkt inderdaad dat relatief veel plattelandsgemeenten in landelijke regio's in COROP-regio's liggen die werkgelegenheidskrimp kennen. Van de plattelandsgemeenten in sterk verstedelijkte regio's, het enige type gemeente waar de werkgelegenheid gestegen is tussen 2008 en 2015, ligt 93,3% in een groeiende COROP-regio. Het lijkt er dus op dat de ontwikkeling van een COROP-regio invloed heeft op de economische ontwikkeling van een gemeente. Uit de Chi² toets (P=0,000, dus H0 wordt verworpen) blijkt inderdaad dat er een (zwak) significant verband bestaat

tussen het type gemeenten en de werkgelegenheidsgroei van de regio. Een deel van de *regional shift* op gemeenteniveau lijkt dus verklaard te kunnen worden door de werkgelegenheidsontwikkeling van de COROP-regio. Volgens Ponds (interview, 2017) is het daarom ook zinvol om op regionaal niveau beleid te voeren: ‘als de regionale ligging van een plattelandsgemeente er toe doet, ga dan op het gebied van economie, woningmarkt en bereikbaarheid in regioverband optrekken’.

Tabel 6.4.

Type gemeente		-10,2% - -6,4%	-6,9% - -3,5%	-3,5% - 0,0%	0,0% - 8,5%
Platteland landelijk	N	17	45	31	7
	%	17,0%	45%	31,0%	7,0%
Platteland verstedelijkt	N	3	19	60	25
	%	2,8%	17,8%	56,1%	23,4%
Platteland sterk verstedelijkt	N	0	1	0	14
	%	0,0%	6,7%	0,0%	93,3%
Stedelijk	N	16	30	63	61
	%	9,4%	17,6%	37,1%	35,9%
Totaal	N	36	95	154	107
	%	9,2%	24,2%	39,3%	27,3%

Chi kwadraat: 97,167 P = 0,000 Cramers V = 0,287

Bron: LISA (via WSJG, 2015); CBS (2015)

Conclusie externe bedrijfsomgeving

Uit de kwantitatieve analyse kan worden geconcludeerd dat de werkgelegenheidsontwikkeling en *regional shift* tussen 2008 en 2015 significant verschilt tussen de verschillende typen gemeenten. De stedelijke gemeenten hebben een significant lagere *regional shift* dan plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's. Ook plattelandsgemeenten in een landelijke regio hebben een significant lagere *regional shift* dan plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's, terwijl er geen significant verschil bestaat tussen plattelandsgemeenten in een landelijke regio en stedelijke gemeenten. Hieruit blijkt dat het platteland divers is, en dat verschillen tussen typen platteland er net zo goed toe dan als verschillen tussen stad en platteland.

Uit de shift-share analyse blijkt dat voor alle typen plattelandsgemeenten de sectorale indeling negatief werkt. Dit komt voornamelijk doordat de landbouw- en industriële sector, die in plattelandsgemeenten nog relatief groot zijn, te maken hebben gehad met een sterke werkgelegenheidsdaling tussen 2008 en 2015. Daarnaast hebben de typen plattelandsgemeenten in een landelijke regio en stedelijke gemeenten beiden een negatieve *regional shift*. Dit betekent dat in deze typen gemeente over het algemeen negatieve lokale factoren aanwezig zijn, die ervoor zorgen dat de werkgelegenheid zich minder positief ontwikkelt dan aan de hand van conjunctuur en de sectorale indeling verwacht kan worden. In de stedelijke gemeenten zorgt dit ervoor dat er, ondanks de gunstige sectorale samenstelling, sprake is van werkgelegenheidsdaling. Plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's hebben juist een positieve *regional shift*, en doen het dus beter dan op basis van de conjunctuur en sectorale indeling verwacht wordt.

Uit de beschrijvende statistiek komt naar voren dat stedelijke gemeenten op het gebied van de externe bedrijfsomgeving op veel vlakken voordelen lijken te hebben ten opzichte van plattelandsgemeenten. Zo hebben stedelijke gemeenten een hoge bevolkingsgroei, een lage grijze druk, een hoog opleidingsniveau en een goede bereikbaarheid in vergelijking tot plattelandsgemeenten. Ondanks dit ogenschijnlijke voordeel voor stedelijke gemeenten, is de *regional shift* hier dus negatief. Uit de regressieanalyse blijkt dan ook dat slechts een deel van de

externe bedrijfsomgevingsfactoren een significante invloed heeft en dat, zoals al geconcludeerd, deze voordelen van stedelijke gemeenten er niet toe leiden dat zij een positievere werkgelegenheidsontwikkeling kennen. Ook in plattelandsgemeenten blijken de factoren van de externe bedrijfsomgeving slechts een klein gedeelte van de verschillen in *regional shift* te verklaren.

De regionale ligging van de gemeenten blijkt wel van belang te zijn. Uit de multilevelanalyse blijkt dat de gemeenten binnen een COROP-regio elkaars werkgelegenheidsgroei beïnvloeden. Daarnaast blijkt er samenhang te bestaan tussen het type gemeente en de werkgelegenheidsontwikkeling van de regio. Plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio liggen vaker in groeiende COROP-gebieden, terwijl plattelandsgemeenten in een landelijke regio, die het economisch gezien het minst goed doen, het vaakst in een krimpende COROP-regio liggen. Het blijkt dus dat het voor plattelandsgemeenten niet zozeer zinvol is om naar de externe bedrijfsomgeving te kijken, maar meer naar de regionale context.

De relatief grote onverklaarde variantie die overblijft na de regressieanalyse betekent dat de verklaring voor de uitkomst dat plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's een hogere werkgelegenheidsgroei kennen dan stedelijke gemeenten en plattelandsgemeenten in landelijke regio's in andere factoren moet worden gezocht. In het vervolg van het onderzoek wordt onderzocht welke rol de factoren van de sociale bedrijfsomgeving spelen in de economische ontwikkeling van plattelandsregio's.

7. De sociale bedrijfsomgeving

Een van de belangrijkste conclusies uit de regressieanalyse is dat er een groot deel onverklaarde variantie overblijft, wat betekent dat het grootste deel van de werkgelegenheidsontwikkeling van plattelandsgemeenten door andere dan de kwantitatief onderzochte factoren verklaard wordt. Een deel hiervan zou kunnen zitten in de factoren van de sociale bedrijfsomgeving. Deze factoren zijn wel uit de theorie naar voren gekomen als bepalende factoren voor economische groei in plattelandsgemeenten, maar niet meegenomen zijn in de kwantitatieve analyse. Het betreffen: actieve actoren, netwerken en sociaal kapitaal, *entrepreneurial heritage* en entrepreneurial embeddedness. Het doel van dit kwalitatieve hoofdstuk is om meer inzicht te verschaffen in de rol die de sociale bedrijfsomgeving speelt in de ontwikkeling van plattelandsgemeenten. Het kwalitatieve deel van dit onderzoek bestaat uit de resultaten van de expert interviews en de resultaten van de interviews met lokale actoren in de plattelandsgemeenten Kaag en Braassem en Staphorst (zie tabel 7.1.).

Tabel 7.1. Participanten kwalitatief onderzoek

Persoon	Organisatie	Functie
Corine van der Schoot en Jan Klink	Ministerie I & M en EZ	Programmamanager bevolkingsdaling en leegstand / Senior beleidsadviseur
Ida Terluin	WUR / LEI	Onderzoeker
Eeke Landman	Netwerk Platteland	Manager Regiebureau POP
Anja Steenbekkers	Sociaal cultureel planbureau – Plattelandsmonitor	Wetenschappelijk medewerker
Roderik Ponds	Atlas voor Gemeenten	Senior Onderzoeker
<i>Kaag en Braassem</i>		
Virginia Schouten	Gemeente Kaag en Braassem	Bedrijfscontactfunctionaris
Barry Verdel	Verdel ICT & Media / OVA Ondernemersvereniging	Directeur Verdel ICT & Media / Bestuurslid OVA
Joost van Leeuwen	OVKB Oost, Ondernemersvereniging	Voorzitter OVKB Oost
Joost Wesselman	Wesselman Flowers	Eigenaar Wesselman Flowers
<i>Staphorst</i>		
Henk Bouman en Hennie Luten	ICC / LK Mediasupport	Voorzitter ICC / Bestuurslid ICC en Mede-eigenaar LK mediasupport
Marijn Gerrits	Gemeente Staphorst	Bedrijfscontactfunctionaris
Roelof Talen	Talen Tools	Directeur Talen Tools
Anja Bosch	Stameta B.V.	Directrice Stameta B.V.

Volgens Verdel (interview, 2017) is Kaag en Braassem een echte plattelandsgemeente, maar dan wel een bruisende. Joost Wesselman (interview, 2017) noemt Kaag en Braassem graag de ‘bloem van de Randstad’, doelend op het plattelandskarakter in het stedelijke gebied en de grote rol die de tuinbouw en bloemkwekers spelen in de gemeente. Volgens Ponds (interview, 2017) heeft Kaag en Braassem een groot deel van de economische ontwikkeling aan de strategische ligging te danken: ‘als Kaag en Braassem in een vergelijkbare gemeente in Noordoost-Friesland of Oost-Groningen had gelegen, had het er natuurlijk minder florissant voorgestaan’ (Ponds, interview, 2017). Ook Staphorst is volgens de lokale actoren (Gerrits, interview, 2017; Talen, interview, 2017) een echte plattelandsgemeente, maar wel met een volwassen economie met grote bedrijven (Talen, interview, 2017). Economisch gezien gaat het goed met Staphorst: ‘het is echt landjepik om bedrijventerrein’ (Gerrits, interview, 2017). In bijlage 4 worden beide gemeenten van nadere context voorzien.

Actieve actoren

In het theoretisch kader kwam al naar voren dat de ‘community-led’ approach een van de ontwikkelingstheorieën is die goed op plattelandsontwikkeling is toe te passen (Terluin, 2003). Deze theorie gaat ervan uit dat de capaciteit van lokale actoren een belangrijke voorwaarde is voor economische ontwikkeling (Murray & Dunn, 1995). In het interview onderstreept Terluin (interview, 2017) nog eens hoe belangrijk actieve actoren volgens haar zijn: ‘actieve actoren zijn bepalend voor het succes van een regio. Actieve actoren die goed samenwerken binnen en buiten de regio en goede ideeën hebben die bij de regio passen kunnen de ontwikkeling van een gebied bepalen’.

Anja Steenbekkers (interview, 2017) onderschrijft het belang van actieve actoren: ‘één actieve actor kan in een dorp dat niet zo lekker gaat al het verschil kan maken’. De lokale participanten herkennen het belang van actieve actoren in hun gemeente. Barry Verdel (interview, 2017) gelooft dat actieve actoren heel veel voor een plattelandsgebied kunnen betekenen. Volgens Verdel geldt het voor steden ook dat actieve actoren er wat kunnen betekenen en is de kans dat je er actieve actoren treft veel groter. Dat komt volgens hem omdat veel ambitieuze mensen naar de stad trekken omdat daar de kans van slagen groter is. Aan de andere kant stelt Verdel dat de invloed die een actieve actor uit kan oefenen in een plattelandsgebied groter is, omdat er minder andere actoren en bedrijven zijn, waardoor de relatieve impact groter is.

Joost Wesselman (interview, 2017) sluit zich hierbij aan: ‘je hebt mensen die hebben energie en die trekken de hele boel in gang. Je ziet dat in Kaag en Braassem met de ondernemersverenigingen die heel actief zijn en heel veel organiseren. Daar kun je een hoop mee betekenen’. Ook de ondernemersvereniging Industriële Contact Club (ICC), waarvan alle in Staphorst gevestigde bedrijven, lid kunnen worden, is erg actief. Recentelijke heeft de ICC het project Ondernemend Naoberschap uitgevoerd, met als doel de samenwerking en kennisdeling tussen bedrijven binnen de gemeente te verbeteren.

Anja Bosch (interview, 2017) ziet in Staphorst veel actief ondernemerschap. Dat actieve ondernemerschap blijft volgens Bosch niet alleen binnen het bedrijfsleven, maar heeft ook positieve uitwerking op de sportverenigingen en kerken. Daarnaast stelt Bosch dat grote bedrijven, als actieve actoren, ervoor kunnen zorgen dat de kwaliteit en bekendheid van de bedrijven in Staphorst omhoog wordt gekrikt. Verdel (interview, 2017) herkent dit in Kaag en Braassem en stelt dat de gemeente daarom haar grote spelers wat meer moet koesteren. Volgens hem kunnen vooruitstrevende organisaties, zoals Naktuinbouw in Kaag en Braassem, veel voor de gemeente betekenen. ‘Naktuinbouw is een klant van ons, en ze stellen zulke hoge eisen, dat wij de lat ook weer een stukje hoger moeten leggen en naar een hoger niveau komen’. Volgens Verdel moeten gemeenten verder alles dat met kennis en vernieuwingsdrift te maken heeft steunen en faciliteren: ‘Want als er maar een paar mensen zijn die iets moois op poten willen zetten, dan kan dat heel belangrijk zijn voor een gemeente’.

Actieve actoren kunnen volgens Terluin (interview, 2017) de sleutel tot succes zijn: ‘als je erover na gaat denken is het ook heel logisch: als je vooruit wilt, dan moet je actie ondernemen. Doe je niks, dan kom je geen stap verder. Zo is het met de plattelandseconomie ook’. Het gaat bij actieve actoren volgens Steenbekkers (interview, 2017) wel over actoren die behoorlijk wat in hun mars hebben. Hierbij moeten de actoren de problematiek overzien, goede ideeën hebben, een netwerk hebben en het netwerk kunnen uitbouwen, mensen betrekken en fondsen zien te werven. Terluin voegt hieraan toe dat lokale actoren zo slim moeten zijn om de lokale assets te herkennen en te kunnen vermarkten. Dit vergt flink wat vaardigheden en in sommige dorpen lukt het wel, maar in andere dorpen niet. De actoren in een gebied moeten volgens Terluin (interview, 2017) zelf die vaardigheden ontwikkelen. Daar spelen volgens haar universiteiten, maar ook consultants een hele belangrijke rol in. Daarom is volgens Steenbekkers (interview, 2017) het opleidingsniveau een

belangrijke factor voor de capaciteiten van actoren.

Netwerken en sociaal kapitaal

Een van de bepalende factoren voor de werkgelegenheidsontwikkeling in plattelandsgemeenten is de aanwezigheid van netwerken en sociaal kapitaal. Volgens Steenbekkers (interview, 2017) is een van de krachten van het platteland dat mensen elkaar vaak goed kennen. Dit is vooral zo in de kleinere dorpen. Daar weten mensen elkaar goed te vinden en weten ze wie waar goed in is. Uit deze sociale netwerken kunnen volgens Steenbekkers (interview, 2017) mooie dingen ontstaan. Het is volgens Terluin (interview, 2017) wel zo dat ondernemers in een plattelandsgebied makkelijker geïsoleerd van een netwerk raken dan in een stedelijk gebied. Steenbekkers (interview, 2017) stelt daar tegenover dat dorpen op het sociale en culturele vlak weer voordelen hebben voor ondernemers, zoals een hechte gemeenschap, gunfactor en vertrouwen. Volgens haar hebben de kleine dorpen bij de stad het beste van beide: én de voordelen van een stad, én de voordelen van een kleine gemeenschap.

In de interviews met lokale actoren in Kaag en Braassem komen deze voordelen veelvuldig naar voren. Volgens de geïnterviewde actoren is de hechte samenleving en het sociaal kapitaal, waar Steenbekkers (interview, 2017) het ook al over had, een sterke kant van de economie van Kaag en Braassem. Dit komt overeen met de gedachten van Bryden & Munro (2000) en Terluin (2001). Volgens Verdell (interview, 2017) ontstaan er door de dorpse cultuur een ander soort ondernemersrelaties dan in de stad: 'Je komt degenen met wie je zaken doet tegen op de ondernemersvereniging en misschien ook wel op de voetbalvereniging. Zo ontstaan er langere relaties'. De geïnterviewde ondernemers in Kaag en Braassem geloven in de waarde van netwerken. Zo geeft Wesselman (interview, 2017) aan baat te hebben bij zijn lokale netwerk: 'Ik ken hier veel andere ondernemers. Dat is natuurlijk wel makkelijk ondernemen. Ook voor het aantrekken van personeel is dat makkelijk'.

Van een gunfactor is er volgens Van Leeuwen (interview, 2017) in Kaag en Braassem ook zeker sprake: 'Je merkt dat ondernemers graag gebruik maken van hun directe netwerk, en dat de prijs dan soms op een tweede plaats komt. Dit heeft denk ik wel te maken met de dorpse cultuur. Het moet natuurlijk geen sponsors worden, maar de mensen hebben wel wat voor elkaar over'. Verdell merkt dit ook in zijn eigen bedrijf: 'als iemand binnen de gemeente een klus heeft waar ze hulp van een ICT bedrijf nodig hebben, worden wij gevraagd. En andersom doen we dat ook. Zo bouw je ook weer een netwerk op'. Ook tuinbouwondernemer Joost Wesselman herkent zich in de gunfactor die er lokaal is: 'als wij een drukker nodig hebben, of catering, dan zoeken we die in ieder geval in onze gemeente. Of de kosten het laagste zijn maakt dan minder uit. Vertrouwen is ook belangrijk. Als ondernemer gaat het ook om gemak en vooral om vertrouwen. Voor kleine dingen ga je niet eens een offerte uitschrijven. Die laat je gewoon lokaal doen'. Wesselman ziet dat die instelling ook heerst bij andere ondernemers in de gemeente. Het gaat volgens Wesselman niet alleen om gemakzucht, maar ook zeker omdat je denkt er zelf beter van te worden. Hij geeft een voorbeeld van het lokale bedrijf waarmee hij samenwerkt voor zijn machines: 'als er iets is, bellen we op dan staat er binnen no-time een busje en betalen we geen voorrijkosten of iets. Bij een bedrijf uit Noord-Holland heb ik 250 euro voorrijkosten aan mijn broek.

In Staphorst komt een vergelijkbaar beeld naar voren. Gerrits (interview, 2017) stelt dat er in Staphorst sterke lokale netwerken zijn: 'de ondernemers in Staphorst kennen elkaar en helpen elkaar'. Volgens haar is dat wel een kwaliteit van Staphorst en misschien wel van het platteland in het algemeen. Ook onderling besteden de ondernemers het liefst het werk aan elkaar uit: 'het is een ongeschreven wet dat je eerst kijkt bij je buurman of die iets voor jou kan betekenen, voordat je elders kijkt. Zo houden we het werk een beetje in de gemeente. Iedereen gunt het elkaar', zo zegt Bosch. Ook Talen zegt dat als ondernemers elkaar kunnen helpen, dit gebeurt. Ook hij erkent dat er

een gunfactor is binnen de gemeente. Het is volgens de ondernemers niet zo dat prijs er niet toe doet, maar het is volgens hen toch minder belangrijk dan in steden. Anja Bosch: 'als mijn buurman veel duurder is gaat het natuurlijk niet helemaal op, maar dan nog geef ik hem de kans om het voor de prijs van de ander te doen. Dat is een strategie die andere gebieden misschien wat minder hebben'. Roelof Talen onderstreept dit: 'er zal niet gauw een bouwbedrijf van buiten Staphorst iets in de gemeente gaan bouwen'. Ook Luten (interview, 2017) herkent dit: 'Als er een klant van een concurrent belt dan ga ik daar niet zonder meer mee in zee. Dan ga ik eerst even overleggen. We spelen veel naar elkaar uit en werken ook samen omdat de een weer beter is in vormgeven en de ander weer in de strategie. De gunfactor is gewoon hoog'. Volgens Bouman (interview, 2017), voorzitter van de Industriële Contact Club (ICC), is de sociale cohesie die er in Staphorst één van de krachten van de gemeente op economisch terrein. Daarnaast vormen traditie van Staphorst en de typische kenmerken van de gemeente volgens hem voordelen voor de gemeente.

Hoewel de lokale actoren deze lokale binding en lokale 'gunfactor' voornamelijk als positief beschouwen, stelt Ponds (interview, 2017) dat wat goed is voor een bedrijf niet per se goed is voor een gemeente en voor een regio. De regio zou er meer gebaat bij kunnen zijn als de bedrijven wat meer concurreren, in plaats van elkaar de bal toe te schuiven. Ponds trekt ook in twijfel in hoeverre hechte samenwerking tussen bedrijven specifiek een plattelandsverschijnsel is: 'als ik juridisch advies nodig heb dan ga ik naar de advocaat op de gang van het bedrijfsverzamelgebouw en bespreken we het bij een kopje koffie'.

Volgens Eeke Landman (interview, 2017) kan het communiceren van *best-practises* tussen ondernemers en initiatiefnemers een grote meerwaarde zijn. Door kennis en ervaring uit te wisselen kunnen mensen van elkaar leren en komen ze met elkaar tot ideeën. Ida Terluin (interview, 2017) stelt dat het daarom belangrijk is dat ondernemers deel uitmaken van een netwerk. Het is volgens haar belangrijk voor een ondernemer om korte lijntjes te hebben, snel in contact te kunnen komen met andere ondernemers via mail, telefoon of face-to-face en dat de ondernemer dat netwerk goed weet te benutten. Dan maakt het niet uit of de onderneming in een dorp of in een stad gevestigd is (Terluin, interview, 2017). Volgens Bouman (interview, 2017) is die samenwerking één van de belangrijkste krachten van Staphorst. Volgens hem gaat de samenwerking tegenwoordig ook verder dan een aantal jaren geleden. Hij noemt het voorbeeld van de transportwereld: 'daar is men nu met elkaar bezig. Vroeger hadden ze niet eens contact met elkaar. Nu kun je het meemaken dat je een trekker ziet van ondernemer A en een oplegger van ondernemer B'. Ondernemers Roelof Talen (interview, 2017) en Anja Bosch (interview, 2017) zien beiden de waarde in van samenwerking en kennisuitwisseling. Beiden maken dan ook deel uit van zowel de lokale, regionale als de buiten regionale netwerken. Zo is Roelof Talen actief in het netwerk Regio Zwolle, om zo ook in aanraking te komen met ander soort bedrijven, ander soort culturen en ook met grotere bedrijven. Anja Bosch is naast lid van de ICC ook bestuurslid bij de lokale ondernemersclub Sport & Business, om nog meer deel uit te maken van de lokale netwerken. Daarnaast is ze ook actief als bestuurslid bij Metaalunie Oost, om zo ook buiten de gemeente een netwerk op te bouwen. Bosch ziet externe netwerken als het verlengde van de gunfactor die er binnen de gemeente heerst: 'Je probeert een relatie op te bouwen en zo een bepaalde gunfactor te creëren. Want wat jij kunt, kunnen er tien op een rij; waarom zouden ze dan voor jou kiezen?'. Daarom is het volgens Bosch belangrijk om te netwerken en hierbij een gunfactor te creëren.

Entrepreneurial heritage

entrepreneurial heritage gaat over de lokale ondernemerscultuur die als gevolg van de lokale historie is ontstaan. Tijdens de interviews met de lokale participanten kwam in zowel Kaag en Braassem als Staphorst deze historisch gewortelde ondernemerscultuur naar voren.

De actieve ondernemerscultuur in Kaag en Braassem is volgens Verdell (interview, 2017) te verklaren

doordat het van oudsher een kwekersgemeente is. Hierdoor zit er een goede werkersmentaliteit in de cultuur: 'Iedereen wordt hier opgevoed met de gedachte dat als je jong bent je al begint met werken, zoals steksteken of bollen pellen', zegt Verdel (interview, 2017). Daarnaast ziet hij dat er heel veel enthousiasme is onder de ondernemers. Volgens Verdel is de werkersmentaliteit en het ondernemerschap een belangrijke verklaring voor de voortvarende economie in Kaag en Braassem. Ook in Staphorst is de ondernemerscultuur geworteld in de geschiedenis. Roelof Talen (interview, 2017) vertelt hoe Staphorst eerst een agrarisch gemeente was. Die sector kreeg het lastig: 'of je werd groot, of je moest stoppen'. 'Maar die mensen waren wel gewend om hard te werken. Dus die gingen voor zichzelf een bedrijf beginnen', legt Talen uit. Bosch onderstreept dit. Volgens haar zijn Staphorsters van oorsprong werkers en aanpakkers. Werken op het land en handen uit de mouwen. Ook in de opvoeding wordt het er met de paplepel ingegoten dat je je handen uit de mouwen moet steken en je wordt hier wel gestimuleerd om een vak te leren. Meer nog dan een opleiding. Kinderen krijgen van hun ouders het voorbeeld van ondernemerschap. De ondernemersgeest is gewoon verbonden met de cultuur, zegt Luten (interview, 2017). Dit alles resulteert erin dat Staphorst een ondernemende gemeente is. Volgens Bouman (interview, 2017) heerst de cultuur: 'liever kleiner en zelfstandig, dan groter bij een ander'.

Anja Bosch (interview, 2017) geeft aan dat ze met haar bedrijf profiteert van het hoge arbeidsmoraal in Staphorst en de wil om met de handen te werken. 'In Nederland krijgen we echt een beetje een kantorencultuur', stelt Anja Bosch, 'maar in Staphorst is er echt nog een werkcultuur met een hoog arbeidsmoraal. Dus als ondernemer in de maakindustrie kun je je geen betere plek wensen'. Talen (interview, 2017) onderstreept het voordeel hiervan: 'als mijn bedrijf op een andere locatie zou zitten, bijvoorbeeld in de stad, zou ik denk ik 10% meer werknemers nodig hebben. Werknemers zijn heel gemotiveerd. Ze zetten zich in alsof het hun eigen bedrijf is'. Virginia Schouten (interview, 2017) schetst een vergelijkbaar beeld voor haar gemeente Kaag en Braassem. Volgens haar is de werkmoraal in Kaag en Braassem ook een van de sterke punten van de gemeente. Ze geeft het voorbeeld van Van Lent, een jachtbouwer, die aangeven dat hun personeel zo loyaal is dat ze daarom graag in de gemeente willen blijven.

Volgens Wesselman (interview, 2017) zijn veel ondernemers in Kaag en Braassem redelijk behouden. Ondernemers in Kaag en Braassem hebben vaak minder vreemd vermogen. Doordat er behouden geïnvesteerd wordt, zijn er weinig bedrijven failliet gegaan. 'Dat zit in de cultuur die hier heerst'. Net als in Kaag en Braassem heerst er in Staphorst een behouden ondernemerscultuur. 'Je zult ondernemers hier niet in een Ferrari of een Maserati rond zien rijden', vertelt Talen. De behoudende instelling heeft er volgens hem ook voor gezorgd dat Staphorst relatief goed door de crisis is gekomen. Er was altijd nog wat geld achter de hand was en er is weinig vreemd vermogen in de ondernemingen aanwezig. Deze behoudende instelling uit zich ook op een wat minder gunstige manier. De ondernemers in Staphorst hebben volgens Luten vaak te maken met een valse bescheidenheid. Volgens haar treden de ondernemers niet graag naar buiten. Bouman vult dit aan door te zeggen dat het charisma onder de Staphorster ondernemers ontbreekt. Dit resulteert er ook in dat weinig ondernemers participeren in netwerken buiten de regio, omdat ze zich daar minder op hun plek voelen (Luten, interview, 2017; Talen, interview, 2017). Daarnaast zou het behouden investeren en dus het nemen van weinig risico ook weinig snelgroeiende ondernemers en weinig innovatie kunnen leiden, wat op de lange termijn ongunstig voor de economische ontwikkeling kan zijn.

Wat volgens Luten een van de sterke punten van Staphorst is, is dat het onderlinge vertrouwen groot is. Daardoor gunnen de bedrijven elkaar wat en weten ze van elkaar dat ze niet in de maling worden genomen. Zolang je je werk goed doet, is er niks aan de hand, maar als je imago een deuk oplevert kom je daar namelijk moeilijk weer van af, zo zegt Luten. Bouman onderstreept dit: 'je kunt hier een aannemer laten komen, en je hoeft je nooit druk te maken over de uren die ze schrijven.

Staphorsters zijn goed van hart en goed van verstand'. Volgens Verdél kan het dorpse imago voordelig werken voor een bedrijf. Bedrijven in de steden vinden het volgens hem fijn om met een dorps bedrijf te werken. 'Daar zit toch veel meer vertrouwen, veel langdurige relatie, wat meer partnership en wat minder zakelijk', zo zegt Verdél.

Volgens Bosch (interview, 2017) is er nog een andere factor die invloed kan hebben op de positieve economische ontwikkeling en bij de cultuur van Staphorst hoort. Bosch vertelt dat werkloos thuiszitten niet gerespecteerd wordt binnen de cultuur van hard werken een en hoog arbeidsmoraal. De sociale controle hierop is volgens haar groot, waardoor mensen eerder dan in de stad geneigd zullen zijn om werk te zoeken of voor zichzelf te beginnen. Ook Verdél noemt de sociale controle die er ten aanzien van werkloosheid heerst in Kaag en Braassem als een factor die de economie ten goede komt. Deze sociale controle resulteert er volgens Verdél in, dat als je werkloos thuis komt te zitten, het hele dorp ervan weet. 'Dat wil je niet', zegt Verdél, 'Mensen zijn dan wat meer gemotiveerd om iets anders te zoeken'.

Karakteristiek voor de ondernemerscultuur, betrouwbaarheid en het arbeidsmoraal van Staphorst zijn de ZZP'ers in de bouw, die veel werk in de Randstad hebben. Volgens Gerrits (interview, 2017) hebben bedrijven uit de bouw en maakindustrie een goede naam doordat ze hard werken en betrouwbaar zijn. Ook Bouwman en Luten (interview, 2017), Bosch (interview, 2017) en Talen (interview, 2017) geven dit aan. Volgens hen komt dit omdat Staphorsters hard werken en hun afspraken nakomen.

Entrepreneurial embeddedness

De binding van een ondernemer met de gemeente kan volgens Bürcher et al. (2015) een kracht zijn van het platteland. Dit kan er voor zorgen dat een plattelandsgemeente eventuele nadelen goed kan maken. In Kaag en Braassem is dit zeker aan de hand, stellen Verdél en Wesselman. De 'gunfactor' die ondernemers hebben richting andere ondernemers in de gemeente is al eerder aangehaald. Volgens Verdél was die gunfactor ook belangrijk in het opstarten van zijn onderneming. De gevestigde bedrijven lieten hem een keer een computer maken: 'en als je het goed doet dan hou je die klant gewoon'. Zelf ziet hij dat ook met zijn eigen bedrijf: 'ik doe al jaren zaken met hetzelfde autobedrijf. Soms moet je oppassen dat je niet meer naar kwaliteit en prijs gaat kijken'.

Ondernemers Roelof Talen (interview, 2017) en Anja Bosch (interview, 2017) geven daarnaast aan dat ze graag lokaal personeel aannemen. Dit heeft volgens hun beiden deels te maken met het gunnen van arbeidsplaatsen aan de lokale bevolking, maar toch vooral met de werkmentaliteit van de inwoners van Staphorst: 'als ik kan kiezen tussen een jongen uit Staphorst of omgeving, of van buiten de regio, dan kies ik voor Staphorst. Dan weet ik dat het qua opvoeding, cultuur en mentaliteit goed past bij het bedrijf', stelt Bosch.

Die lokale gunfactor komt ook op een andere manier terug beide plattelands gemeenten. Bijvoorbeeld bij de zakenclub Sport & Business, waar Anja Bosch in het bestuur zit. Deze club van ondernemers in Staphorst heeft als doel een netwerk van zakelijke relaties te realiseren en tegelijkertijd een maatschappelijk doel te ondersteunen. Sport & Business ondersteunt namelijk sportverenigingen in de gemeente, waaronder voetbalvereniging vv Staphorst. Ook het LED scherm dat de ICC langs de A28 heeft gerealiseerd heeft zo'n dubbel doel. Als eerste is het doel om de ondernemers van Staphorst een platform te bieden om bekendheid te krijgen bij de passanten, maar het tweede doel is om de opbrengsten terug te laten vloeien in de gemeenschap. 'Het is mooi dat je op die manier als collectief iets doet voor het andere collectief, namelijk de gemeenschap, zegt Luten.

Schouten stelt dat er in Kaag en Braassem veel ondernemers zijn die kunnen en willen uitbreiden,

maar dat per se in hun eigen dorp willen doen: ‘Veel ondernemers zullen zeggen dat ze allang weg kunnen uit de gemeente en daar voordelen aan zouden hebben met bijvoorbeeld het krijgen van personeel. Toch willen ze in Kaag en Braassem blijven’. Er is dus echt sprake van lokale binding. Ze willen zelfs het liefst lokaal personeel aannemen, zo zegt Schouten. Verdell (interview, 2017) geeft aan dat dit voor zijn onderneming inderdaad zo geldt: ‘Als er een lokale sollicitant komt, dan heb ik daar sowieso voorkeur voor. Ik vind het gewoon leuk om mensen uit het dorp of uit nabijgelegen dorpen werk te bieden en klanten vinden het vaak ook gewoon fijn om met dorpsese mensen zaken te doen. De mentaliteit is ook vaak goed en ik vind het daarnaast belangrijk voor onze gemeente om hier mensen uit de gemeente te laten werken’. De bedrijvencontactfunctionaris Marijn Gerrits geeft, net als de bedrijvencontactfunctionaris in Kaag en Braassem aan, dat de bedrijven in Staphorst niet weg willen uit Staphorst. Dit getuigt van lokale binding.

Naast het *bonding social capital* is het volgens Verdell (interview, 2017) mede door de kleinschaligheid van de gemeente ook goed mogelijk is om *linking social capital* te genereren en dus invloed op het gemeentebestuur uit te oefenen: ‘De invloed die een ondernemer kan uitoefenen in een plattelandsgedebied is groter. Ikzelf kom redelijk makkelijk het gemeentehuis binnen om mee te denken. Dat komt omdat ik hier iets voorstel’.

Conclusie sociale bedrijfsomgeving

Uit de resultaten van het kwalitatieve onderzoek zijn een aantal conclusies af te leiden. De vier factoren van de sociale bedrijfsomgeving worden herkend en onderstreept door de geïnterviewde actoren. Het lijkt er dan ook op dat deze factoren een verklaring kunnen zijn voor de positieve *regional shift* van Kaag en Braassem en Staphorst.

Actieve actoren zijn volgens Terluin (interview, 2017) en Steenbekkers (interview, 2017) bepalende factoren voor plattelandsontwikkeling. Ook de participanten op lokaal schaalniveau zien de waarde van actieve actoren in en herkennen dit in hun gemeenten. Dit uit zich in actieve ondernemersverenigingen, vooroplopende bedrijven en een actieve houding van ondernemers en inwoners die gekoppeld is aan een hoog arbeidsmoraal. Dit komt in zowel Kaag en Braassem als Staphorst terug. Het hoge arbeidsmoraal en de ondernemersgeest is volgens de participanten verbonden aan de historie. Kaag en Braassem is van oudsher een kwekersgemeente is, waardoor men opgevoed wordt met hard werken. Ook in Staphorst heeft het hoge arbeidsmoraal en ondernemersgeest volgens de participanten te maken met de historie. De inwoners waren vanuit de landbouw gewend om hard te werken. Toen het met die sector slecht ging zijn veel inwoners met een eigen bedrijf begonnen. Dit zijn typische voorbeelden van *entrepreneurial heritage*. Ook de factor *entrepreneurial embeddedness* komt naar voren in het kwalitatieve onderzoek. Participanten in zowel Kaag en Braassem als Staphorst geven aan dat ondernemers zich verbonden voelen met de gemeente. Hierdoor besteden veel ondernemers binnen de gemeente werk aan elkaar uit, nemen ze mensen uit de gemeente aan en willen ze graag met hun bedrijf in de gemeente gevestigd blijven. Dit kan, zeker in tijd van laagconjunctuur, zorgen voor een positieve uitwerking op de lokale economie. Ponds (interview, 2017) stelt hierbij dat de positieve uitwerking op bedrijfsniveau op lokaal niveau niet verward mag worden met de uitwerking op regionaal niveau. De regio is er misschien wel meer bij gebaat als er meer concurrentie, arbeidsmobiliteit en regionale samenwerking zou zijn. In beide gemeenten wordt ook het sociaal kapitaal en de lokale netwerken als kracht genoemd. Dit hangt samen met de plattelandscultuur, zo blijkt uit de interviews. Volgens Verdell (interview, 2017) ontstaan er op het platteland eerder langdurige relaties en heerst er vertrouwen onder elkaar. Dit komt mede doordat je elkaar ook bij de bakker en bij de voetbalclub tegen kan komen, zo zegt hij. In zowel Staphorst als Kaag en Braassem geven participanten aan dat het sociaal kapitaal ervoor zorgt dat de werkloosheid in de gemeenten relatief laag is. Door sociale controle zijn mensen op het platteland eerder dan in de stad geneigd om toch werk te zoeken of voor zichzelf te beginnen.

Opvallend is dat er ondanks het verschil in type gemeente en de relatief grote geografische afstand een aantal duidelijke overeenkomsten zijn tussen Kaag en Braassem en Staphorst in de sociale bedrijfsomgeving. Dit lijkt te maken te hebben met de historie en de cultuur van ondernemerschap en arbeidsmoraal die er heerst, maar ook met het plattelandskarakter. Uit het kwalitatieve onderzoek lijkt afgeleid te kunnen worden dat de sociale bedrijfsomgeving een rol speelt in de positieve *regional shift* bij plattelandsgemeenten in stedelijke en sterk stedelijke regio's. Het is echter niet te zeggen hoe groot deze rol precies is, en het blijft hierbij dan ook bij een hypothese.

8. Conclusie

In dit onderzoek is een antwoord gezocht op de vraag:

Wat zijn belangrijke factoren voor economische ontwikkeling in plattelandsgemeenten in Nederland en hoe kunnen plattelandsgemeenten inspelen op kansen voor economische ontwikkeling?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden zijn er een drietal deelvragen opgesteld die eerst beantwoord dienen te worden.

Hoe heeft de Nederlandse plattelandseconomie zich ontwikkeld tussen 2008 en 2015?

Bij de beantwoording van deze deelvraag is het van belang te realiseren dat de Nederlandse plattelandseconomie complex van karakter is. Zoals Van der Ploeg et al. (2008) en OECD (2016) stellen, bestaan er grote verschillen binnen het platteland. Daarom is het waardevol om verschillende typen platteland te onderscheiden. Steenbekkers (interview, 2017) onderstreept dit en stelt dat de verschillen binnen het platteland groter kunnen zijn dan tussen stad en platteland. Daarom is er in dit onderzoek op basis van de regionale ligging onderscheid gemaakt tussen vier typen gemeenten; drie typen plattelandsgemeenten (in landelijke-, verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's) en stedelijke gemeenten.

Op basis van de literatuur mag verwacht worden dat stedelijke gemeenten een gunstigere economische ontwikkeling hebben doorgemaakt dan plattelandsgemeenten. Steden hebben volgens een groot aantal auteurs voordelen ten opzichte van het platteland (Malecki, 2003; Pezzi & Urso, 2016; Rodríguez-Pose, 2010). De analyses laten inderdaad zien dat stedelijke gemeenten een hogere bevolkingsgroei kennen. Ook hebben zij gemiddeld een jongere bevolking met een hoger opleidingsniveau. De bereikbaarheid is beter in vergelijking met de plattelandsgemeenten. Dit alles zou volgens de theorie een positief effect op de werkgelegenheid moeten hebben. Uit de resultaten blijkt echter dat dit niet per definitie tot een positievere ontwikkeling van de werkgelegenheid leidt. Plattelandsgemeenten in een verstedelijkte regio en vooral de plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio laten namelijk een significant gunstigere ontwikkeling van de werkgelegenheid zien dan stedelijke gemeenten. De ontwikkeling in plattelandsgemeenten in landelijke regio's blijft sterk achter op de ontwikkeling van plattelandsgemeenten in (sterk) verstedelijkte regio's. De uitspraak van Steenbekkers (interview, 2017), dat de verschillen binnen het platteland groter kunnen zijn dan tussen stad en platteland, wordt dus bevestigd.

De relatief gunstige ontwikkeling in de (sterk) verstedelijkte plattelandsgemeenten is opvallend, omdat de sectorstructuur in vergelijking met steden ongunstig is. Landbouw en industrie, die in plattelandsgemeenten nog relatief groot zijn, hebben te maken gehad met een sterke werkgelegenheidsdaling tussen 2008 en 2015. Stedelijke gemeenten hebben dankzij het grote aandeel van de dienstensector juist een gunstige sectorale indeling. De uitgevoerde shift-share analyse laat zien dat plattelandsgemeenten in (sterk) verstedelijkte regio's het nadeel van een ongunstige structuur konden compenseren door een positieve regionale component. Dit betekent dat er lokale factoren werkzaam zijn die de werkgelegenheidsontwikkeling positief beïnvloeden. In stedelijke gemeenten is het tegenovergestelde zichtbaar. Ondanks de relatief gunstige werkgelegenheidsstructuur was namelijk sprake van werkgelegenheidsdaling. Stedelijke gemeenten maken hun potenties blijkaar niet waar, omdat er lokale factoren spelen die de ontwikkeling negatief beïnvloeden. Plattelandsgemeenten in landelijke regio's kennen naast een ongunstige sectorstructuur ook een negatieve regionale component.

Welke factoren en processen zijn bepalend de ruimtelijk economische dynamiek van plattelandsgemeenten in Nederland?

Met behulp van de analyse van factoren van de lokale bedrijfsomgeving en de sociale bedrijfsomgeving, die samen het lokale *entrepreneurial ecosystem* vormen, wordt getracht om grip te krijgen op deze lokale factoren die een rol spelen bij de economische ontwikkeling van plattelandsgemeenten.

De uitgevoerde regressieanalyse laat zien dat slechts een deel van de externe bedrijfsomgevingsfactoren een significante invloed heeft op de *regional shift*, ofwel de lokale factoren die de werkgelegenheidsontwikkeling beïnvloeden. De ogenschijnlijke voordelen, zoals een sterke bevolkingsgroei en een hoog percentage hoogopgeleiden die stedelijke gemeenten hebben ten opzichte van plattelandsgemeenten leiden er niet toe dat zij een positievere werkgelegenheidsontwikkeling kennen. Ook in plattelandsgemeenten blijken de factoren van de externe bedrijfsomgeving slechts een klein gedeelte van de verschillen in *regional shift* te verklaren. Dit betekent dat de verklaring voor de uitkomst dat stedelijke plattelandsgemeenten in verstedelijkte en sterk verstedelijkte regio's een hogere werkgelegenheidsgroei kennen dan stedelijke gemeenten en plattelandsgemeenten in landelijke regio's in andere factoren moet worden gezocht.

Uit de interviews komt het beeld naar voren dat er een aantal specifieke krachten in plattelandsgemeenten werkzaam zijn. Het blijkt dat deze krachten vooral te koppelen zijn aan de dorpse cultuur en de hoge arbeidsmoraal. De dorpse cultuur zorgt voor sterke lokale netwerken, een 'gunfactor', vertrouwen, lokale binding en sociale controle. De hoge arbeidsmoraal zorgt voor de aanwezigheid van actieve actoren, veel bedrijvigheid en gemotiveerde werknemers. In de literatuur wordt in dit verband ook wel gesproken over het ecosysteem van ondernemerschap. Het is goed denkbaar dat factoren die te maken hebben met een gunstig ecosysteem verantwoordelijk zijn voor de onverklaarde variantie in de regressieanalyse. Mogelijk dragen deze factoren ook bij aan de positieve regionale component in de plattelandsgemeenten in (sterk) verstedelijkte regio's.

Plattelandsgemeenten lijken dus een beter ecosysteem voor ondernemers te hebben dan stedelijke gemeenten, voornamelijk veroorzaakt door de sociale bedrijfsomgeving. De regionale context blijkt ook een bepalende rol te spelen. Uit de multilevelanalyse blijkt dat de gemeenten binnen COROP-gemeenten elkaars werkgelegenheidsgroei beïnvloeden. Daarnaast bestaat er samenhang tussen het type gemeente en de werkgelegenheidsontwikkeling van de regio. Plattelandsgemeenten in een sterk verstedelijkte regio liggen vaker in groeiende COROP-gebieden, terwijl plattelandsgemeenten in een landelijke regio, die het economisch gezien het minst goed doen, het vaakst in een krimpende COROP-regio liggen. Plattelandsgemeenten in (sterk) stedelijke regio's profiteren mee van de groei van regio. Het lijkt erop dat zij het beste van beiden hebben. Op lokaal schaalniveau lijkt de sociale bedrijfsomgeving een positieve invloed uit te kunnen oefenen op de lokale groei en op regionaal schaalniveau beïnvloed de werkgelegenheidsgroei van de regio de lokale ontwikkeling.

Hoe kunnen plattelandsgemeenten inspelen op de op kansen voor economische ontwikkeling?

Aan de hand van de resultaten van dit onderzoek kunnen er een aantal zaken geconcludeerd worden met betrekking tot wat plattelandsgemeenten kunnen doen om de economische ontwikkeling te stimuleren.

Uit de regressieanalyse, waarbij de externe bedrijfsfactoren worden onderzocht, zijn geen heldere beleidsimplicaties af te leiden. Grijs druk en de afstand tot een treinstation blijken een significant effect te hebben op de *regional shift*. Omdat de variabele afstand tot een treinstation, zoals in hoofdstuk 6 is beargumenteerd, waarschijnlijk iets anders meet is het lastig om hier beleid op te voeren. Ook de grijs druk beïnvloeden is voor een gemeente een lastige kwestie. Dit kan hooguit door te focussen op woningbouw en voorzieningen die aantrekkelijk zijn voor jonge mensen. Binnen

de sociale bedrijfsomgeving lijken de behandelde factoren wel een voornamelijk positieve uitwerking te hebben op de lokale economie. Of er daadwerkelijk een verband bestaat en hoe sterk dit effect is kan op basis van het kwalitatieve onderzoek niet gezegd worden, maar er kunnen wel degelijk een aantal beleidsimplicaties worden ontleed aan het kwalitatieve onderzoek.

Hoewel ook het grootste deel van de sociale bedrijfsomgeving lastig te beïnvloeden is voor een gemeente, doordat de factoren deels in de historie en de cultuur geworteld zijn, kan een steunende en faciliterende rol van de gemeente bijdragen aan de ontwikkeling van deze factoren. Volgens Terluin (2001) is het belangrijk om de capaciteiten van en samenwerking tussen lokale actoren te stimuleren. Om lokale samenwerking te stimuleren kan de gemeente ondernemersverenigingen steunen en projecten die samenwerking bevorderen ondersteunen en faciliteren. Een goed voorbeeld hiervan is het project Ondernemend Naoberschap in Staphorst, waarbij ondernemers bij elkaar langsgaan om zo samenwerking en kennisdeling tussen bedrijven binnen de gemeente te verbeteren. Naast lokale netwerken zijn ook regionale netwerken van belang (Ponds, interview, 2017). Ook is het van belang om de grotere bedrijven die een plattelandsgemeente heeft te koesteren, omdat deze veel voor de lokale economie kunnen doen. Verder zijn Terluin (2001) en Bürcher et al. (2015) het erover eens dat voor iedere regio een aparte benadering nodig is, afhankelijk van de krachten en zwaktes van de regio. Er is voor iedere gemeente een aparte benadering nodig.

Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dus dat een plattelandsgemeente met economisch beleid niet zo zeer op de externe bedrijfsomgeving, maar meer op sociale bedrijfsomgeving zou moeten focussen. Naast de sociale bedrijfsomgeving blijkt de regionale context van plattelandsgemeenten van belang te zijn. Daarom is het ook zinvol om op regionaal niveau beleid te voeren. Plattelandsgemeenten zouden dus de samenwerking met andere gemeenten aan moeten gaan om beleid ten aanzien van werkgelegenheid, maar ook voor woningbouw en onderwijs vorm te geven (Ponds, interview, 2017). Een economie beperkt zich niet tot gemeentegrenzen, zoals blijkt uit de resultaten van de regionale analyse. Verder wordt ook vooral duidelijk dat de rol van gemeentebestuur slechts relatief beperkt is. Terluin (interview, 2017): ‘ondernemers maken immers de economie, niet de beleidsmakers’. Het is daarom wel van essentieel belang dat gemeenten initiatieven steunen en ondernemers faciliteren.

Wat zijn belangrijke factoren voor economische ontwikkeling in plattelandsgemeenten in Nederland en hoe kunnen plattelandsgemeenten inspelen op kansen voor economische ontwikkeling?

Plattelandsgemeenten, en dan vooral plattelandsgemeenten in (sterk) stedelijke regio's, hebben laten zien weerbaar te zijn voor negatieve nationale en sectorale ontwikkelingen. De externe bedrijfsomgeving blijkt niet erg bepalend te zijn voor de economische ontwikkeling in plattelandsgemeenten. Het lijkt erop dat de factoren binnen de sociale bedrijfsomgeving wel een rol spelen en dat plattelandsgemeenten hier voordelen uit kunnen halen ten opzichte van stedelijke gemeenten. Daarnaast blijkt dat de regionale context een belangrijke rol speelt in de economische ontwikkeling van gemeenten. Dit kan een verklaring zijn voor het relatief goede presteren van plattelandsgemeenten in een (sterk) verstedelijkte regio. Deze gemeenten hebben het voordeel van een stedelijke regio, met bijbehorende agglomeratievoordelen, plus de voordelen van de sociale bedrijfsomgeving. Voor plattelandsgemeenten is het dus van belang om de sociale bedrijfsomgeving te versterken door initiatieven te steunen en samenwerking van bedrijven op lokaal en regionaal niveau te stimuleren en daarnaast regionale samenwerking aan te gaan om regionaal economisch beleid te voeren.

9. Discussie

De doelstelling van dit onderzoek was om het begrip van de Nederlandse plattelandseconomie te vergroten, te onderzoeken hoe de plattelandseconomie zich ontwikkeld heeft en te kijken naar welke factoren hierbij van belang zijn. Om een volledig beeld te krijgen zijn verschillende onderzoeksmethoden en manieren van analyseren toegepast. De shift-share analyse bleek een waardevolle analysemethode te zijn voor dit onderzoek. Hierdoor werd de invloed van lokale factoren per gemeentetype blootgesteld. Door deze *regional shift* vervolgens te gebruiken in de regressie kon worden getoetst welke factoren van de externe bedrijfsomgeving een rol spelen in deze *regional shift*. Daarnaast heeft de regionale analyse belangrijke inzichten verschaft en het belang van de regionale context aangetoond. De kwalitatieve analyse heeft voor verdere diepgang en een verkenning van de sociale bedrijfsomgeving gezorgd. De plattelandseconomie is op deze manier vrij breed benaderd waardoor het is gelukt om aan de doelstelling te voldoen om het begrip van de Nederlandse plattelandseconomie te vergroten.

Het onderwerp plattelandseconomie is in dit onderzoek vanuit een economisch geografisch perspectief benaderd. De definitie van de plattelandseconomie die in dit onderzoek gebruikt (*de discipline plattelandseconomie richt zich op het economisch functioneren van gebieden buiten de grote steden* (Terluin, 2005, p. 21)) is bepalend geweest voor dit onderzoek. Daarnaast kan de indeling van de gemeentetypen zijn uitwerking hebben gehad op de onderzoeksresultaten. Een belangrijke kanttekening die hierbij geplaatst dient te worden is dat een plattelandsgemeente in een landelijke regio nog steeds dichtbij een stad kan liggen, zoals bijvoorbeeld Staphorst dicht bij Zwolle ligt. Een platteland regio in een verstedelijkte regio kan daarentegen ook relatief ver van een stad af liggen.

Zoals in de conclusie al werd aangegeven kan de onderzochte tijdsperiode ook zijn uitwerking hebben gehad op de onderzoeksresultaten. De periode van 2008 tot 2015 is namelijk een periode geweest van economische neergang. Vanaf 2014 is te zien dat de werkgelegenheid weer een stijgende lijn inzet. Bij veel onderzoeken gaat het om de groeideterminanten, maar in dit onderzoek ging het dus om determinanten die krimp tegenhouden. Het blijkt dat plattelandsgemeenten in een (sterk) stedelijke regio weerbaarder zijn dan andere typen gemeenten. Het is niet ondenkbaar dat de resultaten bij een groeiende nationale economie anders waren geweest, en stedelijke gemeenten een positiever beeld hadden laten zien. Zeker omdat, zoals uit het kwalitatieve onderzoek naar voren komt, het erop lijkt dat ondernemers op het platteland minder risico nemen, waardoor ze weerbaarder zijn tijdens laagconjunctuur, maar waarschijnlijk ook minder hard groeien bij hoogconjunctuur.

Het beeld dat uit hoofdstuk 7 over de sociale bedrijfsomgeving naar voren komt is voornamelijk positief. De participanten herkennen de factoren en onderstrepen het belang hiervan. Of dit belang er daadwerkelijk is en hoe groot dit belang is in dit onderzoek niet gemeten. Daarnaast zijn in hoofdstuk 7 een aantal negatieve aspecten van een plattelandsgemeente niet aan bod gekomen, terwijl deze er natuurlijk wel zijn. Het gaat hier bijvoorbeeld om de veranderende arbeidsmarkt, met een tekort aan handarbeiders en hoogopgeleiden in de plattelandsgebieden. Ook de bereikbaarheid, vooral van de bedrijven, is vaak slecht, waardoor de autoafhankelijkheid groot is en bedrijven moeilijk aan stagiaires komen. Deze factoren, gerelateerd aan de lage bevolkingsdichtheid en perifere ligging van plattelandsgemeenten, zijn niet in het conceptueel model opgenomen, maar beïnvloeden het *entrepreneurial ecosystem* wel degelijk.

Er is in dit onderzoek voor gekozen om werkgelegenheidsontwikkeling als maatstaf voor economische ontwikkeling te gebruiken, omdat de beschikbaarheid en het gebruik van

productiviteitscijfers op gemeenteniveau problematisch is. Het is echter wel belangrijk om te beseffen dat werkgelegenheidsontwikkeling niet hetzelfde is productiviteitsgroei. Daarnaast is er voor gekozen om de externe- en sociale bedrijfsomgeving tezamen als een lokaal *entrepreneurial ecosystem* te beschouwen. Hierbij dient gezegd te worden dat het om een versimpelde versie van de *entrepreneurial ecosystem* benadering gaat. Doordat er nog geen consensus is over de factoren die er toe doen bij een *entrepreneurial ecosystem* was het mogelijk om deze factoren zo samen te stellen dat ze toe waren te passen op plattelandsgemeenten.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Deze scriptie biedt een aantal aangrijpingspunten voor vervolgonderzoek, waarvan een deel voorkomt uit de resultaten van dit onderzoek en een deel resulteert uit de tekortkomingen.

Het is voor vervolgonderzoek interessant om de werking van de ecosystemen in het platteland verder te onderzoeken. In dit onderzoek is hiervoor een aanzet gedaan, maar vervolgonderzoek kan de sociale bedrijfsomgeving meer uitdiepen. Dit kan door casestudies uit te voeren en de lokale werking van de factoren van de sociale bedrijfsomgeving te onderzoeken. Hierbij is het interessant om ook casestudies uit te voeren in gemeenten die een negatieve *regional shift* hebben, waar de lokale factoren dus voor een negatief effect op de lokale economie zorgen. Zo kunnen de uitkomsten van casestudies van gemeenten met een positieve en een negatieve ontwikkeling met elkaar worden vergeleken. Verder kan het voor vervolgonderzoek interessant zijn om een poging te doen de factoren van de sociale bedrijfsomgeving te kwantificeren, om zo statistische gegronde uitspraken te kunnen doen over deze factoren. Daarnaast is het interessant om in vervolgonderzoek een langere periode te onderzoeken, waarbij ook een periode van nationale groei wordt meegenomen. Door de data in tijdsblokken in te delen kunnen de effecten van zowel nationale groei en krimp van economie duidelijk worden. Zo kan meer inzicht worden verkregen in het vermoeden dat plattelandsgemeenten weerbaarder zijn in laagconjunctuur, maar minder hard groeien in hoogconjunctuur.

Voor vervolgonderzoek kan het ook interessant zijn om de externe bedrijfsomgeving uitgebreider te analyseren. De verklaarde variante van het regressiemodel blijft nu vrij beperkt. Door controlevariabelen mee te nemen en ook factoren voor de externe bedrijfsomgeving in stedelijke gebieden mee te nemen kan er een completer beeld van de effecten van de factoren van de externe bedrijfsomgeving worden verkregen. Om meer grip te krijgen op de invloed van steden op plattelandsgemeenten zou daarnaast naar de afstand tot steden of de invloed van omliggende gemeenten gekeken kunnen worden.

In dit onderzoek is ervoor gekozen om geen onderscheid te maken binnen stedelijke gemeenten, omdat de focus ligt op plattelandsgemeenten. Uit de resultaten bleek dat in de meerderheid van de stedelijke gemeenten de werkgelegenheid is gekrompen tussen 2008 en 2015. Om hier een genuanceerder beeld van te krijgen zou in vervolgonderzoek ook binnen stedelijke gemeenten onderscheid gemaakt in de mate van stedelijkheid. Net als het platteland, zijn ook stedelijke gemeenten divers.

Literatuurlijst

- Acs, Z. J., & Malecki, E. J. (2003). Entrepreneurship in rural America: The big picture. In M. Drabenstott (Red.), *Main Streets of Tomorrow: Growing and Financing Rural Entrepreneurs* (pp. 21-29). Kansas City: Federal Reserve Bank.
- Acs, Z. J., Bosma, N., & Sternberg, R. (2011). Entrepreneurship in world cities. In M. Minniti (Red.), *The dynamics of entrepreneurship: Evidence from global entrepreneurship monitor data* (pp. 125-151). Oxford: Oxford University Press.
- Agarwal, S., Rahman, S., & Errington, A. (2009). Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas. *Journal of Rural Studies*, 25(3), pp. 309-321.
- Agenda voor een Vitaal Platteland (2004). *Agenda voor een Vitaal Platteland*. Den Haag: Ministerie van Landbouw.
- Aghion, P., & Bolton, P. (1997). A theory of trickle-down growth and development. *The Review of Economic Studies*, 64(2), pp. 151-172.
- Ahrend, R., & Schumann, A. (2014). Does Regional Economic Growth Depend on Proximity to Urban Centres?. *OECD Regional Development Working Papers*, 2014(7). OECD Publishing.
- Amin, A., & Thrift, N. (1995). Institutional issues for the European regions: from markets and plans to socioeconomics and powers of association. *Economy and society*, 24(1), pp. 41-66.
- SCP (2006). *Thuis op het Platteland. De leefsituatie van platteland en stad vergeleken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Atterton, J. (2007). The 'strength of weak ties': social networking by business owners in the Highlands and Islands of Scotland. *Sociologia Ruralis*, 47(3), pp. 228-245.
- Atzema, O., Lambooy, J.G., Van Rietbergen T., & Wever E. (2012). *Ruimtelijke Economische Dynamiek. Kijk op bedrijfslocatie en regionale ontwikkeling*. Bussum: Coutinho.
- Audretsch, D. B., & Feldman, M. P. (1996). R&D spillovers and the geography of innovation and production. *The American economic review*, 86(3), pp. 630-640.
- Audretsch, D. B., Falck, O., Feldman, M. P., & Heblich, S. (2012). Local entrepreneurship in context. *Regional Studies*, 46(3), pp. 379-389.
- Baptista, R. (2003). Productivity and the density of local clusters. In Bröcker et al. (Red.), *Innovation Clusters and Interregional Competition* (pp. 163-181). Berlijn: Springer.
- Baumgartner, D., Pütz, M., & Seidl, I. (2013). What kind of entrepreneurship drives regional development in European non-core regions? A literature review on empirical entrepreneurship research. *European Planning Studies*, 21(8), pp. 1095-1127.
- Best, M. H. (1990). *The new competition: institutions of industrial restructuring*. Harvard University Press.

- Boeije, H., H. 't Hart & Hox J. (2009). *Onderzoeksmethoden, 8e druk*. Den Haag: Boon Lemma.
- Boschma, R. A., & Frenken, K. (2006). Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of economic geography*, 6(3), pp. 273-302.
- Boschma, R.A. & Frenken K. (2007). Applications of evolutionary economic geography. In: K. Frenken, (Red.). *Applied Evolutionary Economics and Economic Geography* (pp. 1-24). Cheltenham / Northampton: Edward Elgar.
- Bosma, N., & Schutjens, V. (2011). Understanding regional variation in entrepreneurial activity and entrepreneurial attitude in Europe. *The Annals of Regional Science*, 47(3), pp. 711-742.
- Brakman, S., & Garretsen, H. (2003). Rethinking the "New" Geographical Economics. *Regional Studies*, 37(6-7), pp. 637-648.
- Briedenhann, J., & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?. *Tourism management*, 25(1), pp. 71-79.
- Bock, B. B. (2012). Social innovation and sustainability; how to disentangle the buzzword and its application in the field of agriculture and rural development. *Studies in agricultural economics (Budapest)*, 114(2), pp. 57-63.
- Brinkman, M., Kuypers, S., Rammos, I., Witte, P. & Van Rietbergen, T. (2008). Evolutionaire geografie. Blijvertje of modegril? *Geografie*, 17(8), pp. 28-30.
- Bryden, J. & Munro G. M. (2000). New Approaches to Economic Development in Peripheral Rural Regions. *Scottish Geographical Journal*, 116(2), pp. 1-14.
- Bürcher, S., Habersetzer, A., & Mayer, H. (2016). Entrepreneurship in peripheral regions. In E. Mack & H. Qjan (Red.), *Geographies of entrepreneurship* (pp. 143-164). New York: Routledge
- Cabus, P., & Vanhaverbeke, W. (2003). The economics of rural areas in the proximity of urban networks: evidence from Flanders. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 94(2), pp. 230-245.
- CBS, PBL & WUR (2014). Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid ,1990-2012 (indicator 0002, versie 14 , 24 maart 2014). www.compendiumvoordeleefomgeving.nl. CBS, Den Haag; Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag/Bilthoven en Wageningen UR, Wageningen.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2015). Regionale kerncijfers Nederland. Geraadpleegd via: <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?DM=SLNL&PA=70072NED&VW=T>
- Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative science quarterly*, 35(1), pp. 128-152.
- Dahl, M. S., & Sorenson, O. (2012). Home sweet home: Entrepreneurs' location choices and the performance of their ventures. *Management science*, 58(6), pp. 1059-1071.
- Dawkins, C. J. (2003). Regional development theory: conceptual foundations, classic works, and recent developments. *CPL bibliography*, 18(2), pp. 131-172.

De Vries, S. & D. Koenders (11 mei 2016). De triomf van het dorp. Ruimtevolk. Geraadpleegd via: <https://ruimtevolk.nl/2016/05/11/de-triomf-van-het-dorp/>.

Delfmann, H., Koster, S., McCann, P., & Van Dijk, J. (2014). Population change and new firm formation in urban and rural regions. *Regional Studies*, 48(6), pp. 1034-1050.

Feldman, M. P., & Audretsch, D. B. (1999). Innovation in cities:: Science-based diversity, specialization and localized competition. *European economic review*, 43(2), pp. 409-429.

Feldman, M. P., & Florida, R. (1994). The geographic sources of innovation: technological infrastructure and product innovation in the United States. *Annals of the association of American Geographers*, 84(2), pp. 210-229.

Freire-Gibb, L. C., & Nielsen, K. (2014). Entrepreneurship within urban and rural areas: creative people and social networks. *Regional studies*, 48(1), pp. 139-153.

Freire-Gibb, L. C., & Nielsen, K. (2014). Entrepreneurship within urban and rural areas: creative people and social networks. *Regional studies*, 48(1), pp. 139-153.

Fritsch, M. (2000). Interregional differences in R&D activities—an empirical investigation. *European Planning Studies*, 8(4), pp. 409-427.

Fujita, M., Krugman, P. R., Venables, A. J., & Fujita, M. (1999). *The spatial economy: cities, regions and international trade*. Cambridge: MIT press.

Gabry, G. (2016). *Werken met de omgevingsvisie: visievorming onder de Omgevingswet*. Amsterdam: Berghauser Pont.

Gardiner B., Martin R. and Tyler P.(2004) Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions, *Regional Studies* 38, pp. 1037–1059.

Glaeser, E. (2011). *Triumph of the city: How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York: Penguin.

Glaeser, E. L., Kerr, W. R., & Ponzetto, G. A. (2010). Clusters of entrepreneurship. *Journal of urban economics*, 67(1), pp. 150-168.

Harrison, J., & Heley, J. (2015). Governing beyond the metropolis: Placing the rural in city-region development. *Urban Studies*, 52(6), pp. 1113-1133.

Hemel, Z. (2016). *De toekomst van de stad: een pleidooi voor de metropool*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Herrschel, T. (2009). City regions, polycentricity and the construction of peripheralities through governance. *Urban Research & Practice*, 2(3), pp. 240-250.

Herrschel, T. (2011) Regional development, peripheralisation and marginalisation—and the role of governance. In T. Herrschel & P. Tallberg (Red.), *The Role of Regions? Networks, Scale, Territory* (pp. 85-102). Kristianstad: Kristianstad Boktryckeri.

- Hirsch, B. T. (1980). Poverty and economic growth: has trickle down peterd out? *Economic Inquiry*, 18(1), pp. 151-158.
- Hirschman, A. O. (1957). Economic policy in underdeveloped countries. *Economic Development and Cultural Change*, 5(4), pp. 362-370.
- Jaffe, A.B., Trajtenberg, M. & Henderson, R. (1993). Geographic localization of knowledge spillovers as evidenced by patent citations. *Quarterly Journal of Economics* 108(3), pp. 577–598.
- Koenders (17 januari 2017) Vervagende grenzen tussen stad en platteland. Ruimtevolk. Geraadpleeg via: <https://ruimtevolk.nl/2017/01/17/vervagende-grenzen-tussen-stad-en-platteland/>.
- Koomen, E. (2011). Indicators of rural vitality. A GIS-based analysis of socio-economic development of the rural Netherlands. (Research Memorandum; No. 2011-50). Amsterdam, VU University: Faculty of Economics and Business Administration.
- Kormendi, R. C., & Meguire, P. G. (1985). Macroeconomic determinants of growth: cross-country evidence. *Journal of Monetary economics*, 16(2), pp. 141-163.
- Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of political economy*, 99(3), pp. 483-499.
- Krugman, P. (1995). Increasing returns, imperfect competition and the positive theory of international trade. *Handbook of international economics*, 3, pp. 1243-1277.
- Legendijk, A. (2000). Learning in non-core regions: towards' intelligent clusters' addressing business and regional needs. In F. Boekema et al.(Red.), *Knowledge, innovation and economic growth: the theory and practice of learning regions* (pp. 165-191). Cheltenham: Edward Elgar.
- Lengyel, I. (2004). The pyramid model: enhancing regional competitiveness in Hungary. *Acta Oeconomica*, 54(3), pp. 323-342.
- Lichter, D. T., & Brown, D. L. (2011). Rural America in an urban society: Changing spatial and social boundaries. *Annual Review of Sociology*, 37, pp. 565-592.
- LISA (2012), Werkgelegenheidsdata op sectorniveau 2012. Verkregen via: Universiteit Utrecht
- LISA (2015), Werkgelegenheidsdata op sectorniveau 2008-2015. Verkregen via https://www.waarstaatjegemeente.nl/jive/?cat_open=Bedrijvigheid%20en%20economie.
- Lowe, P., Murdoch, J., Ward, N. (1995). Networks in rural development beyond exogenous and endogenous models. In: Van der Ploeg, J.D., & van Dijk, G. (Red.), *Beyond modernisation; The impact of endogenous rural development* (pp. 87–105). Assen: Van Gorum.
- Lucas, R. E. (1990). Why doesn't capital flow from rich to poor countries?. *The American Economic Review*, 80(2), pp. 92-96.
- Malecki, E. J. (1994). Entrepreneurship in regional and local development. *International regional science review*, 16(1-2), pp. 119-153.

- Malecki, E. J. (2003). Digital development in rural areas: potentials and pitfalls. *Journal of rural studies*, 19(2), pp. 201-214.
- Markantoni, M., Koster, S., & Strijker, D. (2014). Side-activity entrepreneur: lifestyle or economically oriented?. In: C. Karlsson, B Johansson & R. R. Stough (Red.) *Agglomeration, Clusters and Entrepreneurship* (pp. 132-156). Cheltenham: Edward Elgar.
- Markantoni, M., Koster, S., Strijker, D., & Woolvin, M. (2013). Contributing to a vibrant countryside? The impact of side activities on rural development. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 104(3), pp. 292-307.
- Martin, R. (1999). The 'new economic geography': challenge or irrelevance?. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24(4), pp. 387-391.
- Martin, R., & Sunley, P. (1998). Slow convergence? The new endogenous growth theory and regional development. *Economic geography*, 74(3), pp. 201-227.
- Martin, R., & Sunley, P. (2015). Towards a developmental turn in evolutionary economic geography?. *Regional Studies*, 49(5), pp. 712-732.
- Mason, C., & Brown, R. (2014). Entrepreneurial ecosystems and growth oriented entrepreneurship. *Final Report to OECD, Paris*, 30(1), pp. 77-102.
- Mayer, H., & Baumgartner, D. (2014). The role of entrepreneurship and innovation in peripheral regions. *The Planning Review*, 50:1, 16-23
- Mayer, H., & Baumgartner, D. (2014). The role of entrepreneurship and innovation in peripheral regions. *The Planning Review*, 50(1), pp. 16-23.
- Metcalfe, J. S. (2004). The entrepreneur and the style of modern economics. *Journal of Evolutionary Economics*, 14(2), pp. 157-175.
- Murray, M., & Dunn, L. (1995). Capacity building for rural development in the United States. *Journal of Rural Studies*, 11(1), pp. 89-97.
- Myrdal, G. (1957). *Economic theory and under-developed regions* (No. 330.1 M998). Methuen
- OECD (2016). "Rural Policy 3.0", in *OECD Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2017). OECD Regional Database. Geraadpleegd via: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REGION_DEMOGR.
- Pezzi, M. G., & Urso, G. (2016). Peripheral areas: conceptualizations and policies. Introduction and editorial note. *Italian Journal of Planning Practice*, 6(1), pp. 1-19.
- Picchi, A. (1994). 11 The Relations Between Central and Local Powers as Context for Endogenous Development. In J.D. van der Ploeg & A. Long (Red.), *Born from within* (pp. 195-216). Assen: Van Gorcum.
- Porter, M. (2003). The economic performance of regions. *Regional studies*, 37(6-7), pp. 549-578.

Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard business review*, 68(2), pp. 73-93.

Rijksoverheid (2016). Omgevingswet. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet>.

Rodríguez-Pose, A. (2010). Economic geographers and the limelight: institutions and policy in the World Development Report 2009. *Economic Geography*, 86(4), pp. 361-370.

Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2004). Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of economic growth*, 9(2), pp. 131-165.

Rostow, W. W. (1959). The stages of economic growth. *The Economic History Review*, 12(1), pp. 1-16.

SCP (2017). *Dorpsleven tussen stad en land*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SER (2005). *Kansen voor het platteland*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

Shane, S. A. (2003). *A general theory of entrepreneurship: The individual-opportunity nexus*. Cheltenham: Edward Elgar.

Simmie, J. (2003). Innovation and urban regions as national and international nodes for the transfer and sharing of knowledge. *Regional studies*, 37(6-7), pp. 607-620.

Spigel, B. (2017). The relational organization of entrepreneurial ecosystems. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(1), pp. 49-72.

Stam, E. (2014). Ecosystemen voor ambitieus ondernemerschap. *Economische Statistische Berichten*, 99, pp. 6-12.

Stam, E. (2015). Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique. *European Planning Studies*, 23(9), pp. 1759-1769.

Stam, E., & Spigel, B. (2016). Entrepreneurial ecosystems. *USE Discussion paper series* 16(13).

Stand van het Land, WNL, NPO, uitzending 3 januari 2017.

Stevens, B. H., & Moore, C. L. (1980). A critical review of the literature on shift-share as a forecasting technique. *Journal of Regional Science*, 20(4), pp. 419-437.

Stöhr, W. (1990). On the theory and practice of local development in Europe. In: W. Stöhr (Red.), *Global challenge and local response. Initiatives for economic regeneration in contemporary Europe* (pp. 35-54). Londen: Mansell.

Storper, M. (1997). *The regional world: territorial development in a global economy*. New York: Guilford Press.

Strijker, D., & Markantoni, M. (2011). Bedrijvig platteland. *AGORA Magazine*, 27(4), pp. 12-15.

Terluin, I. J. (2001). *Rural regions in the EU: Exploring differences in economic development* (proefschrift). Rijksuniversiteit Groningen. Geraadpleegd via: <http://hdl.handle.net/11370/683fc43c-28cc-4bb2-8550-437fa0271f4a>.

Terluin, I. J. (2003). Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of rural studies*, 19(3), pp. 327-344.

Terluin, I. J., Slangen, L. H., van Leeuwen, E. S., & Gaaff, A. (2005). *De Plattelandseconomie in Nederland: Een verkenning van definities, indicatoren, instituties en beleid*. Den Haag: LEI.

Thissen, M., Limtanakool, N., & Hilbers, H. (2011). Road pricing and agglomeration economies: a new methodology to estimate indirect effects applied to the Netherlands. *The Annals of Regional Science*, 47(3), pp. 543-567.

Tödtling, F. (1992). Technological change at the regional level: the role of location, firm structure, and strategy. *Environment and Planning A*, 24(11), pp. 1565-1584.

Tödtling, F., & Trippl, M. (2005). One size fits all?: Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research policy*, 34(8), pp. 1203-1219.

Tordoir, P., Poorthuis, A. & Renooy, P. (2015). *De veranderende geografie van Nederland. De opgaven op mesoniveau*. Amsterdam: Ruimtelijk Economisch Atelier Tordoir & Regioplan.

Van der Ploeg, J. D., & Long, A. (1994). Endogenous development: practices and perspectives. In J.D. van der Ploeg & A. Long (Red.), *Born from within* (pp. 1-7). Assen: Van Gorcum

Van der Ploeg, J. D., van Broekhuizen, R. E., Brunori, G., Sonnino, R., Knickel, K., Tisenkopfs, T., & Oostindië, H. A. (2008). Towards a framework for understanding regional rural development. In J.D. van der Ploeg & T. Marsden (Red.), *Unfolding Webs: The Dynamics of Regional Rural Development* (pp. 1-28). Assen: Van Gorcum.

Vrienden Oostvlietpolder (2010). Bedrijventerrein Oostvlietpolder. Geraadpleegd op 20 september via: <https://www.vriendenoostvlietpolder.nl/02092009.html>.

Wyrwich, M. (2012). Regional *entrepreneurial heritage* in a socialist and a postsocialist economy. *Economic Geography*, 88(4), pp. 423-445.

Zukauskaitė, E., Trippl, M., & Plechero, M. (2017). Institutional thickness revisited. *Economic Geography*, 93(4), pp. 325-345.

Bijlagen

Bijlage 1: Indeling typen gemeenten

Platteland in landelijke regio

Aa en Hunze
Aalten
Achtkarpspele
Ameland
Beesel
Bellingwedde
Bergen (L.)
Berkelland
Bernheze
het Bildt
Boekel
Borger-Odoorn
Borsele
Boxmeer
Bronckhorst
Brummen
Buren
Coevorden
Cuijk
Dalfsen
Dantumadiel
Delfzijl
Dongeradeel
Drechterland
Echt-Susteren
Emmen
Ferwerderadiel
Franekeradeel
De Friese Meren
Geldermalsen
Gennep
Grave
Haaren
Hardenberg
Hollands Kroon
Horst aan de Maas
Hulst
Kapelle
Koggenland
Kollumerland en
Nieuwkruisland
Landerd
Leeuwarderadeel

Leudal
Lingewaal
Littenseradiel
Lochem
Loppersum
Maasdriel
Maasgouw
Medemblik
Menameradiel
Menterwolde
Midden-Drenthe
Mill en Sint Hubert
Montferland
Mook en Middelaar
Neder-Betuwe
Nederweert
Neerijnen
Noord-Beveland
Noordenveld
Oldambt
Ommen
Oost Gelre
Ooststellingwerf
Opmeer
Opsterland
Oude IJsselstreek
Peel en Maas
Pekela
Reimerswaal
Roerdalen
Schagen
Schiermonnikoog
Schouwen-Duiveland
Sint Anthonis
Sint-Michielsgestel
Sint-Oedenrode
Sluis
Stadskanaal
Staphorst
Steenwijkerland
Súdwest-Fryslân
Terneuzen
Terschelling
Texel
Tholen
Tynaarlo

Tytsjerksteradiel
Veendam
Veere
Venray
Vlagtwedde
Vlieland
West Maas en Waal
Westerveld
Weststellingwerf
De Wolden
Zaltbommel
Zwartewaterland

Platteland in stedelijke regio

Aalburg
Alphen-Chaam
Asten
Baarle-Nassau
Barneveld
Bedum
Beek (L.)
Bergeijk
Bergen (NH.)
Beuningen
Bladel
Blaricum
Ten Boer
Bunnik
Cranendonck
Deurne
Dinkelland
Doesburg
Drimmelen
Dronten
Druten
Eemnes
Eemsmond
Eersel
Eijsden-Margraten
Elburg
Epe
Ermelo
Gemert-Bakel
Giessenlanden

Groesbeek
Grootegast
Gulpen-Wittem
Haaksbergen
Halderberge
Hardinxveld-Giessendam
Haren
Hattem
Heerde
Heeze-Leende
Hellendoorn
Heumen
Hilvarenbeek
Hof van Twente
Krimpenerwaard
Laarbeek
Langedijk
Leek
Lingewaard
Lopik
Losser
De Marne
Marum
Meerssen
Moerdijk
Molenwaard
Montfoort
Muiden
Nieuwkoop
Noordoostpolder
Nunspeet
Nuth
Oirschot
Oisterwijk
Oldebroek
Olst-Wijhe
Onderbanken
Oudewater
Overbetuwe
Putten
Raalte
Renkum
Renswoude
Reusel-De Mierden
Rhenen
Rijnwaarden
De Ronde Venen
Rozendaal
Rucphen
Scherpenzeel
Schinnen

Simpelveld
Slochteren
Someren
Son en Breugel
Steenbergen
Stein (L.)
Tubbergen
Twenterand
Utrechtse Heuvelrug
Vaals
Valkenburg aan de Geul
Vianen
Voerendaal
Voorst
Waalre
Werkendam
Wierden
Wijdemeren
Winsum
Woensdrecht
Woudenberg
Woudrichem
Zederik
Zeewolde
Zuidhorn
Zundert

**Platteland in sterk
verstedelijkte regio**

Aalsmeer
Beemster
Binnenmaas
Brielle
Cromstrijen
Goeree-Overflakkee
Haarlemmerliede en
Spaarnwoude
Kaag en Braassem
Korendijk
Landsmeer
Strijen
Waterland
Westvoorne
Zeevang
Zoeterwoude

Stedelijk

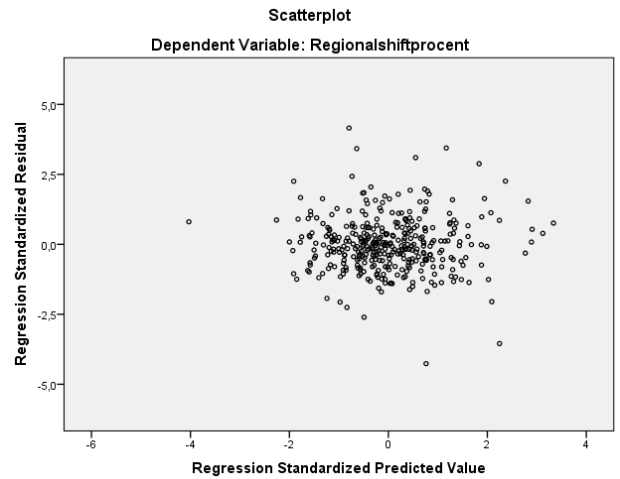
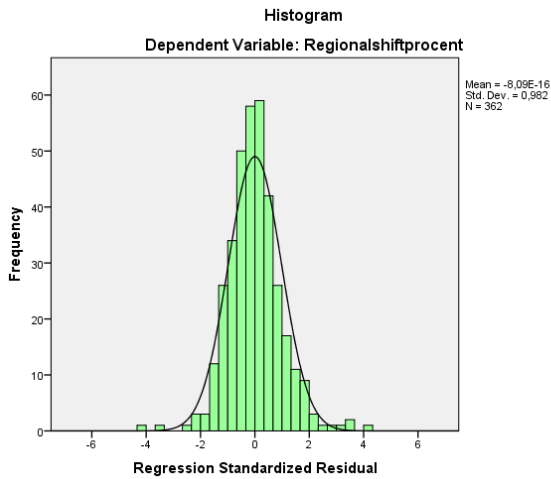
Alblasserdam
Albrandswaard

Alkmaar
Almelo
Almere
Alphen aan den Rijn
Amersfoort
Amstelveen
Amsterdam
Apeldoorn
Appingedam
Arnhem
Assen
Baarn
Barendrecht
Bergen op Zoom
Best
Beverwijk
Bloemendaal
Bodegraven-Reeuwijk
Borne
Boxtel
Breda
Brunssum
Bunschoten
Bussum
Capelle aan den IJssel
Castricum
Culemborg
De Bilt
Delft
Den Helder
Deventer
Diemen
Doetinchem
Dongen
Dordrecht
Duiven
Edam-Volendam
Ede
Eindhoven
Enkhuisen
Enschede
Etten-Leur
Geertruidenberg
Geldrop-Mierlo
Gilze en Rijen
Goes
Goirle
Gorinchem
Gouda
Groningen (gemeente)
Haarlem

Haarlemmermeer	Nederwetten	Weesp
Harderwijk	Oegstgeest	Westervoort
Harlingen	Oldenzaal	Westland
Heemskerk	Oosterhout	Wijchen
Heemstede	Oostzaan	Wijk bij Duurstede
Heerenveen	Oss	Winterswijk
Heerhugowaard	Oud-Beijerland	Woerden
Heerlen	Ouder-Amstel	Wormerland
Heiloo	Papendrecht	Zaanstad
Hellevoetsluis	Pijnacker-Nootdorp	Zandvoort
Helmond	Purmerend	Zeist
Hendrik-Ido-Ambacht	Rheden	Zevenaar
Hengelo (O.)	Ridderkerk	Zoetermeer
Heusden	Rijssen-Holten	Zuidplas
Hillegom	Rijswijk (ZH.)	Zutphen
Hilversum	Roermond	Zwijndrecht
Hoogeveen	Roosendaal	Zwolle
Hoogezand-Sappemeer	Rotterdam	
Hoorn	Schiedam	
Houten	Schijndel	
Huizen	's-Gravenhage (gemeente)	
IJsselstein	's-Hertogenbosch	
Kampen	Sittard-Geleen	
Katwijk	Sliedrecht	
Kerkrade	Smallerland	
Krimpen aan den IJssel	Soest	
Landgraaf	Stede Broec	
Lansingerland	Stichtse Vecht	
Laren (NH.)	Teylingen	
Leerdam	Tiel	
Leeuwarden	Tilburg	
Leiden	Uden	
Leiderdorp	Uitgeest	
Leidschendam-Voorburg	Uithoorn	
Lelystad	Urk	
Leusden	Utrecht (gemeente)	
Lisse	Valkenswaard	
Loon op Zand	Veenendaal	
Maassluis	Veghel	
Maastricht	Veldhoven	
Meppel	Velsen	
Middelburg (Z.)	Venlo	
Midden-Delfland	Vlaardingen	
Naarden	Vlissingen	
Nieuwegein	Voorschoten	
Nijkerk	Vught	
Nijmegen	Waalwijk	
Nissewaard	Waddinxveen	
Noordwijk	Wageningen	
Noordwijkerhout	Wassenaar	
Nuenen, Gerwen en	Weert	

Bijlage 2: Voorwaarden multipele regressie

Aan de histogram is te zien dat de residuen een normaal verdeeld zijn. De scatterplot laat zien dat ook aan de voorwaarden van lineariteit en homoscedasticiteit is voldaan. De punten zijn horizontaal verdeeld over de scatterplot en nemen geen afwijkende vorm aan (zoals een toeter). Het model is met de entermethode uitgevoerd. Dit houdt in dat alle variabelen tegelijk worden ingevoerd.

In de tabel is zijn correlaties tussen de verschillende variabelen te zien. Hieruit blijkt dat er geen sprake is van multicollineariteit, omdat er geen correlaties zien die boven de 0,8 uitkomen.

Tabel 1. Multicollineariteit

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Bedrijvigheid	1,000									
2. Bevolkingsontwikkeling	<u>-0,136</u>	1,000								
3. Groenedruk	0,101	<u>0,221</u>	1,000							
4. Grijzedruk	<u>0,189</u>	<u>-0,385</u>	<u>-0,202</u>	1,000						
5. Opleidingsniveau	-0,072	<u>0,371</u>	<u>-0,132</u>	0,035	1,000					
6. Afstandhoofdvekeersweg	0,055	0,012	-0,062	-0,018	0,062	1,000				
7. Afstandtreinstation	<u>0,179</u>	-0,064	0,053	<u>0,109</u>	-0,076	<u>0,412</u>	1,000			
8. Rijksmonumenten	0,032	<u>0,187</u>	<u>-0,221</u>	-0,115	<u>0,256</u>	-0,009	-0,059	1,000		
9. Musea	<u>-0,114</u>	<u>0,291</u>	<u>-0,168</u>	0,076	<u>0,433</u>	-0,041	-0,049	<u>0,424</u>	1,00	
10. Beschermdestads-endorpsgezichten	0,042	0,001	<u>-0,256</u>	0,003	<u>0,121</u>	-0,026	-0,029	<u>0,389</u>	<u>0,154</u>	1,00

Vetgedrukt en onderstrept = met 99 procent zekerheid significant

Vetgedrukt = met 95 procent zekerheid significant

In de tabel zijn de outliers weergegeven. Het betreft geen problematisch aantal. Zeker als er naar de Cook's distance en Leverage value wordt gekeken. De hoogste Cook's distance, ofwel de invloed van de case op de regressielijn, blijft met 0,516 ruim onder de grens van 1. De hoogste Leverage value is met 0,837 wel aan de hoge kant, maar kan aan de hand van de context van de betreffende case worden uitgelegd (zie hoofdstuk 6, paragraaf Outliers).

Tabel 2. Outliers

Gemeente	Gestandaardiseerde residu	<i>Regional shift</i> in %	Verwachte waarde	Residu
Aalsmeer	-3,547	-19,40	7,0918	-26,49110
Bedum	-4,264	-29,23	2,6147	-31,84542
Beverwijk	-2,064	-18,04	-2,6265	-15,41409
Brunssum	2,255	11,39	-5,4537	16,83910
Kapelle	2,258	24,32	7,4503	16,86827
Krimpen aan den IJssel	4,155	28,95	-2,0804	31,03440
Landsmeer	2,881	27,36	5,8451	21,51956
Leerdam	2,049	14,56	-,7483	15,30477
Leiderdorp	-2,603	-20,61	-1,1672	-19,44149
Noordwijk	2,429	16,25	-1,8973	18,14411
Nuenen, Gerwen en Nederwetten	-2,255	-19,05	-2,2078	-16,84185
Slochteren	3,098	25,12	1,9764	23,14225
Ten Boer	3,442	29,55	3,8431	25,70414
Veldhoven	3,420	23,92	-1,6156	25,53993
Zoeterwoude	-2,049	-8,69	6,6181	-15,30352

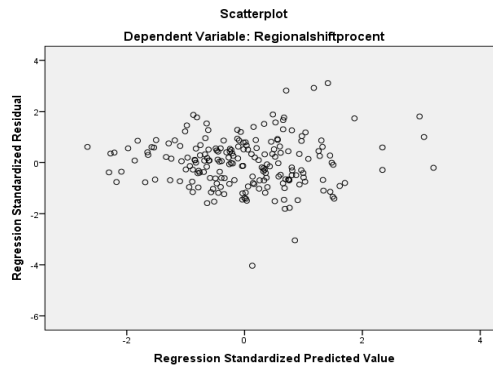
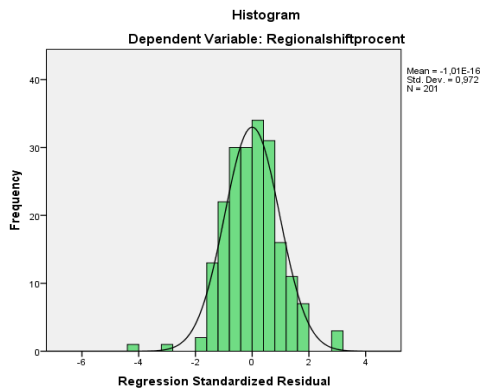
Tabel 3. Cook's Distance en Leverage Value

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Cook's Distance	,000	,516	,006	,037	362
Centered Leverage Value	,005	,837	,036	,067	362

Regressie stad/platteland lineairiteit

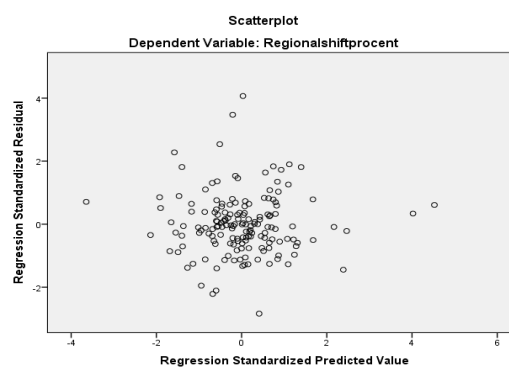
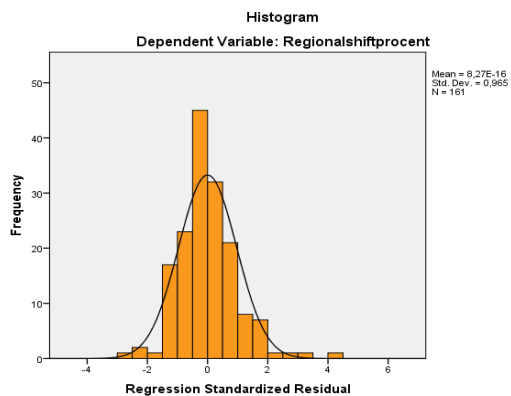
Ook de tweede regressieanalyse, die uitgesplitst is in plattelandsgemeenten en stedelijke gemeenten voldoet aan de vooronderstellingen van een regressie. Zoals te zien is in de histogrammen en scatterplots .

Platteland

De histogrammen van zowel platteland als stad volgen de normaalcurve en de residuen zijn horizontaal en evenwichtig verdeeld over de scatterplot.

Stad

Bijlage 3: Multilevelanalyse

Om het effect van de COROP-regio's te meten is er een multilevelanalyse uitgevoerd. Tabel 4 laat zien dat de gemiddelde werkgelegenheidsontwikkeling -1,55% is. Ook is af te lezen dat het multilevel model significant is en dat dit gemiddelde dus significant verschilt binnen de COROP-regio's.

Tabel 4 Estimates of Fixed Effects

Parameter	Estimate	Std. Error	df	t	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Intercept	-1,548765	,565042	35,055	-2,741	,010	-2,695796	-,401733

Door de intraclass correlation coefficient te berekenen wordt bekend welk aandeel van de verklaring van de werkgelegenheidsontwikkeling binnen COROP-regio's ligt. De intraclass correlation coefficient (ICC) is $6,117496 / (52,375694 + 6,117496) * 100 = 10,46\%$. Dit betekent dat 10,46% van de variantie in werkgelegenheidsontwikkeling verklaard wordt door de COROP-regio waarin de gemeente ligt.

Tabel 5 Estimates of Covariance Parameters

Parameter		Estimate	Std. Error	Wald Z	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Residual		52,375694	3,959072	13,229	,000	45,163498	60,739611
Intercept [subject = Coropnr]	Variance	6,117496	2,776221	2,204	,028	2,513531	14,888914

In tabel 6 is de uitvoer te zien van de multilevelanalyse. De -2 Log Likelihood verandert van 2649,760 naar 2465,873. Dit is een vermindering van 183,887, wat bij $df=13$ betekent dat het model significant verbeterd is ten opzichte van het intercept-only model.

Ten opzichte van de oorspronkelijke regressieanalyse (zie hoofdstuk 6) zijn er een aantal verschillen. Zo blijkt dat, bij controle voor COROP-regio's, het aandeel hoogopgeleiden en de bevolkingsontwikkeling een significant positief effect te hebben op de werkgelegenheid. De significante effecten van groene- en grijze druk zijn vergelijkbaar. De meest opvallende uitkomst is echter dat de significante effecten van de gemeentetypen verdwijnen, als er voor COROP-regio's gecontroleerd wordt. De gemeentetypen liggen dus geconcentreerd in bepaalde COROP-gebieden en beïnvloeden elkaar.

Tabel 6 Estimates of Fixed Effects

Parameter	Estimate	Std. Error	df	t	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Intercept	-6,714151	4,996687	335,189	-1,344	,180	-16,542966	3,114664
Rijksmonumenten	,001274	,001026	336,657	1,241	,215	-,000745	,003292
Musea	-,009727	,081059	298,050	-,120	,905	-,169247	,149793
Beschermdestadsendo rpsgezichten	-,039336	,248825	347,257	-,158	,874	-,528730	,450057
Afstandhoofdvekeers weg	,089922	,189178	343,231	,475	,635	-,282173	,462016
Afstandtreinstation	,072754	,062615	340,038	1,162	,246	-,050408	,195916
Vestigingen2008	-,021812	,017375	344,595	-1,255	,210	-,055986	,012361
Groenedruk2008	,257075	,088221	324,594	2,914	,004	,083518	,430632
Grijzedruk2008	-,268297	,087452	345,195	-3,068	,002	-,440303	-,096290
Bevolkingsontw08015	,274967	,137892	346,663	1,994	,047	,003756	,546178
Hoogopgeleiden	,013947	,007188	341,784	1,940	,053	-,000191	,028085
typegemeente_2	1,428219	1,268671	113,437	1,126	,263	-1,085142	3,941579
typegemeente_3	2,319604	2,405703	288,224	,964	,336	-2,415370	7,054579
typegemeente_4	-1,475750	1,244258	250,233	-1,186	,237	-3,926304	,974804

Bron: CBS (2015) en LISA via WSJG (2015)

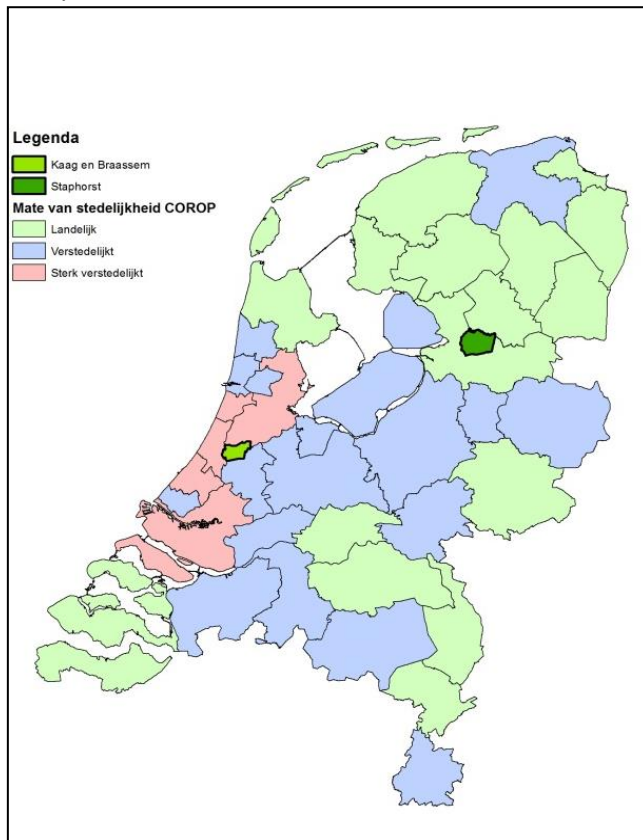
De ICC van het multilevel model is $4,512641 / (46,750358 + 4,512641) * 100 = 8,80\%$. Met de toevoeging van de lokale factoren wordt dus nog 8,80% op COROP-niveau verklaard.

Tabel 7 Estimates of Covariance Parameters

Parameter		Estimate	Std. Error	Wald Z	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Residual		46,750358	3,717978	12,574	,000	40,002792	54,636086
Intercept [subject = Coropnr]	Variance	4,512641	2,374093	1,901	,057	1,609219	12,654546

Bijlage 4: Gemeenten Kaag en Braassem en Staphorst

Figuur 5.1. Kaart met case-studies Kaag en Braassem en Staphorst

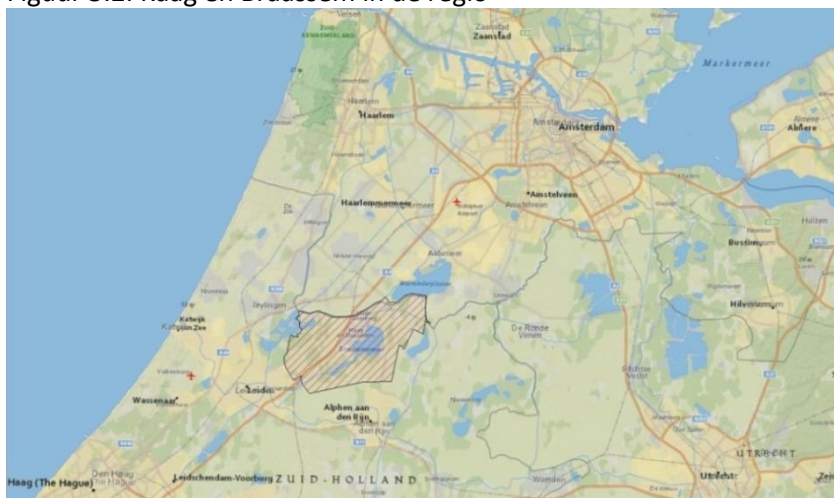

Bron: CBS (2015)

Kaag en Braassem

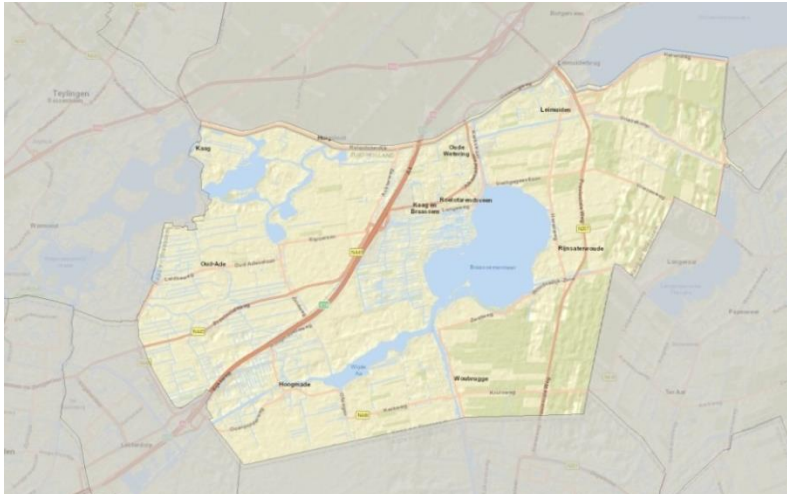
Kaag en Braassem is een gemeente in de provincie Zuid-Holland, tussen Leiden, Alphen aan de Rijn en Schiphol in (zie figuur 5.2.). Het is een plattelandsgemeente in de COROP-regio Agglomeratie Leiden en Bollenstreek. Dit is een sterk verstedelijkte regio.

Figuur 5.2. Kaag en Braassem in de regio

Bron: CBS (2015)

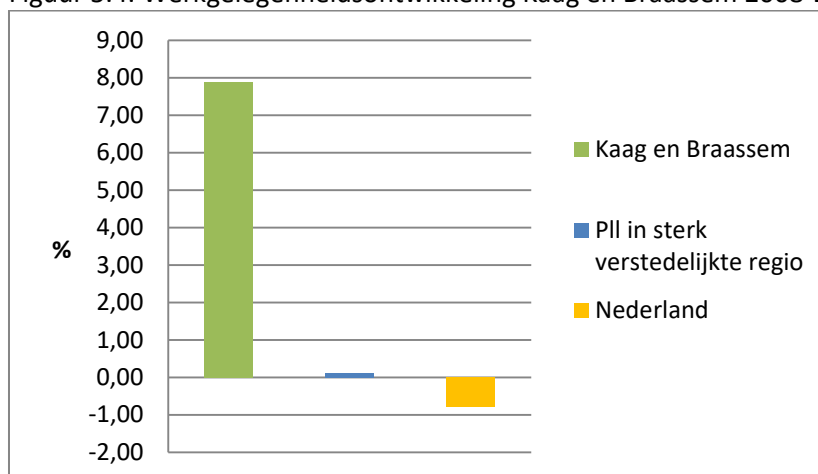
Figuur 5.3. Gemeente Kaag en Braassem

Bron: CBS (2015)

Kaag en Braassem heeft een oppervlakte van ruim 72 km². De gemeente heeft meer dan 25.000 inwoners verdeeld over 10 dorpen, waarvan Roelofarendsveen met bijna 7500 inwoners de grootste is. De werkgelegenheidsontwikkeling in Kaag en Braassem is gunstig geweest tussen 2008 en 2015. De werkgelegenheid steeg in deze periode met 7,9%, terwijl de werkgelegenheid landelijk daalde. In plattelandsgemeenten in een sterk stedelijk regio is de werkgelegenheid gemiddeld met 0,12% gestegen in deze periode.

Figuur 5.4. Werkgelegenheidsontwikkeling Kaag en Braassem 2008-2015

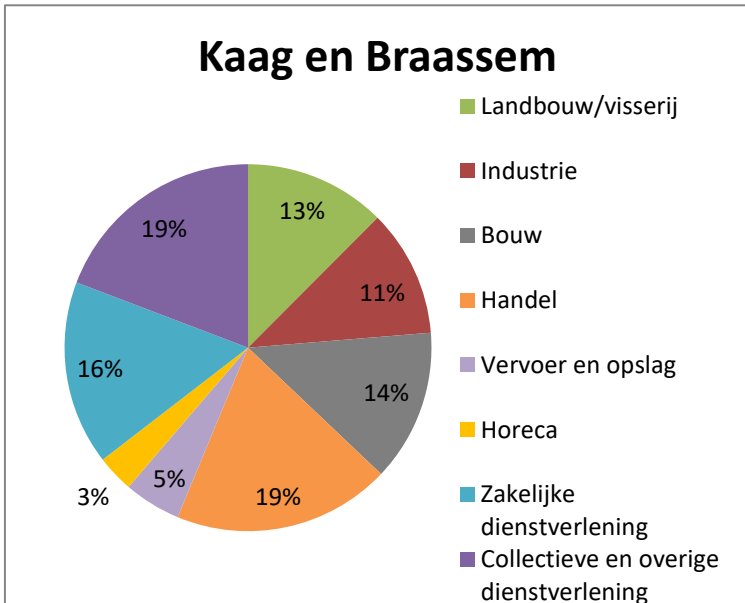

Bron: LISA via WSJG (2015)

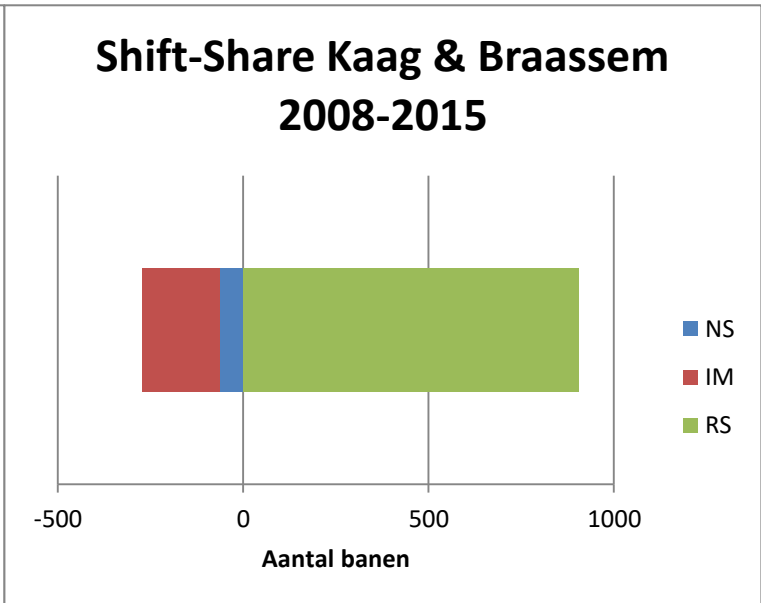
De 7,9% werkgelegenheidsgroei komt neer op een groei van 630 banen in de gemeente Kaag en Braassem tussen 2008 en 2015. Uit de shift-share analyse voor Kaag en Braassem in figuur 5.6. is af te lezen dat de 'national share' en de 'industrial mix' voor een verlies van 64 en 210 banen zorgen. In figuur 5.5. is de sectorale verdeling

van Kaag en Braassem te zien. De landbouw- en industriesector zijn relatief groot in Kaag en Braassem, terwijl de dienstensector relatief klein is. Dit kan verklaard worden doordat de gemeenten in een sterk stedelijke regio ligt, waarbij de diensten zich vaak in steden concentreren. De 'regional shift' is in Kaag en Braassem echter sterk positief, waardoor de werkgelegenheid is gegroeid. Deze positieve 'regional shift' geeft aan dat er in Kaag en Braassem specifieke lokale factoren aanwezig zijn die zorgen voor een positieve uitwerking op de economie.

Figuur 5.5. Sectorale indeling

Figuur 5.6. Lokale shift-share

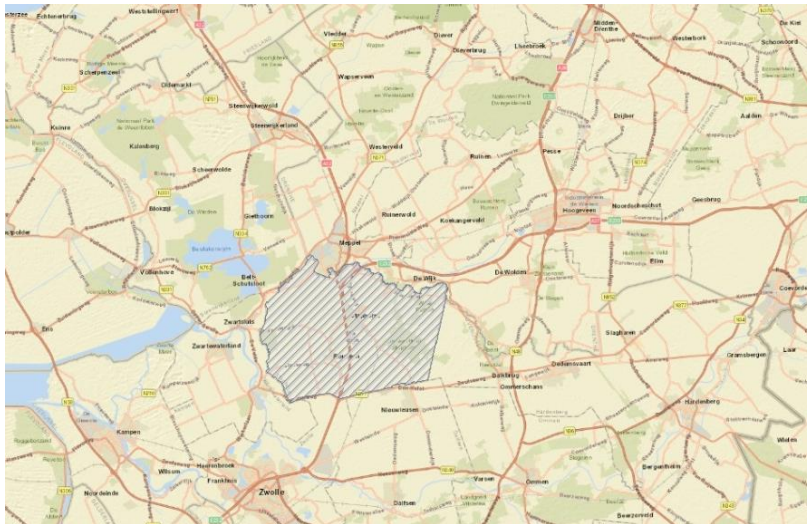

Bron: LISA (2012) en LISA via WSJG (2015)

Staphorst

Staphorst is een gemeente in het noorden van de provincie Overijssel, gelegen tussen Zwolle en Meppel (figuur x.x.). Staphorst is plattelandsgemeente en ligt in de COROP-regio Noord-Overijssel. Dit is een landelijke regio.

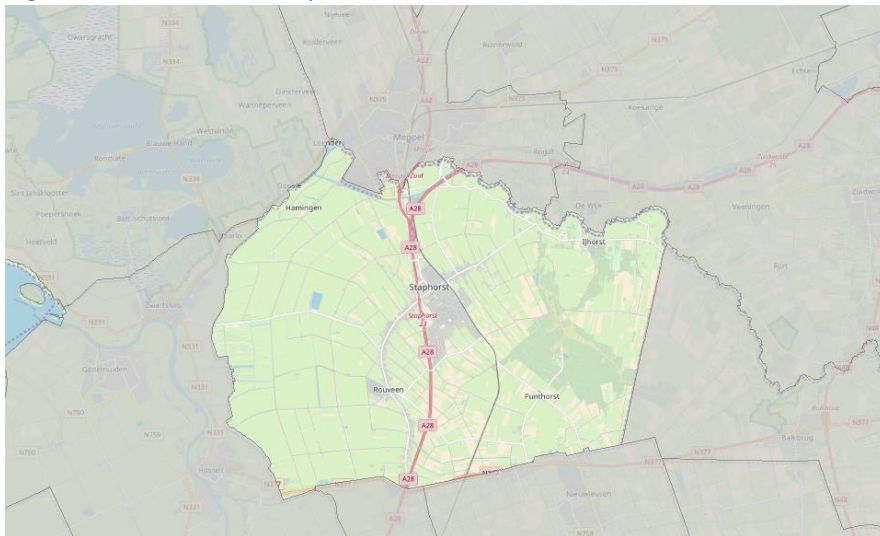
Figuur 5.7. Staphorst in de regio

Bron: CBS (2015)

Figuur 5.8. Gemeente Staphorst

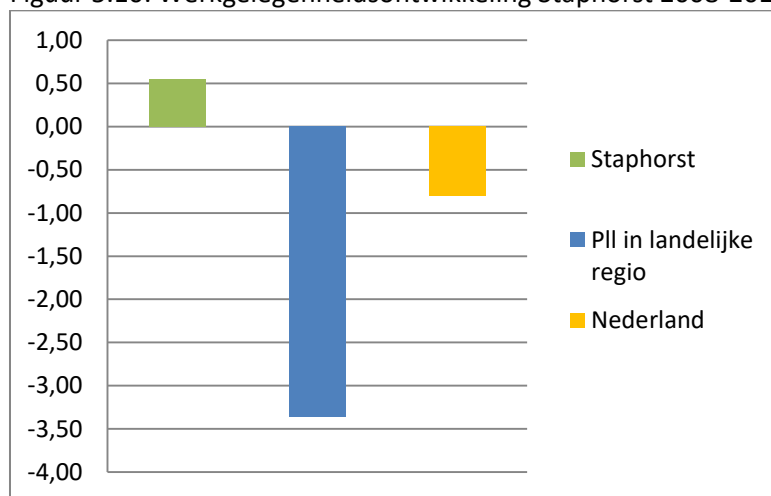

Bron: CBS (2015)

De gemeente Staphorst heeft een oppervlakte van 135 km² en bijna 17.000 inwoners. De inwoners wonen verspreid over de drie dorpen Staphorst, Rouveen en IJhorst en een aantal kleinere kernen.

De werkgelegenheid in Staphorst is tussen 2008 en 2015 met 0,55% gegroeid. Dit terwijl de werkgelegenheid landelijk gezien met 0,8% is gedaald in dezelfde periode en in alle plattelandsgemeenten in een landelijke regio zelfs met 3,36% is gedaald.

Figuur 5.10. Werkgelegenheidsontwikkeling Staphorst 2008-2015

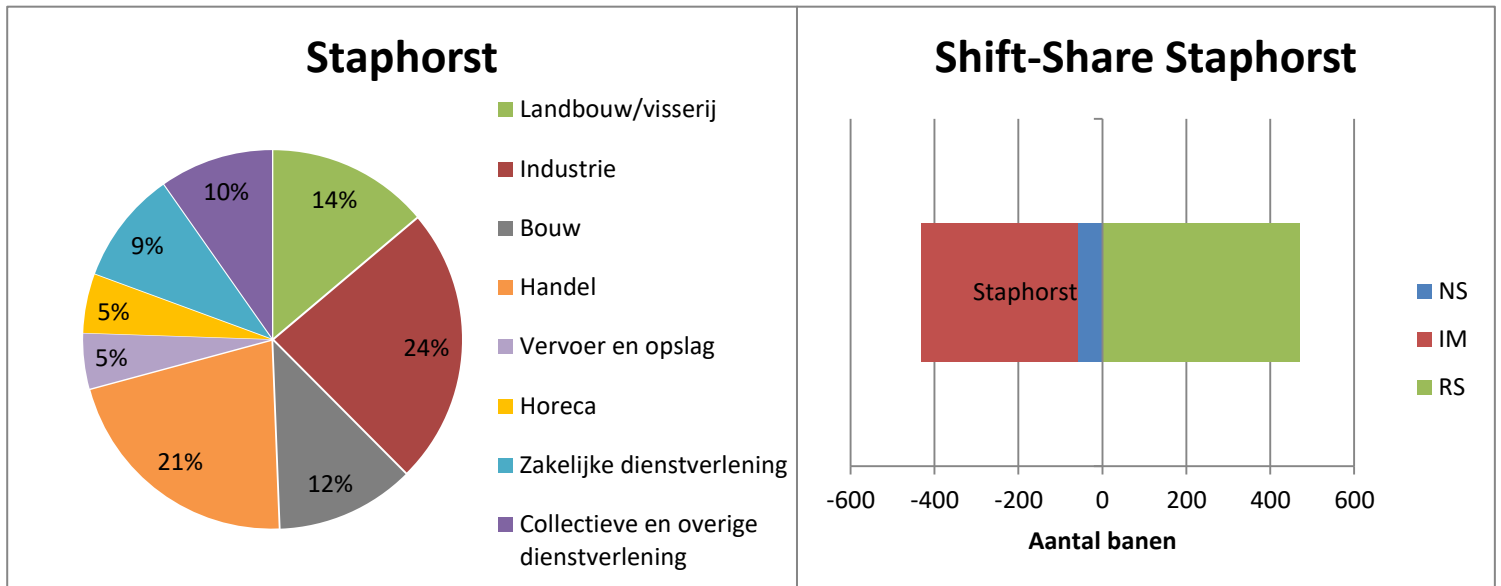

Bron: LISA (2012) en LISA via WSJG (2015)

In de shift-share analyse van Staphorst is te zien dat Staphorst de groei in werkgelegenheid te danken heeft aan de *regional shift* van de gemeente, oftewel de lokale factoren die er aanwezig zijn. De ongunstige sectorale indeling zorgt voor een verlies van 373 banen en de nationale conjunctuur zorgt voor een verlies van 58 banen in de gemeente. De lokale factoren maken echter 472 banen goed waardoor het totaal aantal banen in Staphorst tussen 2008 en 2015 met 41 is gegroeid.

In figuur 5.11. is de sectorale verdeling van Kaag en Braassem te zien. Net als in Kaag en Braassem zijn de landbouw-, en industrie- en bouwsector in Staphorst relatief groot. Dit zijn alleen sectoren die

het in de periode 2008-2015 niet goed hebben gedaan. De sectoren waar wel werkgelegenheidsgroei heeft plaatsgevonden, de dienstensectoren, hebben juist een klein aandeel in de economie van Staphorst.

Bron: LISA (2012) en LISA via WSJG (2015)

Met de werkgelegenheidsgroei en de positieve *regional shift* wijkt Staphorst af van het gemiddelde van plattelandsgemeenten in een landelijke regio, waar ook de *regional shift* negatief is (zie figuur 5.12.).

Bijlage 5: Topiclists interviews

Topiclist experts

Algemeen

- 1) Kunt u uzelf even kort introduceren?
- 2) In wat voor opzicht heeft u in uw functie te maken met de thematiek van mijn onderzoek?
- 3) Wat is uw algemene kijk op de Nederlandse plattelandseconomie?
- 4) Doet de term plattelandseconomie recht aan het Nederlandse landelijke gebied?

Belangrijke ontwikkelingen, factoren en processen

- 5) Wat zijn volgens u de belangrijke trends en ontwikkelingen die er op het platteland spelen?
- 6) Welke nadelen hebben plattelandsgebieden in economisch opzicht ten opzichte van stedelijke gebieden?
- 7) Welke factoren en processen zijn volgens u het meeste van belang bij de ontwikkeling van de plattelands economie? Hoe kunnen plattelandsgebieden er voor zorgen dat ze de nadelen (gedeeltelijk) te niet doen? Wat zijn de sterkten en zwakten van plattelandsgebieden?
- 8) In hoeverre verschilt de plattelandseconomie van de stedelijke economie? En op welke vlakken? Versterken ze elkaar of vormt de stedelijke economie een bedreiging?
- 9) Wat is de rol van ondernemerschap op het platteland en welke voor- en nadelen hebben ondernemers hier volgens u?
- 10) Hoe ziet u de rol van onderwijs en opleiding en de manier waarop dat uitwerking heeft op de economie?
- 11) In hoeverre is er sprake van diversifiëring tussen verschillende typen platteland? Op basis waarvan kan het eventuele onderscheid het beste gemaakt worden?
- 12) Hoe spelen de ontwikkelingen, factoren en processen een rol in de verschillende typen regio's, wat zijn de regionale verschillen?
- 13) In hoeverre is hierbij de nabijheid van of een netwerk met steden van belang?

Toekomst van plattelandsregio's

- 14) Hoe ziet u de toekomst van plattelandsregio's?
- 15) Welke sectoren of activiteiten zijn volgens u kansrijk op het platteland, en welke juist niet?

Beleid

- 16) In hoeverre denkt u dat de focus in de beleidswereld te veel op stedelijke gebieden ligt?
- 17) Wat is uw mening over het Europese landbouwbeleid?
- 18) Wat is uw mening over het nationale beleid ten aanzien van de plattelandseconomie? Wat kan het Rijk doen om te zorgen dat plattelandsregio's zich blijven ontwikkelen? Onderscheidt tussen ruimtelijk beleid en regionaal economisch beleid?
- 19) Wat kunnen provincies en gemeenten doen om de plattelandsgebieden economisch te ontwikkelen?
- 20) Hoe heeft dit zijn uitwerking op de verschillende typen plattelandsregio's?

Interviews bedrijven ondernemers

Algemeen

- 1) Kunt u uzelf en uw bedrijf even kort introduceren?
- 2) Wat is uw beeld van de economie van Kaag en Braassem/Staphorst en het ondernemersklimaat?

Belangrijke ontwikkelingen, factoren en processen

- 3) Hoe belangrijk zijn actieve actoren voor een gebied?
- 4) Volgens veel onderzoek, en zoals ik ook in mijn introductie stuurde, zijn ondernemers de ruggengraat van de economie. Geloof je dit ook?
- 5) Wat zijn de succes en faalfactoren van de economie van Kaag en Braassem/Staphorst?
- 6) Wat zijn volgens u de belangrijke trends en ontwikkelingen die er in de economie van Kaag en Braassem/Staphorst spelen?
- 7) Denkt u dat er een groot verschil tussen de economie in steden en het platteland? Voordelen/nadelen. Vind

u Kaag en Braassem/Staphorst een plattelandsgemeente?

8) Wat is uw beeld van de arbeidsmarkt van Kaag en Braassem/Staphorst? Is deze toekomst bestendig? Sluiten onderwijs en arbeidsmarkt goed op elkaar aan?

9) In Kaag en Braassem/Staphorst is het aantal banen per 1000 inwoners laag, dus veel mensen werken ergens anders. Hoe komt dit? En hoe kun je als gemeente zorgen dat je alsnog economisch vitaal blijft?

10) Op welke vlakken valt er volgens u nog iets te halen in Kaag en Braassem/Staphorst? Bepaalde sectoren? Bepaald beleid? Samenwerking?

11) Vind er genoeg lokale en regionale samenwerking plaats tussen bedrijven? Hoe is de netwerkstructuur in Kaag en Braassem/Staphorst?

12) Ook samenwerking buiten de regio?

13) Wat is je beeld van de ondernemersverenigingen?

Beleid

10) Wat voor lokaal economisch beleid voert Kaag en Braassem? Wat vind je van dit beleid?

14) In hoeverre denkt u dat de focus in de beleidswereld te veel op stedelijke gebieden ligt?

15) Wat kunnen provincies en gemeenten doen om de plattelandsgebieden economisch te ontwikkelen?

16) Wat zou er volgens u specifiek in Kaag en Braassem moeten gebeuren ten aanzien van de economie?

Topiclist Interviews bedrijvencontactfunctionaris

Algemeen

1) Kunt u uzelf en uw functie kort introduceren?

2) Hoe zou u de economie van Kaag en Braassem/Staphorst omschrijven?

Belangrijke ontwikkelingen, factoren en processen

3) Wat zijn de succes en faalfactoren van de economie van Kaag en Braassem/Staphorst?

4) Wat zijn volgens u de belangrijke trends en ontwikkelingen die er in de economie van Kaag en Braassem/Staphorst spelen?

5) Wat is uw beeld van de arbeidsmarkt van Kaag en Braassem/Staphorst? Is deze toekomst bestendig? Sluiten onderwijs en arbeidsmarkt goed op elkaar aan?

6) In Kaag en Braassem/Staphorst is het aantal banen per 1000 inwoners laag, dus veel mensen werken ergens anders. Hoe komt dit? En hoe kun je als gemeente zorgen dat je alsnog economisch vitaal blijft?

7) Wat voor lokaal economisch beleid voert Kaag en Braassem/Staphorst?

8) Denkt u dat er een groot verschil tussen de economie in steden en het platteland? Vind u Kaag en Braassem/Staphorst een plattelandsgemeente?

9) Welke voordelen en nadelen hebben ondernemers op het platteland ten opzichte van in de stad denkt u?

10) Zijn jullie bewust bezig met het aantrekken van bedrijven en specifieke bedrijven, of het versterken van bepaalde sectoren?

11) Op welke vlakken valt er volgens u nog iets te halen in Kaag en Braassem/Staphorst? Bepaalde sectoren? Bepaald beleid? Samenwerking?

12) Welke rol spelen gemeentelijke netwerkorganisaties, zoals ondernemersverenigingen?

13) Op wat voor manier neemt Kaag en Braassem/Staphorst deel aan regionale netwerken? Leeft de samenwerking met andere gemeenten binnen Kaag en Braassem/Staphorst?

Beleid

14) In hoeverre denkt u dat de focus in de beleidswereld te veel op stedelijke gebieden ligt?

15) Wat kunnen provincies en gemeenten doen om de plattelandsgebieden economisch te ontwikkelen?

16) Wat zou er volgens u specifiek in Kaag en Braassem/Staphorst moeten gebeuren ten aanzien van de economie?

